

TEMA: LØGN OG SANDHED – FAKTA OG FIKTION

Politik

Nummer 1 | Årgang 21 | 2018

Politik

Nummer 1 | Årgang 21 | 2018

TEMA:

LØGN OG SANDHED
– FAKTA OG FIKTION

Politik

NUMMER 1 | ÅRGANG 21 | 2018

TEMA: LØGN OG SANDHED – FAKTA OG FIKTION

- 1 Introduktion: Løgn og Sandhed – Fakta og Fiktion
Yevgeniy Golovchenko, Anne Bach Nielsen og Hjalte Bonde Meilvang
- 8 Information og misinformation i politiske beslutningsprocesser
David Budtz Pedersen, Andreas Brøgger Jensen, Jacob Lauge Thomassen & Rolf Hvidtfeldt
- 24 Nej, det er ikke bare løgn
Sille Obelitz Søe
- 41 Whack-a-mole: En undersøgelse af falske nyheder og deres økosystemer
Daniel Bach, Anders Grundtvig, Ronja Ingeborg Lofstad, Asbjørn Fleinert Mathiasen, Asger Gehrt Olesen, Andreas Birkebæk, Anders Koed Madsen og Anders Kristian Munk
- 59 Et syn for sagen: En analyse af videnskab, materialitet og erfarings betydning for Københavns klimatilpasningspolitik
Anne Bach Nielsen og Sofie Agnete Bislev

ARTIKLER UDEN FOR TEMA

- 80 Dronedrab og etik – i princippet og i praksis
Morten Dige

BØGER

- 96 Ud af ængsteligheden og ind i analysen
Simone Sefland Pedersen

101 Politisk kommunikation set med system-briller
Christian Erik J. Kock

106 **ABSTRACTS**

Ansvarshavende redaktør

Professor MSO, ph.d. Christian F. Rostbøll,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

Øster Farimagsgade 5, Postboks 2099

1014 København K

Mail: cr@ifs.ku.dk

Tlf. 35323428

Bøger til anmeldelse sendes til samme adresse, att. Tobias Liebetrau.

Redaktion

Ph.d.-stipendiat Anne Mette Møller, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d.-stipendiat Anne Bach Nielsen, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d.-stipendiat Benjamin Ask Popp-Madsen, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d.-stipendiat Hjalte Meilvang, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d.-stipendiat Marc Jacobsen, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d.-stipendiat Michael Bossetta, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d.-stipendiat Simone Molin Friis, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d.-stipendiat Yevgeniy Golovchenko, Institut for Statskundskab, KU

Ph.d. Ditte Maria Brasso Sørensen

Ph.d. Hans Boas Dabelsteen, Institut for Menneskerettigheder

Ph.d. Kristoffer Kjærgaard Christensen

Ph.d. Signe Blaabjerg Christoffersen, konsulent, KL's ledelsessekretariat

Post.doc Malte Frøslee Ibsen, Institut for Statskundskab, KU

Adjunkt, Emil Husted, Department of Business and Politics, CBS

Lektor, ph.d. Tore Vincents Olsen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Professor MSO, Mark Blach-Ørsten, Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab, RUC

Cand.scient.pol. Simon Gravers Jacobsen

Stud.scient.pol Lærke Ebbesen Baulund

Redaktør for boganmeldelser

Ph.d.-stipendiat Tobias Liebetrau, Institut for Statskundskab, KU

Mail: politik@ifs.ku.dk

Formål

Politik er et tværfagligt, samfundsvidenskabeligt BFI level-1 tidsskrift, der bringer artikler om politik ud fra mangfoldige akademiske perspektiver.

Redaktionen lægger vægt på faglighed, formidling og politisk relevans. Derfor er alle artikler underlagt anonym peer-review og forfatterne opfordres til at skrive i et sprog, som gør *Politik* tilgængeligt uden for universitetets mure.

Tidsskriftet *Politik* er en videreførelse af Politologiske Studier.

TEMA:

Løgn og sandhed
– fakta og fiktion

Introduktion:

Løgn og sandhed

– fakta og fiktion

Yevgeniy Golovchenko, Ph.d.-stipendiat, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet; Anne Bach Nielsen, Ph.d.-stipendiat, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet; Hjalte Bonde Meilvang, Ph.d.-stipendiat, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

'Fake News' er et begreb, der har fundet en fast plads i almindelige borgeres ordforråd både herhjemme og i udlandet. Interessen for falske nyheder opstod for alvor i forbindelse med det amerikanske præsidentvalg i 2016, hvor journalister verden rundt gik til angreb på udsagn og påstande fremført af den republikanske præsidentkandidat Donald Trump. Her udspillede sig en krig om fakta, hvor 'faktatjek' blev journalisternes skarpeste våben i kampen om sandhedsværdien af præsidentkandidatens udtalelser. Donald Trump tog selv aktiv del i kampen og fremsatte fx anklager mod ellers anerkendte nyhedsmedier som CNN.

Det blev startskuddet til en tid, der ofte italesættes som en postfaktuel verden præget af falske nyheder og alternative fakta. Naturligvis handler debatten om mere og andet end den amerikanske præsidentvalgekamp, og både journalister og akademikere vurderer således samfundet til mere grundlæggende at være karakteriseret af "post-truth" (Davies 2016; Harsin 2015; Levitin 2017), som Oxfords University Press' ordbog i 2016 kårede til 'årets ord'. Denne samtidsdiagnose fører til helt centrale spørgsmål vedrørende politikformulering og beslutningstagning anno 2018: Hvad er falskt eller sandt; fakta eller fiktion? Er falske nyheder en ny og truende samfundsproblematik, der har konsekvenser for den offentlige demokratiske debat? Hvilke informationer kan beslutningstagere stole på, og hvilken rolle har videnskaben i samfund, hvor mis- og desinformation er hverdagskost?

Bekymringen over postfaktualitet knytter sig oftest til debatten om sociale medier. Her bliver store internetvirksomheder som Facebook, Twitter og Youtube udråbt som arnesteder for falske nyheder (Carey 2017; Hern 2017). Virksomhederne har dog

på det seneste anerkendt problemet og afsat ressourcer til at udvikle nye teknologiske og sociale løsninger, der vil kunne forbedre informationskvaliteten. Siden 2017 er Facebook eksempelvis begyndt at bekæmpe den økonomiske incitament for vildledende artikler ved at blokere for reklamer fra sider, der gentagende gange spreder falske oplysninger (Liao 2017; Mosseri 2017).

Tilsvarende rejser mange bekymring over, hvad det gør ved muligheden for en oplyst offentlig debat, hvis den ikke længere afvikles med en grundantagelse om, at noget er sandt og noget andet falsk. Ifølge Hannah Arendt består løgnenes sejr over sandheden ikke i, at løgnen nu accepteres som sandhed, men at:

the sense by which we take our bearings in the real world—and the category of truth versus falsehood is among the mental means to this end—is being destroyed (Arendt 2005, 308).

Muligheden af en fælles verden bryder sammen, hvis alle referencerammer flyder. Den samme ide fanges i Harry Frankfurts ide om 'Bullshit'. Bullshit er ikke en løgn, men en bevidst *ikk*esandhed. Den der 'bullshitter':

does not reject the authority of the truth, as the liar does, and oppose himself to it. He pays no attention to it at all. By virtue of this, bullshit is a greater enemy of the truth than lies are (Frankfurt 1986, 99).

Bullshit er post-faktuelt, fordi sandhed ikke længere betyder noget. Donald Trump er blevet kaldt 'Bullshitter-in-Chief', da mange af hans udsagn ikke engang tager muligheden for en sandhed seriøst (Yglesias 2017). Udover at udfordre en normativ forståelse af, at offentlige udsagn på en eller anden måde bør forsøge at være korrekte, medfører bullshit dårlige debatter af samfundsmæssige spørgsmål og dermed dårligere politiske løsninger. Den nationaløkonomiske diskussion er fx ifølge Jonathan Hopkin og Ben Rosamond blevet undergravet af 'bullshit'-analogier mellem samfundet og en husholdning, hvorfor det er let at sælge ideer om økonomisk nedskæringspolitik, fordi man 'ikke kan bruge flere penge, end man tjener'. Det er dermed ikke blot populister som Trump, der bidrager til post-faktualitet, tilsyneladende er "technocratic and 'responsible' claims of the elite" (Hopkin & Rosamond 2017, 12) også storleverandører af økonomisk bullshit.

I forlængelse af dette kan det derfor indvendes, at selvom begreberne er nye, er den politiske betydning af 'falske nyheder' det på ingen måde. Allerede i 1930erne beskæftigede samfundsforskere, som den berømte politolog Harold Lasswell (1938), sig med fænomenet under overskriften 'propagandastudier' (Jowett 1987). Forskerne har gennem flere årtier belyst, hvordan stater bruger vildledende informationskampagner til at påvirke politiske processer, og militæret har under både 1. og 2. Verdenskrig (Jowett and O'donnell 2014; Lasswell 1938; Sproule 1987) samt Golfkrigen og Irakkrigen (Patrick and Thrall 2007; Taylor 2003) være hyppige kilder til usande eller stærkt redigerede nyhedshistorier. Collin Powell fremlagde med stor autoritet 'beviser' for Iraks besid-

delse af masseødelæggelsesvåben, og Anders Fogh Rasmussen 'troede' ikke, Irak havde masseødelæggelsesvåben – han 'vidste' det. At falske nyheder nødvendigvis er blevet mere udbredte, eller at de pga. de sociale medier udgør en større trussel, end da de blev spredt gennem TV, aviser og pamfletter, kan ikke tages for givet.

Men uanset problemets reelle omfang bør fænomenet udforskes samfundsfagligt, da det både vækker genklang som en bekymring i offentligheden, og mobiliserer internationale organisationer og nationale regeringer til politisk handling. I 2016 udnævnte 'World Economic Forum' (2016) "desinformation" og "informationskrig" til en af de ti største globale risici. I takt med den stigende forværring af forholdet mellem Rusland og flere vestlige lande, har den amerikanske kongres vedtaget "Countering Foreign Propaganda and Disinformation Act of 2016", der tildeler ressourcer til analyse og bekæmpelse af udenlandske indflydelseskampagner (Congress 2016). Initiativet sætter særligt fokus på Rusland, som flere amerikanske efterretningstjenester anklager for at have blandet sig i 2016-præsidentvalget. Tilsvarende initiativer er blevet igangsat andre steder i verden. I 2018 har EU fx både nedsat en gruppe af 39 forskere, der bl.a. skal give råd til Kommissionen om håndtering af "fake news" problemet (European Commission 2017) og oprettet enheden East StratCom for bl.a. at kortlægge og adressere pro-Kremlin desinformation. I Danmark har regeringen tilsvarende oprettet en tværministeriel arbejdsgruppe til at bekæmpe falske nyheder fra Rusland (Kjær 2017).

Også de sociale medier har udrullet en lang række initiativer til at bekæmpe misinformation. Som eksempel kan man nævne Facebooks afprøvning af nye algoritmiske tiltag som nedrangering af falske nyheder og supplerung af artikler med en infoboks, der belyser samme begivenhed fra flere sider gennem "relaterede artikler" (Lyons 2017). På det statslige niveau har Tyskland implementeret en kontroversiel lov i 2018, der påtvinger sociale medier at censurere ulovligt indhold, der strækker sig fra opfordring til vold til "hate speech" og dermed er indirekte et forsøg på at slå ned på falske nyheder (HRW 2018).

Den stigende interesse for dynamikken mellem løgn og sandhed har skabt en stor efterspørgsel på samfundsforskningens perspektiver på fænomenet, hvilket er blevet mødt med et eksploderende antal af studier, der både viser, hvordan falske oplysninger spredes på sociale medier (Vosoughi et al. 2018; Shao et al. 2016; Starbird et al. 2014), og hvordan dette kan korrigeres (Bode and Vraga 2017; Cook et al. 2015; Lewandowsky et al. 2012; Seifert 2002). Dette temanummer søger at komme tættere på den samfundsvidenskabelige forskning, der udforsker dynamikkerne mellem løgn, sandhed, fakta og fiktion. Artiklerne er dels konceptuelle refleksioner over de buzzwords, der præger den offentlige debat og dels empiriske studier, der fremmer vores viden om, hvordan fakta og ekspertise forhandles i det offentlige rum.

David Budtz Pedersen, Andreas Brøgger Jensen, Jacob Lauge Thomasen og Rolf Hvidtfeldt åbner temanummeret med en diskussion af, hvordan viden og eksperter bedst benyttes i demokratiske beslutningsprocesser. De diagnosticerer det postfaktuelle vilkår ved at pege på en række tendenser, som kendetegner politisk beslutningstagning i

dag. Forfatterne fremhæver især en generel forvirring i samfundet omkring, hvad der er kendsgerninger, og hvad der er værdier, og begrundet dette med en faldende tillid til institutioner såsom universiteter og offentlige myndigheder, der tidligere i højere grad kunne hjælpe med at adskille sandt og falsk. Forfatterne peger dernæst på en række redskaber, der i lyset af disse vilkår kan være med til sikre en mere oplyst debat og et bedre grundlag for politiske beslutninger. Her understreger forfatterne særligt vigtigheden af, at vidensinstitutioner og videnskabelig rådgivning indgår i den demokratiske dialog og beslutningstagning gennem forskningsmæssig myndighedsbetjening, men understreger også nødvendigheden af at inddrage berørte borgergrupper for at undgå et arrogant videnskabeligt teknokrati.

Sille Obelitz Søe fortsætter diskussionen i temanummerets anden artikel, hvor hun peger på, at det er vigtigt med en kvalificering af de begreber, der karakteriserer debatten omkring det postfaktuelle samfund. Artiklen bidrager dermed til den eksisterende litteratur, der ofte mangler konceptuel klarhed. Mens nogle studier handler om ”falske nyheder”, handler andre om ”junk news”, ”misinformation” eller ”desinformation”. Selv når studierne bygger på samme begreber, bruges disse på forskellige måder. Søe problematiserer debattens entydige fokus på ’det sande’ versus ’det falske’ og argumenterer for, at vi i højere grad bør orientere os mod fænomenet ’vildledning’. Det ’postfaktuelle’ er således for hende et spørgsmål om vildledning og dermed ikke et spørgsmål om, hvad der er sandt eller falsk. Fx kan ironi eller satire godt indeholde faktisk usande udsagn, uden at de af den grund er vildledning, mens det er muligt via antydningens kunst at sige noget faktisk sandt, der alligevel er vildledende. Igennem en analyse af begreberne information, misinformation og desinformation overskrider Søe etablerede sandt-falsk fakta-fiktion distinktioner og viser, at netop kompleksiteten af begreberne og begrebernes indbyrdes relationer er væsentlig for at kvalificere den offentlige debat.

Daniel Bach, Anders Grundtvig, Ronja Ingeborg Lofstad, Asbjørn Fleinert Mathiasen, Asger Gehrt Olesen, Andreas Birkbak, Anders Koed Madsen og Anders Kristian Munk drejer fokus væk fra den mere teoretiske tilgang til studier af det postfaktuelle og understreger nødvendigheden af et empirisk fokus på falske nyheders cirkulation. Artiklen ’Whack-a-mole: En undersøgelse af falske nyheder og deres økosystemer’ præsenterer et empirisk studie af falske nyheder. De kritiserer en ’fakta-tjekkende’ tilgang til fænomenet, og bruger det klassiske arkadespil fra 70’erne ’whack-a-mole’ som billede på, hvordan journalister håndterer falske nyheder. De argumenterer for, at det ikke er nok at ’slå falske nyheder i hovedet’, som man slår muldvarpen med en hammer. Vi bliver i stedet nødt til at forstå, hvordan de cirkulerer og forandrer sig over tid, samt følge de forskellige veje hvorigennem historierne kommer frem. Forfatternes brug af digitale metoder gør det netop muligt at kaste et blik på dynamikken i udvalgte falske nyheders biografi og derved bidrage til at forstå dem bedre. En konklusion er, at de fleste falske nyheder i undersøgelsen har levet en lang skyggetilværelse på nettet, før de pludselig bryder frem og får mere opmærksomhed i mainstream-medierne.

Anne Bach Nielsen og Sofie Agnete Bislev bidrager med en empirisk artikel, der undersøger forholdet mellem videnskab og politik. De analyserer Københavns Kommunes klimatilpasningspolitik i lyset af det berømte skybrud i juli 2011, karakteriseret som et fokusevent. Abstrakte begreber som 'klimaforandringer' og truende videnskabelige prognoser om en fremtid præget af mere ekstremt vejr bliver konkrete og forståelige, når et skybrud rammer. Frem for en skarp adskillelse af 'viden', som ideelt set skal være grundlagt for rationel politik, og 'følelser', der ofte dominerer i praksis, argumenterer forfatterne for, at abstrakt viden først bliver konkret som viden 'om noget', når klimadagsordenen bliver aktualiseret gennem den synlighed, som en katastrofe bringer. Som de skriver, "kan ekstremvejr gøre videnskab til alles eje og tilføje tårer til tørre statistikker" (s. 59). Den abstrakte viden, og de handlinger, der baseres på den, er dermed ikke upåvirkede af den konkrete katastrofebegivenhed. Københavns klimatilpasnings strategi er langt hen ad vejen blevet en skybrudsstrategi, og det valgte beskyttelsesniveau svarer til noget, der kunne have håndteret 2011-skybruddet.

Temanummeret slutter med en anmeldelse af Vincent F. Hendricks' og Mads Vestergaards nye bog *Fake News – når virkeligheden taber*, hvor **Simone Sefland Pedersen** stiller spørgsmålstejn ved den alarmisme, hun mener Hendricks og Vestergaard spreder. Seflands anmeldelse berører netop centrale spørgsmål, som samler bidragene i dette nummer af Tidsskriftet Politik: I hvor høj grad og på hvilken måde skal vi forholde os til det postfaktuelle samfund? Bidragsyderne viser alle på sin vis, at det postfaktuelle skal tilgås med opmærksomhed for, hvordan både 'sand' og 'falsk' information skabes, kategoriseres, cirkuleres og positioneres i vores samfund. Artiklerne giver os ikke et entydigt svar på disse spørgsmål, men hjælper os med at håndtere og nuancere den frygt, som kendetegner debatten omkring det postfaktuelle samfund.

Litteratur

- Arendt, H. (2005), 'Truth and Politics,' In D. Wood & J. Medina, (red). *Truth, engagements across philosophical traditions*, Malden, MA: Blackwell Pub., s. 295-314.
- Bode, L., Vraga, E.K. (2017). See something, say something: Correction of global health misinformation on social media. *Health Communication*, s. 1–10.
- Carey, Benedict (2017). How Fiction Becomes Fact on Social Media. The New York Times. Tilgængelig på: <https://www.nytimes.com/2017/10/20/health/social-media-fake-news.html>
- Cook, J., Ecker, U. & Lewandowsky, S. (2015). Misinformation and how to correct it. *Emerging trends in the social and behavioral sciences: An interdisciplinary, searchable, and linkable resource*.
- Davies, W. (2016). The age of post-truth politics. *The New York Times*, 24, 2016.

- European Commission (2018). Experts appointed to the High-Level Group on Fake News and online disinformation, *European Commission*. Tilgængelig på: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/experts-appointed-high-level-group-fake-news-and-online-disinformation> [Tilgået den 2.20.18].
- Frankfurt, H., (1986). On bullshit. *Raritan Quarterly Review*, 6(2), pp.81-100.
- Harsin, J. (2015). Regimes of Posttruth, Postpolitics, and Attention Economies. *Communication, Culture & Critique*, årg. 8(2), s. 327-333.
- Hern, A. (2017). Facebook and Twitter threatened with sanctions in UK “fake news” inquiry. *The Guardian*. Tilgængelig på: <http://www.theguardian.com/media/2017/dec/28/facebook-and-twitter-threatened-with-sanctions-in-uk-fake-news-inquiry>
- Hopkin, J. & Rosamond, B. (2017). 'Post-truth Politics, Bullshit and Bad Ideas: Deficit Fetishism in the UK', *New Political Economy*, forthcoming, s. 1-15.
- HRW (2018). Germany: Flawed Social Media Law. Human Rights Watch. Tilgængelig på: <https://www.hrw.org/news/2018/02/14/germany-flawed-social-media-law>
- Jowett, G. (1987). Propaganda and Communication; The Re-emergence of a Research Tradition. *Journal of Communication*, årg. 37(1), s. 97-114.
- Jowett, G., O'donnell, V., (2014). *Propaganda & persuasion*. Sage.
- Congress (2016). *Countering Foreign Propaganda and Disinformation Act of 2016*. *congress.gov*. Tilgængelig på: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/5181/all-info>
- Kjær, J.S. (2017). Efter falsk nyhed om dyresex i København: Nye digitale diplomater skal bekæmpe fake news og russisk misinformation. *Politiken*. Tilgængelig på: <https://politiken.dk/indland/art6102867/Nye-digitale-diplomater-skal-bek%C3%A6mpe-fake-news-og-russisk-misinformation>.
- Lasswell, H. (1938). *Propaganda technique in the World War* (Reprinted ed.). London: Kegan Paul, Trench, Trubner.
- Levitin, D.J. (2017). *Weaponized lies: how to think critically in the post-truth era*. New York: Penguin.
- Lewandowsky, S., Ecker, U., Seifert, C., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and Its Correction. *Psychological Science in the Public Interest*, årg. 13(3), s. 106-131.
- Liao, S. (2017). Facebook now blocks ads from pages that spread fake news. *The Verge*. Tilgængelig på: <https://www.theverge.com/2017/8/28/16215780/facebook-false-viral-hoaxes-trump-malicious-suspicious>
- Lyons, T. (2017). News Feed FYI: Replacing Disputed Flags with Related Articles. *Facebook Newsroom*.
- Patrick, B., & Thrall, T. (2007). Beyond Hegemony: Classical Propaganda Theory and Presidential Communication Strategy After the Invasion of Iraq. *Mass Communication and Society*, 10(1), s. 95-118.

- Seifert, C. M. (2002). The continued influence of misinformation in memory: What makes a correction effective?. *Psychology of learning and motivation*, årg. 41, s. 265-292. Academic Press.
- Shao, C., Ciampaglia, G. L., Flammini, A., & Menczer, F. (2016, April). Hoaxy: A platform for tracking online misinformation. *Proceedings of the 25th international conference companion on world wide web*, s. 745-750. International World Wide Web Conferences Steering Committee.
- Sproule, J. M. (1987). Propaganda studies in American social science: The rise and fall of the critical paradigm. *Quarterly Journal of Speech*, årg. 73(1), s. 60-78.
- Starbird, K., Maddock, J., Orand, M., Achterman, P., & Mason, R. M. (2014). Rumors, false flags, and digital vigilantes: Misinformation on twitter after the 2013 boston marathon bombing. *iConference 2014 Proceedings*.
- Taylor, P. M. (2013). *Munitions of the mind: A history of propaganda*. Oxford University Press.
- Mosseri, A. (2017). Working to stop misinformation and false news. *Newsroom. fb.com*. Tilgængelig på: <https://newsroom.fb.com/news/2017/04/working-to-stop-misinformation-and-false-news/>
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, årg. 359(6380), s. 1146-1151.
- World Economic Forum (2016). Geneva: *World Economic Forum*.
- Yglesias, M. (2017). The bullshitter-in-chief. *Vox*. Tilgængelig på: <https://www.vox.com/policy-and-politics/2017/5/30/15631710/trump-bullshit>

Information og misinformation i politiske beslutningsprocesser

David Budtz Pedersen, Professor med særlige opgaver, Institut for Kommunikation og Psykologi, Aalborg Universitet København; Andreas Brøgger Jensen, Videnskabelig assistent, Institut for Kommunikation og Psykologi, Aalborg Universitet København; Jacob Lauge Thomassen, Videnskabelig assistent, Institut for Kommunikation og Psykologi, Aalborg Universitet København; Rolf Hvidtfeldt, Postdoc, Institut for Kommunikation og Psykologi, Aalborg Universitet København.

I et vidensbaseret demokrati er det vigtigt, at aktuel, pålidelig og relevant viden er tilgængelig i beslutningsprocesser hos myndigheder, regering og Folketing. Relationen mellem forskning, rådgivning og politiske beslutninger er imidlertid ikke altid fredsommelig. På stort set alle politikområder drøftes det, om kvalificeret viden og verificeret information finder vej til de rigtige beslutningstagere eller om borgere, medier og politikere ligger under for misinformation, diskrediteret forskning og anekdotisk evidens. I denne artikel kortlægger forfatterne, hvordan postfaktuelle tendenser i samfundet skal beskrives som et resultat af flere sammenfaldende faktorer samt hvordan vidensinstitutioner, videnskabelig rådgivning og myndighedsbetjening kan være med til at garantere en balanceret fremstilling af forskning og data på områder af relevans for politiske beslutningsprocesser.

I et vidensbaseret demokrati er det vigtigt, at aktuel, pålidelig og relevant viden er tilgængelig i beslutningsprocesser hos myndigheder, regering og Folketing. Relationen mellem forskning, rådgivning og politiske beslutninger er imidlertid ikke altid fredsommelig. På stort set alle politikområder drøftes det, om kvalificeret viden og verificeret information finder vej til de rigtige beslutningstagere eller om borgere, medier og politikere ligger under for misinformation, diskrediteret forskning og anekdotisk evidens. Det liberale demokrati har et mellemværende med viden og information, som ofte ikke drøftes og heller ikke indgår i den demokratiske selvforståelse. Det er et mellemværende, som Thomas

Jefferson (1743-1826) formulerede præcist, da han sagde, at ”demokratiets valuta er information”.¹ Uden præcis og retvisende information er det vanskeligt, hvis ikke umuligt, at træffe legitime og effektive beslutninger.

Som vi skal argumentere for i denne oversigtsartikel, betyder det ikke, at beslutninger kan reduceres til deres grundlag i fakta, eller at forskere og eksperter har svaret på politiske spørgsmål. Samfundets værdier spiller en mindst ligeså afgørende rolle i demokratiske beslutningsprocesser. Vi skal påstå, det er en del af demokratiets førsteprincipper at etablere en balance således, at værdier ikke overdeterminerer beslutninger i en grad, så faktagrundlaget bliver irrelevant, ligesom faktagrundlaget ikke kan bruges til at udpege politiske nødvendigheder i en grad, så værdier tilsidesættes. Vores ærinde er (1) at slå fast, at der er tendenser, der peger på postfaktuelle vilkår i samfundets omgang med viden og information, men at sådanne tendenser hver for sig ikke undergraver videnskabens rolle, (2) at ethvert demokrati er afhængig af tillid til viden, og ethvert avanceret samfund har brug for en epistemisk infrastruktur, herunder brug af kognitiv arbejdsdeling, samt (3) at der kan gøres flere ting for at give videnskabelige rådgivere en mere nuanceret rolle i politiske beslutningsprocesser, end det har været tilfældet de seneste årtier.

Artiklen tager udgangspunkt i en beskrivelse af de tendenser, der ifølge den eksisterende litteratur definerer den nuværende epistemologiske krise. Hvordan denne krise nærmere skal bestemmes, kommer vi ind på i afsnit 1. Her giver vi et bud på, hvordan såkaldte postfaktuelle tendenser i samfundet skal beskrives som et resultat af flere sammenfaldende faktorer. I afsnit 2 undersøger vi, hvordan vidensinstitutioner, videnskabelig rådgivning og myndighedsbetjening kan være med til at garantere en balanceret fremstilling af forskning og data på områder af relevans for politiske beslutningsprocesser. Endelig argumenterer vi i afsnit 3 for, at partcipatoriske metoder i højere grad bør udnyttes i forbindelse med evidensbaseret politikudvikling. Artiklen bidrager til en beskrivelse af det postfaktuelle samfund – ikke ved føje nyt til diagnosen – men ved at give en række konstruktive bud på, hvordan policy-aktører og videnskabelige institutioner kan håndtere kontroverser omkring videnskabelige emner, og hvordan der kan skabes en ansvarlig og nuanceret fremstilling af forholdet mellem værdier og fakta i demokratiske beslutningsprocesser.²

¹ Der hersker usikkerhed om, hvornår Jefferson fremsagde disse ord. Den første officielle tilskrivning stammer fra 1971 (Coates 2018).

² Denne artikel er resultatet af forskningsprojektet ”End of Science” (2015-2018), der har haft som formål at kortlægge internationale erfaringer med videnskabelig rådgivning til brug for inspiration hos danske myndigheder, fonde og universiteter. Projektet har modtaget støtte fra Ministeriet for Uddannelse og Forskning (Udlodningsmidlerne) samt Velux Fonden.

Det postfaktuelle samfund

Uanset hvordan man angriber problemstillingen, er viden, kendsgerninger, evidens og verificeret information udfordret i det nuværende demokratiske samfund. Tendenser imod det postfaktuelle samfund har vakt bred interesse blandt forskere og kommentatorer, og er blevet beskrevet som resultatet af flere forskellige faktorer, som vi her kort skal undersøge. Eksemplerne er mange: manipulation med data, angreb på eksperter, dalende tillid til sundhedsvidenskab, spredning af misinformation, handel med data til brug for politisk propaganda og så videre. Alle er de eksempler på, at demokratiet er udfordret, når det kommer til spørgsmålet om, hvordan samfundet håndterer viden og information. Uanset om man vurderer den nuværende epistemiske krise som et nyt (eller accelereret) fænomen, eller som udtryk for en nedartet splittelse i selve demokratiets historie, gør diagnosen opmærksom på en række centrale informationsbårne udfordringer (Jasanoff 2017, Nichols 2017, Pluckrose 2017).

Det er både historisk og analytisk forkert at betragte det postfaktuelle samfund som efterfølgeren til et faktisk samfund. Forestillingen om det postfaktuelle samfund skal nærmeres forstås som et forsøg på at beskrive, hvordan kendsgerninger håndteres i en tidsalder, hvor informationsselektion, politisk polarisering og stærkt emotionelt indhold har vist sig at være potente politiske kommunikationsmidler. I utallige debatter om vacciner, cannabis, antibiotika, klimaforandringer m.m. er der eksempler på, hvordan videnskabelig evidens diskrediteres eller forveksles med værdibaserede holdninger. Misinformation, fabrikeret indhold, vildledende kontekstualisering og konfirmationsbias forekommer i mange varianter og drives af forskellige faktorer, der isoleret eller i kombination destabiliserer tilliden til de etablerede videnskabelige, journalistiske og retslige institutioner. Her skal vi kort pege på en række tendenser, som har været brugt til at beskrive den nuværende epistemiske krise.

Tillids- og autoritetskrise

Ifølge en række opinionsmålinger er tilliden til samfundets centrale institutioner faldende. Der er variation blandt professioner og institutioner men tilgængelige data viser, at alle sektorer i samfundet i disse år mister autoritet og troværdighed i borgernes øjne (Edelman 2018). Borgerne rapporterer om faldende tillid til medier, politikere, banker og virksomheder, men også til akademiske eksperter. Videnskabelige eksperter nyder fortsat høj tillid i befolkningen, men tendensen tyder på, at også tilliden til forskere svækkes. Ifølge en svensk undersøgelse er specielt tilliden til forskere, der samarbejder med virksomheder og myndigheder, faldende (Vetenskap & Allmänhet 2018). En norsk undersøgelse viser at hele 46 procent af befolkningen ikke finder forskningsresultater og myndigheder troværdige (Klette & Elnan 2017). Og i en undersøgelse fra Uddannelses- og Forskningsministeriet i Danmark udtrykker kun 60 procent af respondenterne høj eller meget høj tillid

til universitetsforskere (UFM 2017). Ifølge de nævnte undersøgelser er det ikke kun tilliden til videnskabelig viden, der svækkes: det er konventionelle autoriteter mere generelt. Opbakning til politiske partier, fagbevægelse, myndigheder og offentlige institutioner er ifølge Edelmans globale survey faldende i de fleste lande.

Sammenfaldende med autoritets- og legitimitetskrisen er der opstået en række nye politiske bevægelser baseret på opgør med de etablerede administrative, akademiske, økonomiske institutioner. Hvor den politiske samtale i de fleste vestlige demokratier længe har været forankret i folkelige bevægelser, stærke institutioner og politiske midterpartier, er en række populistiske partier i dag med til at ændre den kompromisøgende politiske kultur. Efter Brexit, valget af Donald Trump og højrefløjens fremmarch, diskuteres det vidt og bredt, om Vesten er trådt ind i en ny epoke. Ifølge toneangivende politiske teoretikere som Francis Fukuyama (2018), Jan Werner Mueller (2017) og Cas Mudde (2012) er den politiske dagsorden i stort set alle europæiske lande i dag påvirket, hvis ikke direkte domineret af populistiske partier.

Populistiske partier kritiserer især koncentrationen af magt og kapital i den øverste del af samfundet. Over de seneste år har der været en hastigt voksende kløft mellem rig og fattig både i indkomst og formue. Svaret på den finansielle elites dominans i samfundet fortolkes bredt af populistiske bevægelser som et problem med eliter som sådan. Af samme grund udtrykker populismen sig ofte som en anti-elitær bevægelse, der anfægter såvel magteliten, kultureliten, medieeliten, partieliten og den intellektuelle elite ("eksperterne") for at varetage sine egne interesser. De meritokratiske lag i samfundet ses som tæt forbundne og allierede med den økonomiske elite. Således betragtes journalister, embedsmænd og eksperter ofte som talerør for en korruperet politisk orden. Når populistiske strømninger bidrager til at styrke de postfaktuelle tendenser, skyldes det ikke mindst tilbagevendende angreb på de redaktionelle medier, embedsapparat og forskere. Populistiske ledere angriber regelmæssigt de etablerede kognitive og administrative autoriteter i samfundet. Af samme grund er der flere eksempler på, at populistiske bevægelser stiller sig bag konspirationsteorier, angriber medier, miskrediterer forskere (eksempelvis klimaforskere og vaccinationsprogrammer) eller angriber dommere og efterretningsvæsen (Nichols 2017).

Populismen har et andet centralt kendetegn med relevans for tilliden til information og evidens. Udover kritikken af de etablerede vidensinstitutioner udtrykker populismen sig ofte i stærkt holdningsbårne og følelsesladede budskaber. Stærkt emotionelt indhold kan bruges til at mobilisere befolkningen, blandt andet ved negativ kommunikation, der skaber klare identitetsmarkører, reducerer nuancer og indfører klare mentale heuristikker i den politiske samtale. Det er ikke et nyt fænomen. Populister har i årtier hvis ikke århundreder benyttet sig af følelsernes politik. Angst, utryghed indignation, patriotisme og stolthed er langt mere effektive kommunikationsmidler end faktuelle budskaber, objektive kendsgerninger og saglige argumenter (Kramer et al. 2014, Brady et al. 2017, Bakir et al. 2018).

Sociale medier og nyhedsforbrug

En stor del af den igangværende debat om det postfaktuelle samfund har fokuseret på sociale medier som en væsentlig bidragende faktor til spredningen af misinformation (Hendricks & Hansen 2014, Hendricks & Vestergaard 2017). Borgernes medieforbrug er under hastig forandring. I dag får de fleste europæiske borgere nyheder gennem nyhedsfeeds på sociale medier og søgemaskiner (Eurobarometer 2016). Denne forandring er vigtig fra et politisk perspektiv, da det stigende antal nyhedskilder betyder, at vælgerens medieforbrug fordeler sig mere efter interesse end før. Samtidig er de sociale medier typisk programmeret til at imødekomme forbrugernes epistemiske præferencer. I det digitale mediebillede er det således muligt at vælge og fravælge indhold, så nyheder og politiske budskaber passer langt bedre til den enkeltes forhåndsantagelser og verdensbillede (Bode 2016).

Newman et al. (2017) anslår, at redaktionelle nyheder udgør mindre end fem procent af mediebrugeres tid på digitale medier. Samtidig betyder valgmulighederne på sociale medier, at det er nemmere at skru ned eller helt slukke for udefrakommende information. Denne tendens kan være med til at forstærke fænomener som gruppepolarisering, ekkokamre, pluralistisk ignorance og konfirmationsbias, som vi beskriver i næste afsnit. Men uanset hvilke kognitive mekanismer, de sociale medier udløser, har det konsekvenser for den demokratiske beslutningsproces. Eksempelvis har studier påvist, at folks vidensniveau om samfundet påvirker den måde, de stemmer på ved valg og afstemninger (Prior 2005, Bode 2016, Nielsen & Graves 2017).

Sociale medier er potente platforme til at sprede og forstærke misinformation med potentielt store demokratiske konsekvenser (Sunstein 2009; Lazer et al. 2018; Vosoughi, Roy & Aral 2018). Politisk holdningspåvirkning er langt fra et nyt fænomen, og har været en del af det politiske spil i århundreder. Det nye er, at politiske organisationer – for eksempel andre statsmagter – kan producere falsk indhold og målrettet placere information og misinformation hos de vælgergrupper, man ønsker at påvirke. Psykometrisk data og manipulation har vist sig at være effektive politiske redskaber, som understreget i den seneste skandale omkring den britiske datavirksomhed Cambridge Analytica. I kampen om magten har demokratiet fået en ny frontlinje: en digital informationsbaseret krig bliver udkæmpet blandt politiske aktører og institutioner.

Digital misinformation kommer ikke kun fra målrettet holdningspåvirkning men også fra lukkede meningsfællesskaber, der i kraft af spektakulære påstande eller konspirationer på kort tid kan danne en voksende filterboble. For eksempel har påstande om tvivlsomme sundhedsråd, skrækscenarier om sygdommes hærgen og påstande om lægers angiveligt invaliderende behandlinger længe været en del af sundhedsvæsnets udfordringer. Men hvor sådanne påstande tidligere kun har spredt sig i afgrænsede subgrupper, kan miskrediteret forskning fejlagtige fortolkninger af videnskabelig evidens sprede sig med stor hastighed gennem informationsnetværk. Således har eksempelvis HPV-vaccinen og vaccinen mod H1N1 være genstand for massiv skepsis på sociale medier. Påstande om

mulige bivirkninger af HPV-vaccinen har opnået så stor gennemslagskraft, at en væsentlig del af den anbefalede modtagergruppe har valgt vaccinen fra.

Informationsselektion

Sociale medier er næppe i sig selv ansvarlige for de nuværende postfaktuelle tendenser. Manipulation og fordrejning af budskaber har længe været en del af den politiske arena. Sociale medier skal snarere betragtes som redskaber til at aktivere menneskers kulturelle kognition og gruppetænkning. Her er vi fremme ved fjerde og sidste tendens, som er nødvendig for at forstå den nuværende epistemiske krise. Studier inden for kognitionspsykologi viser, at jo mindre åben en person er over for alternative, konkurrerende synspunkter, desto mere tillid fæstner vedkommende til sin egen og sin gruppes fortolkning og verdensanskuelse (Sloman & Fernbach 2017). Denne immunisering imod udefrakommende evidens kendes under forskellige betegnelser som informationsselektion, konfirmationsbias, identitetsbeskyttende kognition, motiveret tænkning eller kulturel kognition (Sunstein & Hastie 2014). Fælles for disse betegnelser er, at de beskriver en målrettet rekruttering af evidens til at bekræfte den ønskede konklusion. I praksis betyder disse kognitive mekanismer, at den politiske vælger forholder sig til komplekse politiske udfordringer med afsæt i vedkommendes loyalitet eller kulturelle identitet snarere end i faktuelle formodninger (Hallssons & Kappel 2017; Baron 2005; Tsoukalas, 2007). Mere præcist viser studier, at vi som individer er fanget i et dilemma, når det kommer til den information og de anbefalinger, vi stoler på. En række eksperimenter har vist at menneskelige beslutninger ofte er forankrede i følelsesmæssige reaktioner og forhåndsantagelser, der måske er velegnede til at træffe valg i vores nære erfaringsverden, men som er uegnede til at selekttere i information om komplekse fænomener (Mercier & Sperber 2017).

Sloman og Fernbach (2017) har i en række psykologiske eksperimenter vist, at vi som enkeltindivider ved overraskende lidt om selv basale fænomener i vores omverden. Dette fænomen kaldes ”vidensillusionen”. Som individuelle kognitive agenter tror, vi ved langt mere, end vi rent faktisk gør. Men spørger man den enkelte person, om han eller hun kan forklare, hvordan noget så simpelt som en kuglepen virker, brister illusionen. Vi ved ganske lidt om fluiddynamik og kinesologisk mobilitet, som får en kuglepen til at virke. Det er måske uskyldigt, når det drejer sig om en kuglepen. Men tænk på kompleksiteten i sundhed, klima, fødevarer og lignende komplekse udfordringer. En af grundene til dette fænomen er *gruppetænkning*. Det er fordi, vi ved, at andre ved, hvordan kuglepennen virker, at vi selv overtager denne viden. Det er derfor, at samfundet er afhængigt af ekspertise. Den kognitive arbejdsdeling i avancerede informationssamfund gør, at vi ikke selv behøver at kende forudsætninger for alle forhold i vores livsverden, så længe andre kender dem.

Individets afhængighed af gruppetænkning og tillid har en slagsside, som er blevet tydelig med informationsteknologiens udvikling. Med udbredelsen af nye digitale me-

ningsfællesskaber er der opstået en rivalisering mellem grupper, der gør krav på at repræsentere borgerens viden. Resultatet er, at traditionelle vidensautoriteter mister opbakning – som i tilfældet med vaccinationer. Nye meningsfællesskaber tilbyder at skabe orientering og identitet. Og netop på grund af vidensillusionen er det nemt at fatte tiltro til alternative autoriteter. Især hvis de gør brug af nogle af de samme markører, som kendetegner almindelige eksperter, som f.eks. teknisk sprogbrug, videnskabelige henvisninger m.m. Tillid til egne fortolkninger – hvad enten det er repræsenteret ved illusionen om egen kognitiv formåen eller vurderingen af en talsperson i gruppen – kan føre til stærk aversion mod kognitiv dissonans samt deraf følgende faktisk og normativ uenighed.

Information, tillid og demokrati

Disse observationer har flere konsekvenser for brugen af evidens i demokratiske processer. For det første indikerer de nævnte tendenser, at videnskabelige spørgsmål med relevans for individers og kollektivets identitet, kan få tildelt en kulturel mening. Det betyder, at uenighed om faktuelle forhold i stedet antager karakter af normativ uenighed, dvs. uenighed om hvilke værdier, der skal være gældende for individets og samfundets beslutninger. Klimaforandringer er et eksempel. Mange af de emner, der er genstand for uenighed i klimadebatten, handler ikke om evidens og kendsgerninger, men om værdier. Tilhængerne af et bestemt værdisæt er villige til at se bort fra evidensen eller endda mobilisere modevidens og alternative forklaringer for at forsvare deres identitet. Alt afhængig af, hvor borgeren placerer sig på et værdispektrum, vil vurderingen af information variere.

Spørgsmålet er, hvad der kan gøres for at stabilisere distinktionen mellem kendsgerninger og værdier på en måde, så normativ uenighed ikke forveksles med faktisk uenighed? I dette afsnit ser vi nærmere på, hvilke redskaber og praksisser, der kan være med til at fremme en mere oplyst debat om faktagrundlaget for politiske beslutninger. Især kigger vi nærmere på, hvordan videnskabelige institutioner og eksperter bør agere med hensyn til at etablere tillidsfulde og inddragende interaktioner med beslutningstagere og civilsamfund. Der har i de seneste år været stor opmærksomhed på den informations- og tillidskrise, som vi beskrev i det foregående afsnit, men der har ikke været tilsvarende opmærksomhed på, hvad der kan gøres for at dæmme op for mistillid og polarisering.

Inden vi når frem til denne diskussion, er det imidlertid først vigtigt at indikere, *hvorfor* demokratiske beslutningsprocesser er afhængige af faktisk information. Uden evidens og information har borgerne ingen mulighed for at blive deltagtiggjort i transparente beslutningsprocesser eller orientere sig om troværdigheden af politiske forslag. I stedet overlades vælgerne til at tro på de aktører, der har de stærkeste kommunikationsmidler til rådighed. Den moderne stat kan ikke fungere effektivt uden tillid til viden og data. Det faktuelle demokrati er med andre ord ikke en guldalderkonstruktion, der går forud for det postfaktuelle demokrati. En sådan udlægning ville være historisk fejlagtig. Hele den moderne statsdannelse er en fortælling om en voksende indsamling af viden om

miljø, sundhed, uddannelse, energi, immigration, kriminalitet, infrastruktur og så videre, som har gjort offentlig administration og styring mulig.

Udover nationalstaten har transnationale institutioner som OECD og Den Europæiske Union i høj grad en rolle som monitorerende og komparative datainstitutioner ved siden af deres politiske roller. Stort set alle styrelser og ministerier samler og behandler data om deres funktioner og ansvarsområde. Den statslige data fordeler sig i grader af evidens: fra indsamling af information om effektiviteten af medarbejdere og klienter; løbende monitorering af indtægter og udgifter; viden om brugertilfredshed; evaluering af uddannelsesforløb til processering af videnskabelig viden inden for lægemidler, energi, infrastruktur, fødevarer, uddannelse, miljø og klima. Det er utænkeligt, at den nuværende stat kan fungere legitimt og effektivt uden adgang til store mængder videnskabelig viden og evidens. Uanset om denne information for det meste er anonym og usynlig, er den forudsætningen for, at beslutningstagere kan styre, planlægge, debattere og træffe beslutninger – regionalt, nationalt og transnationalt.

Gluckman og Wilsdon (2016) gør opmærksom på, at den massive interesse i at indsamle, analysere og implementere evidens i politiske beslutningsprocesser repræsenterer et paradoks i en tid, hvor så mange forskere og politiske organisationer er optagede af postfaktuelle tendenser. Gluckman og Wilsdon taler ligefrem om, at forskningsbaseret politikudvikling er en megatrend blandt politiske institutioner. I rapporten *Science Advice to Governments: Diverse systems, common challenges* (Wilsdon et al. 2014), redegør forfatterne for, at der i stort set samtlige OECD-lande gøres systematiske forsøg på at implementere forskningsbaseret politikudvikling ved hjælp af videnskabelige rådgivere, rådgivende kommissioner, ekspertgrupper og andre institutionelle mekanismer, der inddrager forskningsviden i politiske beslutningsprocesser.

I en rapport fra Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd (DFiR) fra 2016 dokumenteres det, hvordan danske ministerier generelt har mindre fokus på at inddrage forskningsbaseret viden, når de udvikler politik sammenlignet med Storbritannien, Holland, Finland og EU-Kommissionen. Ifølge rapporten er der i danske ministerier en stigende interesse for i højere grad at inddrage forskningsbaseret viden. Internationalt opfattes evidensbaseret politik som en hovedtendens, der følger to indbyrdes relaterede spor: 1) øget brug af aktuel bedste viden, herunder forskningsbaseret viden, i udviklingen og udmøntningen af politik samt 2) øget brug af data og fokus på at skabe en dataunderstøttet praksis i centraladministrationen (DFiR 2016).

Ifølge en lang række rapporter er der øget fokus på at legitimere politiske beslutninger på et fagligt grundlag, hvortil inddragelsen af forskningsbaseret viden opfattes som en vigtig faktor (Hutchings & Stenseth 2016). Der er stor efterspørgsel blandt politikere og i embedsværket efter velunderbyggede beslutninger, fordi det skaber et politisk sikkerhedsnet, og hjælper de politiske institutioner til at sikre sig mod kritik. Der er et øget pres fra eksterne interessenter (for eksempel interesseorganisationer og tænketanke), der via professionalisering og faglig kompetenceudvikling er bedre til at udfordre ministeriernes vidensgrundlag end tidligere. Dette "tvinger" ministerier og myndigheder til i højere grad at inddrage dokumentation, forskning og evidens i dialogen med interessenter

og i det politiske beslutningsgrundlag. Tendensen til parallel kapacitetsudvikling mellem ministerier og sektorinteresser er især stærk på Sundhedsministeriets, Miljøministeriets og Transportministeriets område (DFiR 2016). Der har længe eksisteret en stærk tradition for inddragelse af især teknisk forskningsviden i politikudvikling og i udmøntningen af politiske beslutninger inden for disse ressortområder, mens øget evidensbaseret politik er en ny udvikling på stort set alle andre ministerområder.³

Spørgsmålet er, om vi i den nuværende situation har de rigtige redskaber til at sikre, at myndigheder, virksomheder, medier og civilsamfund har adgang til balanceret formidling af videnskabelig evidens og ekspertise? Det vil sige, om myndigheder, regering og Folketing har de rigtige redskaber til at foretage effektive interventioner i sager, hvor der er værdimæssige kontroverser omkring bestemte videnskabelige spørgsmål. I det følgende skitserer vi nogle af de kompetencer, som ifølge er væsentlige for at skabe tillidsfuld kommunikation af evidens og forskningsrådgivning.

Narrativ metode

For det første viser undersøgelser, at hvis en borgergruppe først er blevet skeptisk over for en videnskabelig forklaring, kan mere information bidrage til yderligere polarisering (såkaldte 'backfire-effekter'). I et tværvideenskabeligt samarbejde mellem informationsvidenskab og socialpsykologi viste forskerne eksempelvis, at stærke modstandere af MFR-vaccinen blev endnu mindre tilbøjelige til at acceptere vaccinen efter at have modtaget informationsmateriale, der tilbageviste, at vaccinen forårsager autisme (Nyhan et al. 2014). Tilsvarende har en række andre studier vist, at myndigheder og forskere bør undgå oplysnings- og informationskampagner, der udstiller borgernes uvidenhed. Ønsker man at bryde igennem gruppetænkningen i en kontroversiel sag, skal der andre midler i brug.

For eksempel kan forskere og myndigheder skabe en sammenhængende *fortælling* om det emne, de ønsker at formidle (Cairney & Kwiatkowski 2017). Ved at forklare en teknisk problemstilling (for eksempel en vaccine) ud fra dens konsekvenser i en større fortælling, er det muligt, at integrere og mediere værdier og kendsgerninger (Davidson 2017). I stedet for at anføre mere evidens og fakta gør narrativ metode det muligt at oversætte ekspertviden til borgernes hverdagserfaringer. Det betyder, at man som myndighed eller forsker i nogle situationer er nødt til at gå udover det rent faktuelle grundlag og skabe mere engagerende fortællinger. Mange oversættelsesfejl i relationen mellem forskningsrådgivning, myndigheder og befolkning handler ikke om kvaliteten af evidens – og heller ikke om stigende mistillid til videnskabelig ekspertise. Det handler derimod om fremstillingen af evidens. I USA har forskere ved University of Michigan vist, hvordan studerende reagerer på undervisning i evolutionsteori (White et al. 2013). Normalt undervises

³ Terminologisk hersker der forvirring angående forholdet mellem politik og forskning. Nogle studier henviser til at fremme en forskningsbaseret debat om politiske løsninger (især på engelsk taler man om "science for policy", altså forskning der bruges i politik, i stedet for "policy for science", altså forskningspolitik, der definerer rammebetingelserne for forskning i samfundet).

der i biologi ved at fremstille aspekter af evolutionsprocessen som naturlig selektion og genetisk arv. Men studier viser, at en stor gruppe studerende afviser undervisningen, fordi den bryder med deres religiøse livsanskuelse. Forskerholdet kunne derimod iagttage, at langt flere studerende er tilbøjelige til at acceptere undervisning i evolution, hvis den foregår i et sammenhængende forløb, der forklarer de forskellige trin i evolutionen – fra molekyler til gener og videre til befolkninger. I den samlede fortælling bliver evolutions-teorien mindre farlig for det religiøse verdensbillede.

Ansvarlig forskning og innovation

For det andet er det nødvendigt at være bevidst om det samfundsmæssige ansvar, der hviler på forskere og myndigheder med hensyn til at formidle deres forskning og inddrage civilbefolkningen. Fordi langt de fleste borgere vil være prisgivet uden adgang til ekspertviden, skal rollen som ekspert og videnskabsperson tages alvorligt. Det kræver kompetencer og incitamenters at formidle og kommunikere på en nuanceret måde med forståelse for kultur, værdier og psykologi. Forskningsmiljøer er alt for lukkede med en sprogbrug og epistemisk kultur, der går henover hovedet på befolkningen. Risikoen for videnskabelige arrogance kan imidlertid afbøjes ved at forskere og formidlere bliver bedre i stand til at mediere, oversætte og forklare videnskabelige metoder og processer for et bredere publikum samt blive bedre til at lytte til de værdikonflikter, der kan opstå som følge af intenderede eller ikke-intenderede effekter af forskning.

Områder som 'responsible research and innovation', 'citizen science' og 'public engagement in science' bidrager med værdifuld indsigt i, hvordan man faciliterer dialogprocesser, der tillader tovejskommunikation i stedet for på forhånd at reducere den videnskabelige formidling til bestemte budskaber. Det betyder ikke, at videnskabelige udsagn skal kritiseres eller at den videnskabelige metode skal nedvurderes. Svaret på polarisering, alternative kendsgerninger og autoritetstab er ikke mindre evidensbaseret kommunikation men mere inddragende dialog om værdier, dilemmaer og konsekvenser. Forskere skal ikke være bange for at konfrontere borgerne med viden, der modsiger deres forhåndsantagelser, ligesom forskeren må stille sig åben for spørgsmål. Forskningskommunikation skal netop foregå ved, at alle involverede parter får viden, de ikke havde på forhånd. I litteraturen om videnskabelig rådgivning er borgerinddragelse generelt underbelyst, men der er grund til at tro, at inddragelsesmetoder (participatorisk design, narrativ metode osv.) kan bidrage til at skabe tættere samspil mellem forskning og samfund netop ved at nedbryde de traditionelle hierarkier og omplacere relationen mellem hvem der spørger og hvem der giver svar.

Transparens og integritet

Forskning og evidens opfattes for det meste som 'neutrale' politikelementer og anvendes i vid udstrækning som legitimerende faktorer i politik. Men denne neutralitet udfordres i stigende grad. I politiske sammenhænge refereres ofte til videnskabelige resultater, men mange aktører udfører forskning i dag, og omverdenen har vanskeligt ved at afgøre, hvornår noget er robust viden eller partsindlæg. Ifølge flere toneangivende videnskabelige rådgivere stiller det nogle særlige krav til integritet og transparens. Gluckman (2014) hævder, at armslængde og uvildighed er afgørende for at sikre legitimitet i brugen af forskning og evidens i politiske beslutningsprocesser. I situationer, hvor der kan drages tvivl om evidensgrundlaget på grund af indflydelse fra partinteresser, kan det have negativ påvirkning af borgernes tillid til videnskaben (Eurobarometer 2010).

En grund til at integriteten i videnskabelig formidling udfordres, kan være nedtoning af usikkerheder. Blandt politiske beslutningstagere er der en tendens til at opfatte usikkerheder i vidensgrundlaget som en trussel mod den politiske beslutningskompetence. Ambivalens, usikkerhed og risici øger kompleksiteten og gør beslutningsprocessen mere vanskelig, ikke mindst hvis divergerende ekspertgrupper giver forskellige anbefalinger. Men i stedet for at nedtone usikkerheder og dermed udvise manglende tillid til, at borgerne kan forstå kompleksiteten i de politiske beslutninger, er det nødvendigt at være transparent omkring datagrundlaget, og træffe politiske valg på det tilgængelige vidensgrundlag (Pidgeon & Fischhoff 2011; Makri 2017).

Spørgsmålet om transparens og integritet har en række styringsmæssige konsekvenser i forhold til at kvalitetssikre brugen af evidens i politiske beslutningsprocesser. Den forskningsrådgivende kapacitetsopbygning og integritet beskyttes bedre af permanente rådgivningsinstitutioner end gennem kommissioneret forskning, der er drevet af politiske hensyn. Den måde, hvorpå myndighedsbetjening er organiseret i Danmark, kan skabe habilitetsproblemer for forskningen. Efter de tidligere sektorforskningsinstitutioner blev fusioneret med universiteterne i 2007 og opgaverne blev sendt i åbent udbud, har ministerierne fået større kontrol over den videnskabelige rådgivning. Det skyldes ikke mindst, at bevillingerne til myndighedsbetjening ligger i ressortministerierne og ikke i Uddannelses- og Forskningsministeriet. Det er oplagt, at brugen af evidens og dokumentation er underlagt en vis form for regeringskontrol i form af bevillinger. Men det er nødvendigt at overlade tilstrækkelig plads til den videnskabelige kvalitetssikring, således at loyalitet over for bevillingsgiver (for eksempel ministerium) ikke trumfer forskningsfaglige vurderinger.

Endelig handler spørgsmålet om integritet og transparens om de roller, som forskerne påtager sig. Pielke (2007) argumenterer i bogen *The Honest Broker* for, at der altid er risiko for, at forskere bliver så optagede af de emner, de beskæftiger sig med, at de forlader rollen som formidlere og i stedet bliver advokater enten for deres forskningsfelt eller for de konsekvenser, forskningen ifølge dem selv bør have for samfundet. Denne

dynamik handler om den interne fremfor den eksterne politisering af videnskaben. Forskere kan ifølge Pielke optræde i rollen som advokater i den offentlige debat men i høj grad også bag linjerne i den videnskabelige vidensproduktion. Det kan være i form af deres indflydelse på forskningsfinansiering, gennem medlemskab af forskningsråd eller det kan være ved at udøve mere subtil indflydelse, for eksempel ved at beskytte deres forskningsområde mod kritik gennem selektion af publikationer og ansættelser m.m. Forskningsområder som klima og sundhed, hvor der er milliarder af kroner på spil, vil uundgåeligt skabe bestemte incitamenter. For eksempel giver medlemskab af hovedparadigmer højere sandsynlighed for at modtage finansiering. Det kan betyde, at forskeren bliver advokat for bestemte politiske interventioner, fordi det fører til højere finansiering. Nogle af disse forhold skyldes, at forskere (ligesom alle andre personer) er sårbare over for mentale heuristikker og bias. Det kan i yderste konsekvens betyde, at forskerne udvikler særinteresser og politiske præferencer. Sidstnævnte behøver ikke lede til videnskabelige uredelighed. Men det er af hensyn til transparens og tillid vigtigt at deklarerer partsinteresser og skabe åbenhed om eventuelle habilitetsproblemer.

Værdibaseret dialog

Endelig er det værd at gentage, at mange kontroverser omkring forskning og teknologi ved nærmere eftersyn er debatter om værdier, der ikke kan løses ved at henvise til videnskabelige undersøgelser. Det er kun gennem omhyggelig drøftelse af værdier og grundig fortolkning af kendsgerninger, at tilliden kan sikres. Som vi nævnte i begyndelsen af denne artikel, er det vanskeligt, hvis ikke umuligt, at træffe effektive beslutninger uden præcis og retvisende information. Men det betyder ikke, at beslutninger kan reduceres til deres grundlag i viden og information. En sådan opfattelse ville indebære et teknokrati, der ser bort fra det forhold, at værdier spiller en mindst ligeså afgørende rolle i demokratisk beslutningstagen. Dertil kommer, at mange problemer og udfordringer i samfundet har en overgribende karakter, som ikke kan løses med henvisning til evidens. Alle forskningsproblemer, der har høj relevans for samfundet, er ”post-normale” i den forstand, at viden om udfald, konsekvenser og effekter uundgåeligt fører til diskussioner af værdier.

For at bevare denne komplementaritet mellem værdier og evidens og undgå polarisering, kræver det præcise redskaber og en gensidig forståelse af, hvordan ekspertise føder ind i beslutningsprocesser. Først og fremmest kræver det i højere grad, at videnskabelige rådgivere forstår deres rolle som *mediatorer* af forskningsbaseret viden i politiske beslutningsprocesser. De skal være i stand til at understøtte udviklingen og udmøntningen af politik gennem brug af data. De skal være i stand til at fremstille forskellen mellem fagligheder på en nuanceret og balanceret måde. Og de skal være i stand til at syntetisere eksisterende viden og organisere ekspertrådgivning i udarbejdelsen af politiske beslutninger.

Som vi beskrev tidligere, kan narrativer og værdiladet indhold være med til at aflede borgernes opmærksomhed – men det kan også være med til at henlede den. Ved

hjælp af de rigtige metoder er det muligt at facilitere en værdi- og evidensbaseret diskussion om scenarier, dilemmaer og konsekvenser. En balanceret debat handler om, at de involverede parter gør sig klart hvilke midler, der er bedst egnede til at opnå de ønskede mål. Der kan tænkes mange situationer, hvor en person eller gruppe opretholder en bestemt værdi men uden i tilstrækkelig grad at have overvejet, hvilke interventioner, der skal til for at realisere deres værdier. For eksempel kan man forestille sig, at mange vaccineskeptikere opretholder deres families sundhed som en kerneværdi. Denne værdi er også grundværdien i sundhedssystemet og blandt de læger og myndigheder, der forvalter folkesundheden. Det vil sige, at man som facilitator (eller videnskabelig rådgiver) kan isolere værdien og føre diskussionen hen på faktagrundlaget. Det er typisk på grund af værdikonflikten, at der opstår en fejlagtig fortolkning af data (i nogle tilfælde accelereret af misinformation og kulturel kognition) og dermed de midler, der er bedst egnede til at indfri ens værdier. Hvis man som videnskabelig formidler har de rette værktøjer til at skille diskussionen i diskrete spørgsmål, er der større sandsynlighed for at undgå ”backfire-effekter”, hvor fakta bliver set som partsindlæg, der krænker den udsatte gruppes overbevisninger.

Konklusion

Der er med den stigende kompleksitet i samfundets udfordringer og med udsigten til nye usikkerheder og dilemmaer mere end nogensinde behov for faglig ekspertise i ministerier, styrelser, regioner, medier og virksomheder. Det handler om at bruge fakta, konsekvensberegninger og ekspertrådgivning til at skabe orientering, som igen kan bruges til at drøfte udfaldsrum, konsekvenser og dilemmaer. Derfor er der brug for nye kompetencer blandt de vidensformidlere, der skal skabe dialog mellem eksperter, myndigheder og civilsamfund. Mange traditionelle forskere forstår ikke dilemmaer og bekymringer i befolkningen og partcipatoriske metoder bliver ikke godt nok udnyttet i videnskabelig rådgivning. For eksempel er metoder som ”citizen science” ikke for alvor blevet accepteret som redskab til videnskabelig rådgivning. I stedet har inddragelses- og dialogprocesser ofte karakter af, at dialogen foregår på forskernes og myndighedernes præmisser, hvor dialogprocessen er tilrettelagt med et bestemt udfald for øje og derfor ikke tillader tilbundsgående debat.

Der kan samtidig være indbygget en bias i selve emnevalget. Når politikere og myndigheder efterspørger evidens, handler det ofte om sundhed, klima og energi. Men der kan være andre presserende spørgsmål i befolkningen som f.eks. immigration, vacciner, ulandsbistand, alkohol og tobak, der kræver dialog og stærkere formidling af evidens. Det er en risiko ved selve det repræsentative demokrati, som man har identificeret for længe siden, at hvad der defineres som en central politisk dagsorden primært afgøres af den politiske og akademiske elite, og at åbenhed og dialog med samfundets borgere nogle gange opfattes som upraktisk og tidskrævende. Men demokrati handler om vægtet ind-

dragelse. Naturligvis kan befolkningen ikke afgøre videnskabelige kontroverser, for eksempel effektiviteten af vacciner eller om GMO er farligt for økosystemet, og journalister og politikere undervurderer sommetider graden af videnskabelig konsensus. Sådan behøver det imidlertid ikke at være. Kommunikation af forskningsviden i politiske beslutningsprocesser kan ske på en måde, der er lydhør over for ikke-videnskabelige dilemmaer og værdier (Pedersen 2013, Pedersen 2014).

Imidlertid findes der ingen hurtig genvej, som myndigheder og forskere kan bruge til at oplyse offentligheden om komplekse videnskabelige fænomener. Efter alt at dømme virker det ikke at fremstille mere data og information, når først en kontroversiel sag er brudt ud. Det kan derimod være produktivt og frugtbart at indgå i en faciliteret dialog med personer, der har en anden anskuelse. Nogle gange kan det føre til produktiv uenighed, hvor det langsomt opklares, hvordan forskelligheder i værdigrundlag kan føre til forkerte fortolkninger – ikke fordi borgerne er uvidende, men fordi de har syn for nogle andre dilemmaer og udfordringer i samfundet end akademiske forskere og embedsmænd. Hvis det kan lykkes at skabe fælles grundlag bag videnskabelige debatter kan det føre til produktive interaktioner og endda kollaborative løsninger. Det synes at være en præmis i langt de fleste demokratiopfattelser, at demokratiske processer forudsætter en form for dialog eller rationel samtale, hvor borgerne har mulighed for at komme til orde og hvor parlamentarikere skal stå til regnskab for deres påstande og handlinger. Det er kontakten mellem de drøftende grupper, der er grundlaget for den demokratiske proces.

Litteratur

- Bakir, V., & McStay, A. (2018). Fake news and the economy of emotions: Problems, causes, solutions. *Digital Journalism*, årg. 6(2), s. 154-175.
- Baron, R. (2005). So right it's wrong: Groupthink and the ubiquitous nature of polarized group decision making. *Advances in Experimental Social Psychology* 37, s. 35-41.
- Bode, L. (2016). Political news in the news feed: leaning politics from social media. *Mass Communication and Society*, årg. 19(1), s. 24-48.
- Brady, W. J., Wills, J. A., Jost, J. T., Tucker, J. A., & Van Bavel, J. J. (2017). Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks". *Proceedings of the National Academy of Sciences*, årg. 114(28), s. 7313-7318.
- Cairney, P. (2016) *The Politics of Evidence-Based Policy Making*. London: Palgrave Macmillan.
- Cairney, P. & Kwiatkowski, R. (2017). How to communicate effectively with policymakers: combine insights from psychology and policy studies'. *Palgrave Communications*, årg. 3(1).
- Davidson, B. (2017). Storytelling and evidence-based policy: lessons from the grey literature. *Palgrave Communications*, årg. 3, s. 17093.

- DFiR, Danmarks Forsknings- og Innovationspolitiske Råd (2016). *Anbefalinger til bedre kvalitet i politikudvikling*. Uddannelses- og Forskningsministeriet.
- Eurobarometer (2010). *Science & Technology Special Eurobarometer*. European Commission.
- Eurobarometer (2016). *Media use in the European Union*. Standard Eurobarometer 86. European Commission.
- Fukuyama, F. (2018). *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Gluckman, P. (2014). The art of science advice to government. *Nature*, årg. 507(7491), s. 163-165.
- Gluckman, P., & Wilsdon, J. (2016). From paradox to principles: where next for scientific advice to governments? *Palgrave Communications 2*, Article no: 16077.
- Hallsson, B. G., & Kappel, K. (2017). Kognition og videnskabskommunikation. Tilgængelig på: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/kognition-og-videnskabskommunikation>
- Hansen, M. H. (2017). *En gentænkning af demokratiet*. København: Gyldendal.
- Hendricks, V. F., & Hansen, P. G. (2014). *Infostorms: how to take information punches and save democracy*. New York: Springer Science & Business.
- Hendricks, V. F., & Vestergaard, M. (2017). *Fake News*. København: Gyldendal.
- Hutchings, J. A., & Stenseth, N. C. (2016). Communication of science advice to government. *Trends in ecology & evolution*, årg. 31(1), s. 7-11.
- Klette, E.T. & Elnan, T.S. (2017). Ny undersøkelse: Nesten halvparten av nordmenn stoler ikke på forskning. *Aftenposten*. Oslo.
- Kramer, A. D., Guillory, J. E., & Hancock, J. T. (2014). Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, årg. 111(24), s. 8788-8790.
- Lazer, D. M., Baum, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F. & Schudson, M. (2018). The science of fake news. *Science*, årg. 359(6380), s. 1094-1096.
- Makri, A. (2017). Give the public the tools to trust scientists. *Nature*, årg. 541(7637), s. 261-261.
- Mercier, H., & Sperber, D. (2017). *The Enigma of Reason*. Harvard University Press.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (red.). (2012). *Populism in Europe and the Americas: Threat or corrective for democracy?* London: Cambridge University Press.
- Müller, J. W. (2017). *What is Populism?* London: Penguin Press.
- Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A. Levy, D.A. and Nielsen, R.K. (2017). *Reuters Institute Digital News Report 2017*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Nichols, T. (2017). *The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters*. Oxford: Oxford University Press.
- Nielsen, R.K., & Graves, L. (2017). "News You Don't Believe": Audience Perspectives on Fake News. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.

- Nyhan, B., Reifler, J., Richey, S., & Freed, G. L. (2014). Effective messages in vaccine promotion: a randomized trial. *Pediatrics*, årg. 133(4), s. 835-842.
- Parkhurst, J. (2016). *The Politics of Evidence (Open Access): From Evidence-based Policy to the Good Governance of Evidence*. Taylor & Francis.
- Pedersen, D. B. (2014). The political epistemology of science-based policy-making. *Society*, årg. 51(5), s. 547-551.
- Pedersen, D. (2014). A dual justification for science-based policy-making. I: C. Holst (red.). *Expertise and Democracy*. Oslo University Press, s. 37-48.
- Pidgeon, N., & Fischhoff, B. (2011). The role of social and decision sciences in communicating uncertain climate risks. *Nature Climate Change*, årg. 1(1), s. 35-41.
- Pielke Jr, R. A. (2007). *The Honest Broker: Making Sense of Science in Policy and Politics*. London: Cambridge University Press.
- Pluckrose, H. (2017). The Problem with Truth and Reason in a Post-Truth Society. *Areo Magazine*. Tilgængelig på: <https://areomagazine.com/2017/12/08/the-problem-with-truth-and-reason-in-a-post-truth-society/>
- Prior, M. (2005). News vs entertainment: how increasing media choice widens gaps in political knowledge and turnout. *American Journal of Political Science*, årg. 49, s. 577-592.
- Sloman, S., & Fernbach, P. (2017). *The Knowledge Illusion*. New York: Penguin.
- Sunstein, C. R. (2009). *Going to Extremes*. Oxford: Oxford University Press.
- Sunstein, C.R. & Hastie, R. (2014). *Wiser: Getting Beyond Groupthink to Make Groups Smarter*. Cambridge MA: Harvard Business Review Press
- Tsoukalas, I. (2007). Exploring the microfoundations of group consciousness. *Culture and Psychology*, årg. 13(1), s. 39–81
- UFM, Uddannelses- og Forskningsministeriet (2017). *Befolkningsmåling*. Rapport udarbejdet af YouGov. København.
- Vetenskap & Allmänhet (2018). VA BAROMETER 2017/2018 ENGLISH. VA Report 2018:1.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, årg. 359(6380), s. 1146-1151.
- White, P.J.T., Smith, J.J. & Heidemann, M.K. (2013). A New Integrative Approach to Evolution Education. *BioScience*, årg. 63(7), s. 586-594.
- Wilsdon, J., Allen, K., & Paulavets, K. (2014). Science Advice to Governments: Diverse Systems, Common Challenges. *Briefing paper for the Auckland conference*, s. 28-29.

Nej, det er ikke bare løgn

Sille Obelitz Søe, PhD, Postdoc i informationsfilosofi, Institut for Informationsstudier, Københavns Universitet

Begreber som 'Fake News', misinformation og disinformation har fyldt en del i den politiske offentlighed i den seneste tid. Der er til stadighed en vis uklarhed omkring, hvad disse begreber dækker over, men én ting er sikkert: 'Fake News' er falske og de skal bremses så sandheden kan vinde frem. Eller ...? Problemet er nemlig, at det i bund og grund ikke er et spørgsmål om sandhed og falskhed, men i stedet er et spørgsmål om vildledning og ikke-vildledning.

Introduktion

'Fake News', alternative fakta, det postfaktuelle samfund. Vildledning, snyd og bedrag fylder mere og mere i nyhedsbilledet. Både i form af decideret falske nyhedshistorier der finder vej gennem etablerede nyhedskanaler og sociale medieplatforme, samt i form af artikler om fænomenerne selv. Et fællestræk for debatten vedrørende falske nyheder, alternative fakta og det postfaktuelle er et fokus på, hvad der er sandt, og hvad der er falsk. Det sande er en god ting, som politikere og meningsdannere gerne vil have spredt ud til befolkningen. Det falske er noget skidt, der skal begrænses, bekæmpes og fjernes. Bag ved denne logik ligger frygten. Frygten for hvilke konsekvenser 'Fake News' og anden vildledning har for demokratiet – det oplyste beslutningsgrundlag. Det er spørgsmålet om, hvad et samfund stiller op, hvis alle dets borgere vildledes af falske nyheder spredt via sociale medieplatforme.

Selvom begreberne misinformation og disinformation – både i sig selv og under diverse synonymymer – i den seneste tid er kommet i fokus i journalistikken, i samfundsdebatten, i private hjem, såvel som i forskningsregi, så er der stadig en vis uklarhed omkring, hvad de egentlig dækker over. Misinformation og disinformation er dog ikke nye begreber og de bagvedliggende fænomener og mekanismer er heller ikke nye. Hvad der er nyt, er derimod måden hvorpå misinformation og disinformation spredes i vores samfund, både lokalt og globalt. Sociale medieplatforme såsom Facebook og Twitter har muliggjort den øgede hastighed hvormed rygter, artikler og billeder etc. spredes. Samtidig er rækkevidden og antallet af modtagere også øget markant (jf. Hjöllund 2017).

Til trods for at problemet i medierne ofte er omtalt som en udfordring i forhold til sikring af fakta og sandhed, kan problemet bedre karakteriseres som en udfordring i forhold til at værne mod tilsigtet og utilsigtet vildledning. At det først og fremmest handler om **vildledning** og ikke om sandhed over for falskhed er den helt centrale pointe. Vildledning er et komplekst fænomen og dets relation til kategorierne sandt og falsk er ikke så simpel, som det ofte ser ud. Med andre ord, hvis vi bliver ved med udelukkende at fokusere på at skelne sandt fra falsk – løgn fra sandhed, fiktion fra fakta – så overser vi væsentlige former for vildledning, hvor sandhedsværdien (dvs. relationen til enten 'sandt' eller 'falsk') ikke er entydig, eller måske slet ikke kan afgøres. Med et ensidigt fokus på sandt-falsk bliver det også uklart, hvordan vi skal forholde os til satire og ironi, der netop fungerer via deres blanding af fakta og fiktion.

Centralt for denne artikel står en teoretisk afklaring af begreberne information, misinformation og disinformation og deres indbyrdes relationer. Denne afklaring tager sit udgangspunkt i begreberne løgn, vildledning og bedrag, da disse begreber har fået en hovedrolle i retorikken omkring 'Fake News'. Det er med afsæt i litteraturen om løgn, vildledning og bedrag, at disinformation diskuteres og analyseres. Udgangspunktet for disinformation viser sig at være afgørende for, hvordan vi kan forstå begrebet information, derfor kommer analyserne og diskussionerne af disinformation før analyserne og diskussionerne af information. Herefter analyseres og diskuteres begrebet misinformation som et begreb, hvor sigtet er information, men udfaldet er vildledning. Det samlede mål er et argument for, hvorfor kategorierne sandt og falsk kommer til kort over for vildledning. Med andre ord er argument, at det først og fremmest handler om at skelne mellem vildledning og ikke-vildledning, når misinformation og disinformation skal identificeres – og ikke som hidtil et ensidigt fokus på at skelne mellem sandt og falsk. Dette argument tjener både som forskningsbidrag til informationsfilosofien samt som formidlende indspark i forhold til andre fagfelter, der beskæftiger sig med begreberne misinformation og disinformation. For at sikre den demokratiske debat er det væsentligt at kunne skelne mellem information, misinformation og disinformation og således prøve at gennemskue, hvornår man forsøges vildledt. En teoretisk afklaring af begreberne information, misinformation og disinformation, samt fænomenet vildledning mere generelt, er nødvendig for at kunne opbygge evnen til at identificere disse fænomener, når de spiller sig ud i den offentlige debat, på sociale medieplatforme, i journalistikken eller i al almindelighed.

Teoretiske perspektiver

Misinformation og disinformation er begge former for vildledning. Ofte, både i den filosofiske litteratur (fx Dretske 1981, 2008; Floridi 2005a, 2005b, 2011) og i journalistikken (jf. Wardle 2016) diskuteres de som modpoler til information – gerne med en skelnen mellem information som værende sandt og misinformation og disinformation som værende falsk. Det dominerende fokus på vildledning som værende falsk og den

dertil hørende forkastelighed fordrer en lyst og en trang til at udrydde og eliminere misinformation og disinformation – især på de sociale medier. Således har flere forskningsprojekter forsøgt at udvikle værktøjer, der automatisk kan identificere misinformation og disinformation på fx Facebook og Twitter. Som eksempler kan nævnes PHEME-projektet (2014), Kumar og Geethakumari's (2014) Twitter-algoritme og den nyligt lancerede platform Hoaxy (Shao et al. 2016). Fælles for disse projekter er ønsket om automatisk (algoritmisk) detektering af misinformation og disinformation – dvs. identificering af det, der er falsk – med henblik på at hjælpe den enkelte til at træffe bedre beslutninger. Den underforståede logik er, at hvis misinformationen og disinformationen identificeres, så kan den markeres, hvormed det bliver synligt for den enkelte, at der her er tale om vildledning. Dermed kan vildledning undgås og uden vildledning træffes der bedre beslutninger.

Problemet er blot, at begreberne misinformation og disinformation, samt fænomenet vildledning generelt, er mere nuancerede end som så. Skellet mellem information på den ene side og misinformation og disinformation på den anden side er ikke blot et skel mellem noget, der er sandt og noget, der er falsk. Vildledning som fænomen er yderst komplekst og kommer i mange grader og varianter. Det samme gælder i øvrigt begrebet information. Hvad information egentlig er for en størrelse, har været udgangspunktet for mange diskussioner i både informationsstudier og informationsfilosofi (fx Adriaans 2012; Budd 2011; Dretske 1981; Floridi 2005a; Fox 1983; Furner 2004; Mai 2013; Robinson & Bawden 2014; Scarantino & Piccinini 2010).

For at få et større indblik i begreberne misinformation og disinformation samt fænomenet vildledning mere generelt, må vi ty til den filosofiske litteratur vedrørende løgn, vildledning og bedrag (fx Adler 1997; Fallis 2010; Mahon 2008).

Løgn og bedrag

I litteraturen om vildledning ligger fokus ofte på definitioner af og distinktioner mellem de tre begreber 'løgn', 'vildledning' og 'bedrag'. Dette kan synes forvirrende da løgn er en specifik variant af vildledning (én blandt mange) og bedrag er et aspekt ved vildledning når denne virker. Eftersom misinformation og disinformation først er begyndt at vinde indpas som selvstændige analytiske begreber inden for de seneste 10-20 år¹, er det dog ikke så underligt med et fokus på forskellene mellem vildledning, løgn og bedrag. Rationalet er at analysere vildledning generelt, at analysere prototypen på den intentionelle vildledning (løggen) samt at analysere hvad der skal til for, at vildledningen kan siges at virke (bedraget). Det diskuteres til stadighed, hvorledes disse begreber skal defineres (jf. Mahon 2008). Diskussionerne tager dog udgangspunkt i nogle klassiske standarddefinitioner, der giver et fint indtryk af, hvad løgn, vildledning og bedrag er for

¹ Hermed ikke sagt, at begreberne misinformation og disinformation først er opstået inden for de sidste 10-20 år. De er oftest blot blevet behandlet som restkategorier til information i stedet for som selvstændige analytiske kategorier.

begreber.

At lyve er “to make a believed-false statement to another person with the intention that the other person believe that statement to be true.” (Mahon 2008, afsnit 1). Løgner er intentionel, den er bevidst, og det er dermed ikke muligt at lyve uden at vide det. Dermed ikke sagt, at det ikke er muligt at komme til at sige noget falsk til nogen, som så tror, at det er sandt. Dette er selvfølgelig muligt, men så er der ikke længere tale om løgn men ’blot’ tale om vildledning: “deception, like lying, is *intentional*. (...) [the] term “mislead” [is used] to cover cases of causing false beliefs either intentionally or unintentionally (...)” (Mahon 2008, afsnit 3). Dermed er vildledning et bredere begreb end løgner, da vildledning dækker både den intentionelle og den ikke-intentionelle vildledning.

Hertil kommer begrebet bedrag, der ligesom løgner, er intentionelt. ‘At bedrage’ er “to intentionally cause [someone] to have a false belief that is known or believed to be false.” (Mahon 2008, afsnit 3). Forskellen mellem løgner og bedraget er, at bedrag er et success-begreb. Det betyder, at der kun er tale om bedrag såfremt nogen rent faktisk vildledes og oprigtigt tror på vildledningen. Det er dette forhold, der ligger implicit i definitionen qua ordet ‘cause’. Løgn er ikke et success-begreb. Det er dermed muligt at lyve desuagtet om nogen føres bag lyset eller ej. Vildledning i sig selv er heller ikke et success-begreb. Det er dermed også muligt at vildlede, uden at nogen bliver vildledt. Såfremt løgner og den intentionelle vildledning virker og nogen vildledes, så er det muligt at tale om bedrag (Mahon 2008). På denne måde er bedrag et aspekt, eller en egenskab, ved intentionel vildledning, der ikke nødvendigvis opnås. Hertil skal det pointeres at såfremt vildledningen er ikke-intenderet, så kan der aldrig blive tale om bedrag, heller ikke selvom nogen faktisk vildledes. Dette skyldes at definitionen af bedrag inkluderer intentionalitet – dvs. bedraget skal være intentionelt for at være bedrag.

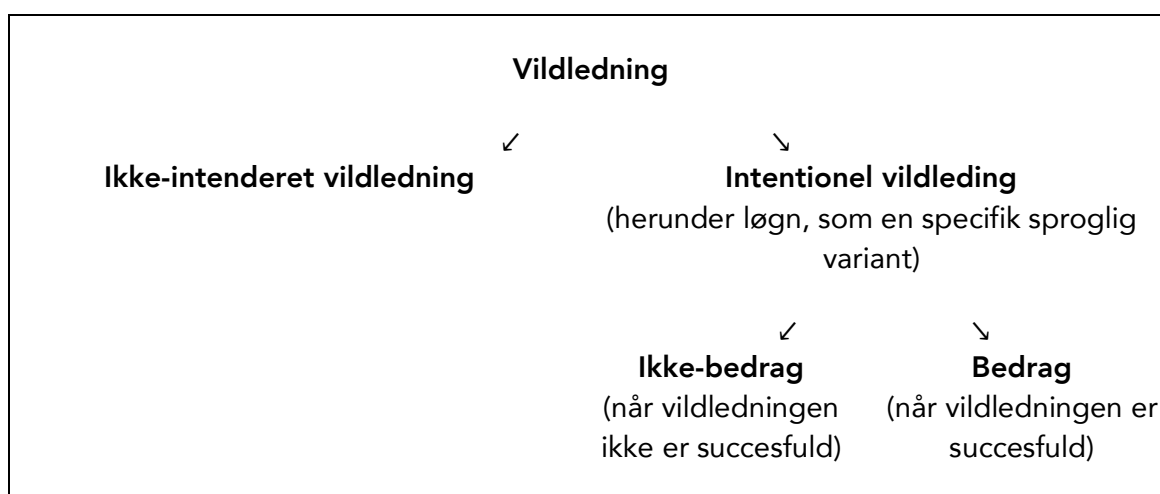

Fig. 2.1: Vildledning, løgn og bedrag.

Disinformation

Hvor vildledning, løgn og bedrag diskuteres som selvstændige analytiske begreber i forhold til hinanden, har de informationsfilosofiske diskussioner af misinformation og disinformation for det meste deres udspring i diskussioner af, hvad information er (fx Dretske 1981; Floridi 2005a, 2005b, 2011; Fox 1983). Det vil sige at misinformation og disinformation oftest diskuteres (eller blot nævnes) som restkategorier til information – som det, der er tilbage når information er blevet defineret; det, information ikke er. En undtagelse – og dermed et godt sted at starte – er enkelte konceptuelle analyser af disinformation, der ikke udspringer af diskussioner af informationsbegrebet, men i stedet udspringer af litteraturen vedrørende løgn, vildledning og bedrag (Fallis 2014, 2015). Målet for disse analyser er at give en redegørelse for og samlet fremstilling af alle de forskellige varianter af disinformation, som vi intuitivt kan tænke os til (fx løgn) – samtidig med at satire, ironi og utilsigtede fejl ikke dækkes ind under definitionen af disinformation (Fallis 2014, 2015).

Disinformation er den information, der har til funktion at vildlede (Fallis 2015) – med andre ord, den information hvor det ikke er en fejl, at den er vildledende. Der er to måder, hvormed noget kan tilegne sig en funktion – enten via evolutionær udvikling eller via design (Fallis 2015). Begge former for funktion gør sig gældende i forbindelse med disinformation. Adaptiv disinformation – den form for vildledning man taler om hos dyr – fungerer via den evolutionært udviklede funktion. Vildledningen er udviklet og tilpasset over tid, fordi den gavner det dyr, der vildleder. Dyret kan ikke siges at have en intention om at vildlede, men samtidig er det ikke en fejl, at det vildleder, da det gentagende gange får noget ud af at gøre det – fx mere mad. Udviklingen kan også ske over længere tid, således at det ikke er det enkelte dyr, der gentagende gange har gavn af vildledningen, men derimod arten som sådan der gavnes, fordi de enkelte eksemplarer ved hjælp af vildledningen undgår at blive spist af rovdyr (Fallis 2015; Skeyms 2010). Adaptiv disinformation er interessant i en politisk kontekst, da der er noget, der tyder på at de første tilfælde af fabrikerede historier med betegnelsen 'Fake News' (dvs. startskuddet på 'Fake News' fænomenet) blev produceret og delt med en intention om at tjene penge. Vildledningen som sådan var ikke intenderet, men den var dog heller ikke en fejl – den gavnede producenterne, der begyndte at tjene mange penge på deres fabrikerede historier. Historier der gradvist tilpassede sig forholdene for størst mulig gevinst – dvs. benyttede mekanismerne bag adaptiv disinformation (Fallis 2017).

I de fleste andre former for disinformation er vildledningsfunktionen designet, således at vildledningen er intentionel – vildledningsfunktionen er udviklet forsætligt. Det er vigtigt her at bemærke forskellen på intention og intentionalitet. Groft sagt er en intention et ønske om, at en bestemt handling udføres med en bestemt ønsket konsekvens. Intentionalitet er blot en rettedhed i handlingen – den er rettet mod noget – eller en forudseenhed om handlingens (mulige) konsekvenser, uden at disse konsekvenser nødvendigvis er intenderede. En intenderet handling vil dermed altid være intentionel, hvorimod en intentionel handling ikke nødvendigvis er intenderet (men den kan være

det). Det er dermed afgørende, at disinformation er defineret med henvisning til intentionelitet og funktion. Eksempler på disinformation er visuel disinformation (fx manipulerede eller forfalskede billeder, grafer og kort), side-effect disinformation (tilfælde hvor vildledningen ikke er direkte intenderet, men er forudsigelig og dermed ikke tilfældig²) og sand disinformation.

Sand disinformation er den mest kontroversielle form for disinformation i den forstand, at den gængse forståelse af disinformation er, at begrebet er defineret ved falskhed (jf. Dretske 1981; Floridi 2011; Wardle 2016; PHEME 2014; Kumar & Geethakumari 2014; Shao et al. 2016). Kravet om falskhed, som det der definerer disinformation og misinformation, skyldes at disse to begreber behandles som restkategorier til information – dvs. det der er tilbage, når information er defineret – i de informationsfilosofiske diskussioner, der tager deres udspring i informationsbegrebet. Her opereres som oftest med en dikotomi mellem semantisk information som værende karakteriseret ved sandhed og misinformation og disinformation som værende karakteriseret ved falskhed. Det er ofte også denne dikotomi der opereres med i journalistikken og de forskellige identifikationsprojekter. Således defineres disinformation, i informationsfilosofien, som “misinformation purposefully conveyed to mislead the receiver into believing that it is information” (Floridi 2011, 260), hvor falskheden introduceres implicit via ’misinformation’, der defineres som ’velformet, meningsfuld data, der er falsk’ (Floridi 2005a, 2011). Udgangspunktet er med andre ord et sandfærdigt informationsbegreb og så må restkategorierne misinformation og disinformation nødvendigvis være alt det falske. I denne sand-falsk dikotomi er sand disinformation en umulighed – en selvmodsigelse. Det er lige præcis her, at analysernes begreb-fokus og teoretiske udspring er af højeste betydning. Sand disinformation, som en særlig variant, er ikke udviklet som en restkategori til information. Sand disinformation (Fallis 2014, 2015) er udviklet på baggrund af de konceptuelle analyser af disinformation, der tager deres udspring i litteraturen om løgn, vildledning og bedrag (fx Adler 1997; Fallis 2010; Mahon 2008). I denne litteratur er det alment anerkendt at såkaldte implikaturer – især i den specifikke form kaldet falske implikaturer – er et effektivt vildledningsredskab, der adskiller sig fra den almindelige løgn. Det er bl.a. disse implikaturer, der gør sand disinformation mulig (en anden mekanisme er intentionelle udeladelser, jf. nedenfor) – en mulighed der sætter spørgsmålstejn ved sandt-falsk-dikotomien og dermed rationalet for de projekter, der forsøger at identificere misinformation og disinformation automatisk. ’Implikatur’ er et sprogfilosofisk begreb hentet hos dagligsprogsfilosoffen Paul Grice (1967). ’Implikaturen’ er en mekanisme i sproget (både verbalt og non-verbalt), der opstår fordi menneskelige agenter ofte mener noget andet eller noget mere med det, de ytrer end den bog-

² Et eksempel på side-effect disinformation er forsøg hvor forskere har indsat fejlagtig information på Wikipedia for at undersøge om det bliver rettet og i så fald hvor lang tid det tager. Disse forskere har ingen intention om at vildlede nogen, men da det er forudsigeligt at nogen måske bliver vildledt af den fejlagtige information inden den bliver rettet, så er vildledningen intentionel og dermed disinformation (Fallis 2014).

stavelige mening. Groft sagt er en implikatur³ en intentionel merbetydning eller underforståethed af det ytrede, der er afhængig af konteksten for det ytrede. Det er udelukkende i relation til konteksten, at det er muligt at regne implikaturen ud.

Hvis det, der impliceres, er falsk – dvs. hvis merbetydningen eller det underforståede er falsk – er der tale om en falsk implikatur (Grice 1967). Sand disinformation er baseret på falske implikaturer (Fallis 2015) – det der ytres er bogstavelig talt sandt, men det der impliceres er falsk, hvormed ytringen bliver vildledende. Et klassisk eksempel er Joe, der er raget uklar med nogle skumle typer. Joe gemmer sig i min kælder da det ringer på døren og jeg spørges om jeg ved hvor Joe befinder sig. Hertil svarer jeg, som sandt er, at Joe ofte hænger ud på den lokale diner. Ved at svare sådan implicerer jeg, at der er en stor sandsynlighed for at Joe også befinder sig på denne diner på nuværende tidspunkt. Eftersom jeg er klar over, at Joe befinder sig i min kælder, er det vildledende at indikere, at han er på den lokale diner, om end det er sandt, at han ofte befinder sig der. Det skal hertil nævnes at implikaturer ikke almindeligvis er vildledende. Normalt vil det, der impliceres være korrekt og dermed er implikaturen ikke vildledende. Det er de falske implikaturer, der er vildledende, fordi det implicerede ikke stemmer overens med tingenes faktiske tilstand.

Vildledning kan også opstå på baggrund af udeladelser – dvs. situationer hvor afgørende og nødvendig information udelades, bevidst eller ubevidst (Fallis 2015; Mahon 2008). I sådanne situationer afskærer man sin tilhører muligheden for at danne sig et helt og samlet overblik over 'tingenes tilstand'. I min optik kan vildledning på baggrund af bevidste udeladelser også være sand disinformation. I nogle tilfælde er det muligt at have noget information, der, når det står alene, sådan set er sandt, men samtidig vildledende fordi det er taget ud af en større sammenhæng, der som oftest er mere kompleks.

Det skulle gerne være tydeligt at forståelsen af disinformation, når den bygger på litteraturen om løgn, vildledning og bedrag, er en forståelse af disinformation som 'intentionelt vildledende information'. Disinformation defineret som en form for information står i skærende kontrast til den dominerende forståelse af information i informationsfilosofien.

Information

Det dominerende informationsbegreb i informationsfilosofien er begrebet om semantisk information – dvs. information som et begreb om semantisk indhold – i den såkaldt strengt semantiske variant, hvor sandfærdighed er påkrævet (Floridi 2005a, 2005b,

³ Grice (1967) lancerer to forskellige former for implikaturer: konventionel implikatur og konversationel implikatur. Når jeg bruger begrebet 'implikatur' er det udelukkende i betydningen konversationel implikatur. Konventionelle implikaturer er de implikaturer, hvor den sproglige merbetydning ligger indlejret i selve ytringen uafhængigt af kontekst – de har den samme merbetydning i alle situationer.

2011). Et sandhedskriterium for information betyder, at kun 'velformet, meningsfuldt og sandfærdigt data' kvalificerer som værende information. Med andre ord, hvis ikke det er sandt, så er det ikke information – 'falsk information' er en selvmodsigelse (Floridi 2005a, 2005b, 2011).

Sandhedskravet til semantisk information har flere oprindelser. Én oprindelse er ideen om information som universets byggesten og et ønske om at udelukke kontradiktioner og 'falsk information' som værende information. Rationalet for udelukkelsen er, at såfremt (sandfærdig) information negeres, hvormed der opstår et indholdsmæssigt tab, så sikres det, at der også er et værdimæssigt tab – det er ikke længere information (Floridi 2005a, 2005b, 2011). Når semantisk information defineres ved sandhed og misinformation og disinformation behandles som restkategorier, så må de som sagt nødvendigvis defineres ved falskhed. Mængden af semantisk indhold (dvs. velformet, meningsfuldt data) kan således deles lige over i den del, der er sandfærdig (information) og den del, der er falsk (misinformation). Den del af misinformationen der er falsk med vilje kan så kaldes disinformation (Floridi 2005b, 2011).

En anden oprindelse af sandhedskravet til information er en forståelse af information som noget der er i verden: en objektiv entitet, der eksisterer i verden uafhængigt af agenter – dvs. fysiske signaler, tingenes tilstand, indikator-relationer – der qua deres objektive eksistens ikke kan være andet end sandfærdige (Dretske 1981, 2008). Omdrejningspunktet er et givent signals informationsmæssige indhold – dvs. hvilken information, der er tilstede i signalet – fordi det er dette informationsmæssige indhold (den semantiske struktur) af givne signaler, det informationen **omhandler**, der kan naturalisere intentionalitet⁴ (dvs. forklare hvordan noget ikke-fysisk såsom mening og bevidsthed kan udspringe af en fysisk verden), hvilket er det overordnede mål for teorien (Dretske 1981, 2008). Ethvert givent signal har flere lag af informationsmæssigt indhold. Fx vil et signal med informationen 'vandet i søen fryser' samtidig indeholde informationen at 'vandet udvider sig' qua den fysiske lov om, at vand der fryser udvider sig. På samme måde vil signalet med informationen 'dette er vand' samtidig indeholde informationen 'dette er H₂O'. Menneskelige agenter kan, i modsætning til andre systemer (fx computere, algoritmer, etc.), diskriminere mellem disse forskellige informationer indeholdt i et givent signal. Dvs. at mennesker kan tilskrive et givent signal indholdet og meningen 'vandet fryser' uden samtidig at tilskrive det meningen 'vandet udvider sig' til trods for, at de to informationer er uløseligt forbundet via en fysisk lov om vandmolekyleres reaktioner ved frost. Kun gennem mening kan agenter forstå den givne information og dermed agere med og på den. Nogle gange sker der dog fejl, og misrepræsentation opstår:

⁴ Intentionalitet i betydningen 'aboutness' – dvs. et givent signals indhold, det det omhandler, det signalet er signal om.

“once we have meaning, once the subject has articulated a structure that is selectively sensitive to the information about the *F*-ness⁵ of things, instances of this structure, tokens of this type, can be triggered by signals that lack the appropriate piece of information. (...) We have a case of misrepresentation – a token of a structure with a false content. We have, in a word, meaning without truth.” (Dretske 1981, 194-195).

Denne ’mening uden sandhed’ er det, der, når mennesker bruger den og handler på den, kan kaldes misinformation.

Semantisk information i Dretskes (1981) forstand kan måske synes irrelevant i relation til identifikation af vildledning. Relevansen består dog i at forstå, hvor sandhedskravet til information – i de teorier der opererer med et sådant krav – stammer fra. Især fordi disse teorier om semantisk information stiller krav til misinformation (og disinformation) som værende falsk netop fordi misinformationen (og disinformationen) skal stå i modsætning til det sandfærdige informationsbegreb. Således er udsagnet “*false information and mis-information are not kinds of information – any more than decoy ducks and rubber ducks are kinds of ducks.*” (Dretske 1981, 45) blevet den gyldne standard og den primære reference i informationsfilosofi, såvel som informationsstudier, når der argumenteres for et sandhedskrav til information – også selvom det informationsbegreb, der arbejdes med, er af væsentlig anderledes karakter (fx Floridi 2005a; Budd 2011).

Misinformation

Som sagt er (sandfærdig) semantisk information udsprunget af informationsfilosofi og erkendelsesteori som konklusion på analyser af informationsbegrebet. Misinformation og disinformation er i samme ombæring blevet defineret ved falskhed som restkategorier til den sandfærdige information. Denne opdeling mellem information som sand og misinformation og disinformation som falske udfordres af muligheden for sand disinformation (som én variant ud af mange varianter af disinformation). Det interessante er da også, at i de ganske få tilfælde hvor disinformation og misinformation står i centrum for analyser og diskussioner, der opereres med et markant anderledes informationsbegreb. Et såkaldt aletisk neutralt informationsbegreb. Dette betyder at sandhedsværdien ikke er afgørende for, hvorvidt der er tale om information; information kan være falskt såvel som sandt (jf. Fallis 2014, 2015; Fox 1983). Det er fx et aletisk neutralt informationsbegreb, der figurerer i definitionen af disinformation som ’intentionelt vildledende information’ (Fallis 2014, 2015).

I det ene tilfælde, hvor misinformation står i centrum for analyser og diskussion,

⁵ ’*F*-ness’ er et uspecificeret prædikat, der kan udskiftes med en hvilken som helst egenskab – fx tingens *rødhed*.

er det også i relation til et aletisk neutralt informationsbegreb (Fox 1983). I en sammenlignende analyse af information og misinformation som udelukkende sproglige fænomener – dvs. indholdet i sætninger såfremt nogen hører (læser) og forstår disse sætninger – konkluderes det, at information er aletisk neutralt, hvorimod misinformation er falskt (Fox 1983). Misinformation er mere specifikt en slags information, den falske information.

Selvom der er uenighed om, hvorvidt information er defineret ved sandhed (Dretske 1981, 2008; Floridi 2005a, 2005b) eller er aletisk neutralt (Fallis 2014, 2015; Fox 1983), så synes der at være bred enighed om, at misinformation er defineret ved falskhed (Dretske 1981; Floridi 2005b; Fox 1983). Således er udsagnet ”When *semantic content* is *false*, this is a case of *misinformation* (Fox, 1983)” (Floridi 2005b, afsnit 3.2.3) blevet en standarddefinition for misinformation. Det skal understreges at ’semantisk indhold’ i denne definition af misinformation refererer til semantisk indhold i bred forstand (det være sig både sprogligt, visuelt, gennem fagter, etc.) til trods for, at oprindelsen er misinformation som et udelukkende sprogligt fænomen.

Der begynder nu at tegne sig et billede af de indbyrdes relationer mellem begreberne information og misinformation mere generelt. Information er defineret som semantisk indhold, desuagtet om det kræves at være sandfærdigt eller ej og misinformation er defineret som semantisk indhold, der er falsk. Når begrebet om disinformation tages med i ligningen, er billedet dog ikke længere så simpelt.

Disinformation defineret som ’intentionel eller forsætligt vildledende information’ diskuteres i relation til misinformation defineret som ’unøjagtig og vildledende information’. Begge begreber inkluderer en definition af information som ’repræsentationelt indhold’ (dvs. semantisk indhold) i bred forstand, der hverken behøver være sandt eller nøjagtigt (Fallis 2015). Således ligger der ikke et eksplicit krav om falskhed i definitionerne af misinformation og disinformation, når disinformation er udgangspunktet for analysen. Tværtimod er der som sagt plads til en sandfærdig variant af disinformation. Forskellen mellem misinformation og disinformation er, at disinformation er intentionel eller forsætligt vildledende, hvorimod misinformation blot er resultatet af fejl (Dretske 1981; Fallis 2015; Floridi 2005b). Dette gør sig gældende uafhængigt af, hvorvidt begreberne defineres ved falskhed eller ej.

I min optik kan de samme mekanismer, der gør sig gældende i forhold til sand disinformation, også gøre sig gældende i forhold til misinformation, således at det er muligt at tale om sand misinformation som en særlig variant af misinformation (Søe 2016, 2018). Dette gælder både mekanismer i form af implikaturer og mekanismerne i form af udeladelser. Jeg skelner mellem misinformation og disinformation i form af de bagvedliggende intentioner eller mangel på samme. I stedet for blot at tale om misinformation som fejl, er det muligt at specificere og definere misinformation som ikke-intenderet vildledning, mens disinformation er intentionel eller forsætlig vildledning (Søe 2016, 2018). Sand misinformation er på denne måde de tilfælde, der kan opstå, hvis der siges, vises eller gøres noget sandfærdigt samtidig med, at der ved en fejl – dvs. ikke-intenderet – grundet uvidenhed, ignorance, el.lign. udelades vigtige oplysninger og

detaljer. Det kan fx være hvis den, der vildleder, selv er blevet vildledt. Dertil kommer de tilfælde, hvor der siges noget sandfærdigt, der samtidig er vildledende, fordi der er en merbetydning (en formodet implikatur), som ytreren ikke selv er klar over.

Griceanske implikaturer fungerer også den anden vej rundt. Det er dermed også muligt at sige noget, der bogstavelig talt er falsk, samtidig med at man implikerer noget sandt. Dette er fx tilfældet med ironi og satire – fænomener der af Grice selv regnes med som helt almindelige implikaturer, der ikke er vildledende (Grice 1967) og dermed hverken er misinformation eller disinformation. Det er netop forholdet mellem det bogstavelig talt falske og implikerede sande, der gør, at ironi og satire virker – at det kan fortælle noget om aktuelle samfundsforhold på en sjov og elegant måde – uden at det er vildledende. I en aletisk neutral forståelse af information som repræsentationelt indhold generelt er det muligt at medregne ironi og satire som varianter af information.

Vildledning og ikke-vildledning

Som allerede nævnt er der et stort fokus på kategorierne sandt og falsk, når det kommer til automatisk identifikation af misinformation og disinformation på fx Facebook og Twitter – et fokus der også gør sig gældende i retorikken vedrørende 'Fake News' som politisk fænomen. Det skulle dog gerne være tydeligt, at et sådant fokus ikke giver de 'rigtige' svar i alle tilfælde, når sand misinformation og disinformation samt satire og ironi træder ind i billedet. Det handler altså ikke om, hvorvidt et givent tweet, Facebook-opdatering, kommentar, billede, gestus, etc. er sandt (sandfærdigt) eller falsk – det handler om, hvorvidt det er vildledende eller ikke-vildledende.

For at kunne redegøre for alle aspekter og varianter af vildledning – i særdeleshed de sandfærdige varianter af misinformation og disinformation – samt for at kunne udelukke ironi og satire som varianter af vildledning – er det nødvendigt at gå bort fra sandhedskravet til information. Hvis information defineres ved sandhed, bliver konsekvensen, at sand mis- og disinformation tæller som information, mens de andre former for mis- og disinformation ikke tæller som information. Uden et specifikt sandhedskrav til information er det muligt at medregne ironi og satire som former for information samtidig med, at alle former for mis- og disinformation tæller som vildledende information. Således kan information nu defineres som 'repræsentationelt indhold', misinformation defineres som 'ikke-intenderet unøjagtig og vildledende information' og disinformation defineres som 'intentionel eller forsætligt vildledende information'.

Det er nu muligt at sætte begreberne information, misinformation og disinformation ind i figuren over vildledning, løgn og bedrag (fig. 2.1) hvormed vi kommer frem til fig. 3.1:

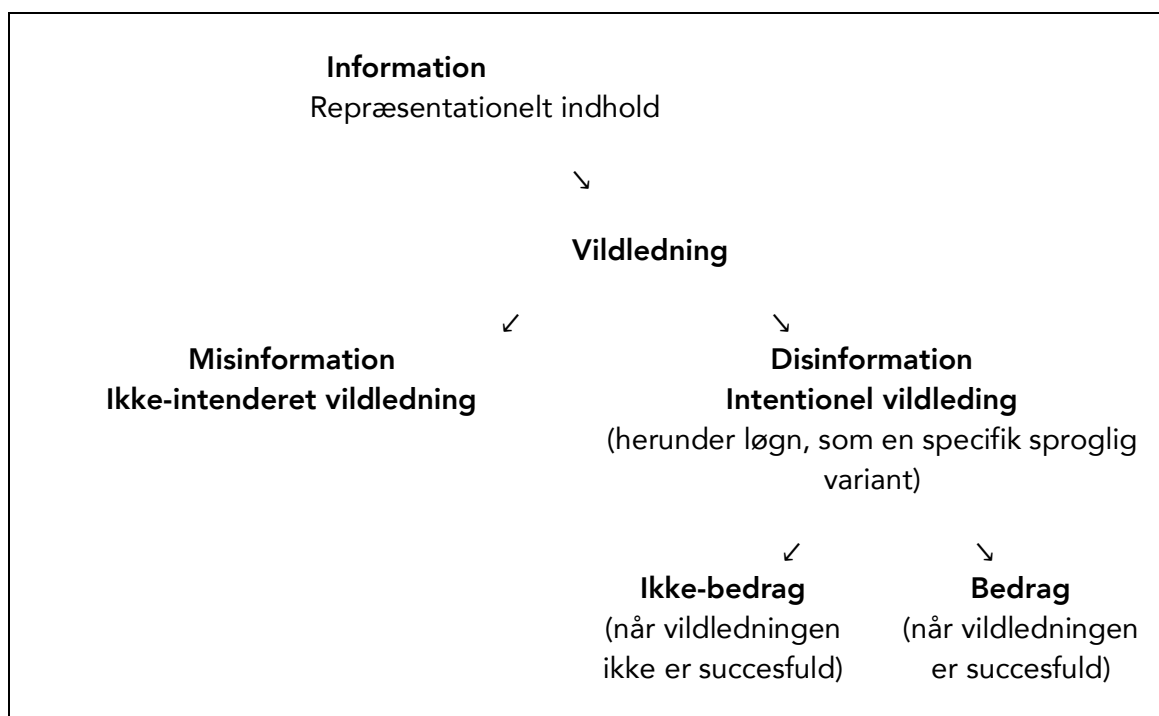

Fig. 3.1: Information og vildledning.

Således bliver vildledning en form for information, men hvor er 'ikke-vildledningen' så henne? Er den 'intentionelle ikke-vildledning' blot en restkategori, når vildledningen er udkrystalliseret af mængden af information (repræsentationelt indhold)? Hvis dette er tilfældet, bliver det igen lidt mudret, hvorledes vi kan tale om ironi og satire som 'ikke-vildledning' samt at det ikke bare handler om, hvad der er sandt og hvad der er falsk. Inden for rammen af repræsentationelt indhold og som supplement til 'ikke-intenderet unøjagtig og vildledende information' (misinformation) og 'intentionel eller forsætligt vildledende information' (disinformation), vil det derfor være givtigt med en eksplicitering af 'intentionelt ikke-vildledende information' (information). Med en sådan eksplicitering bliver det endnu tydeligere, at ironi og satire er information i den 'intentionelt ikke-vildledende' forståelse og definition af begrebet.

Det er hermed muligt at tegne de indbyrdes forhold mellem information, misinformation og disinformation op som følger:

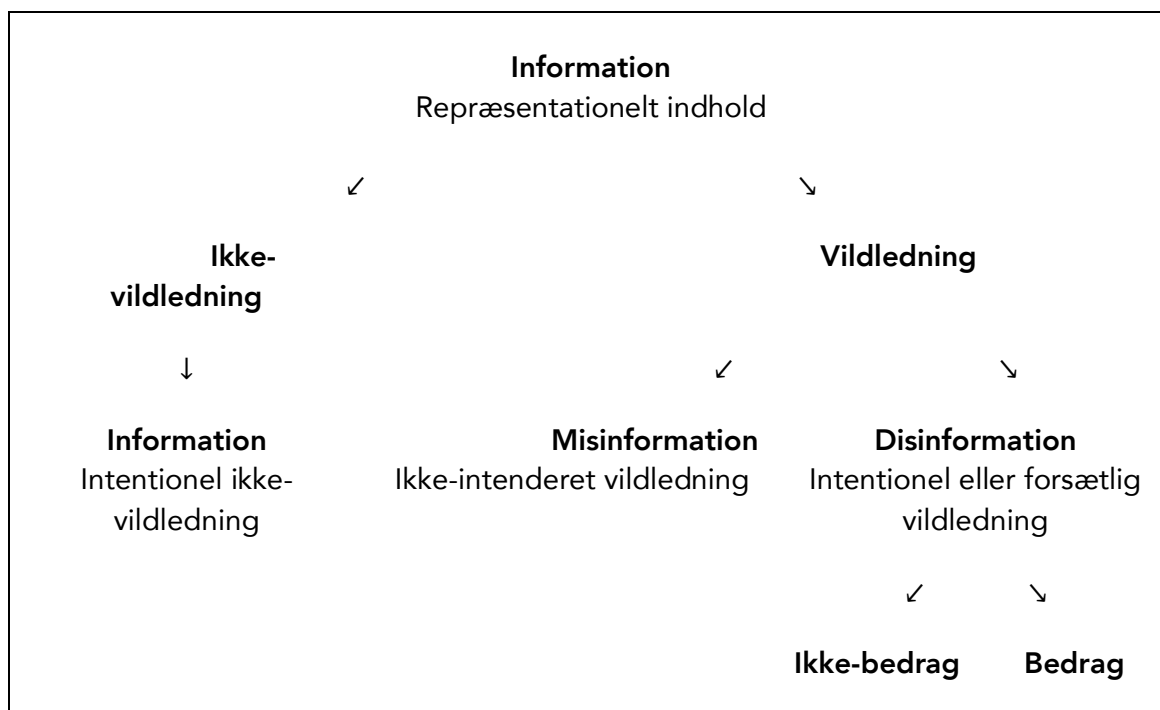

Fig. 3.2: Information, ikke-vildledning og vildledning.

Information: optræder i to forskellige aletisk neutrale forståelser, der ikke udelukker hinanden. Information kommer i en overordnet forståelse som repræsentationelt indhold i bred forstand – dvs. sproglig, visuel, handlinger, etc. – og i en specifik forståelse som intentionel ikke-vildledning. Således kan fx ironi og satire regnes med som information både generelt og specifikt.

Misinformation: er unøjagtig eller upræcis og vildledende information og dækker over al ikke-intenderet vildledning både via skrift, tale, billeder og andre handlinger. Misinformation kan ikke være bedrag, da det er en egenskab ved bedraget, at det foregår bevidst. Misinformation er dog stadig vildledning og der kan stadig være andre mennesker, der vildledes – dette har bare aldrig været intentionen. Ligesom information er misinformation aletisk neutralt, da det er muligt at tale om sand misinformation.

Disinformation: dækker over al bevidst vildledning – dvs. al intentionel eller forsætlig vildledning. Det gælder både vildledning i skrift og tale (fx løgn, sand disinformation, side-effect disinformation og adaptiv disinformation), men også den, der spredes via fx manipulerede billeder og kort, samt andre handlinger (fx visuel disinformation, side-effect disinformation og adaptiv disinformation). Al løgn er således disinformation, men det er ikke al disinformation, der er løgn. Dis-

information er også aletisk neutralt qua muligheden for sand disinformation.

Løgn: er en specifik form for disinformation. Løgn er, når personer siger eller skriver noget, som de er overbeviste om, er falsk, samtidig med at de har en intention om, at andre skal tro, at det er sandt. Løgn er bundet til udsagn og er et sprogligt fænomen. Det er ikke et krav til løgneren, at det, der udsiges, faktisk er falsk, blot at den, der lyver, er overbevist om, at det er falsk og har en intention om, at andre skal overbevises om, at det er sandt⁶.

Bedrag: er den egenskab ved disinformation (dvs. intentionel vildledning generelt), der opstår når vildledningen virker og andre mennesker rent faktisk bliver vildledt og snydt. Det er således muligt at disinformere – eller specifikt at lyve – uden at bedrage, såfremt at der ikke er nogen, der vildledes. Hvis der derimod er nogen, der bliver vildledt, så er der tale om bedragerisk disinformation.

Da løgn er en specifik form for disinformation og bedrag er et aspekt ved vellykket disinformation er det muligt at forenkle fig. 3.2, så den udelukkende er koncentreret om begreberne information, misinformation og disinformation:

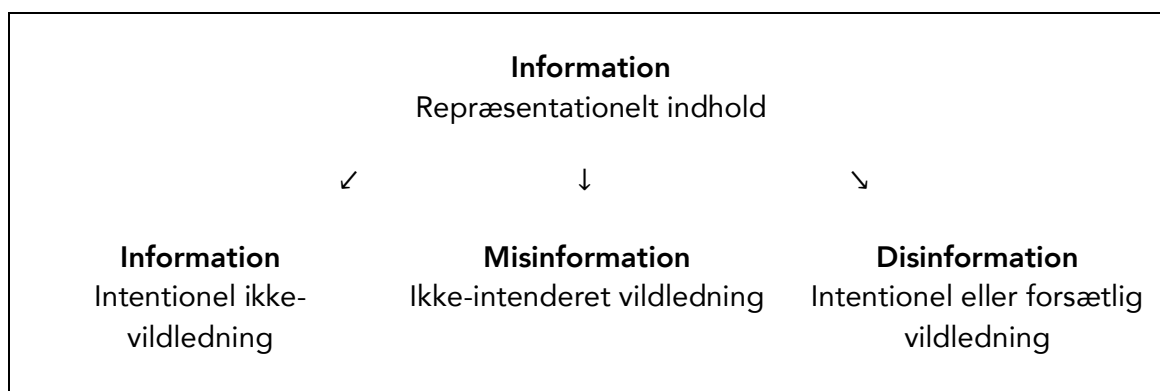

Fig. 3.3: Information, misinformation og disinformation.

⁶ Der findes tilfælde af løgn, hvor løgneren ikke intenderer at nogen faktisk skal overbevises om at det der udsiges er sandt, såkaldte 'åbenlyse løgne' (eng. bald-faced lies) (Fallis 2011; Mahon 2008). Eksemplet er en retssag hvor et vidne åbenlyst lyver – velvidende at alle ved, at det, der siges, er løgn – med det ene formål at undgå repressalier fra den tiltalte.

Konklusion

Misinformation og disinformation er komplekse begreber, der hver især kommer i mange forskellige varianter. De er dermed svære at operationalisere i forhold til fx automatisk identifikation på internettet. Det ensidige fokus på sandt vs. falsk betyder, at mange tilfælde af vildledning ikke bliver identificeret, samtidig med at former for ikke-vildledning, såsom ironi og satire, falder i vildledningskategorien. Selve ideen om automatisk identifikation synes nærmest at bygge på en forståelse af information som objektiv og sandfærdig – som noget givet – og ikke på en forståelse af information som repræsentationelt indhold i bred forstand. Med andre ord, automatisk identifikation af misinformation og disinformation synes at bygge på en idé om, at vi kan reducere kompleksiteten til et spørgsmål om, hvad der er sandt og hvad der er falsk – at enhver historie, ethvert billede, enhver post, like, kommentar enten er direkte objektive og sandfærdige udtryk for virkeligheden eller, at de er det pure opspind.

Mine diskussioner og analyser af begreberne information, misinformation og disinformation – samt løgn, vildledning, og bedrag – viser dog, at det er væsentligt mere komplekst end som så. 'Fake News' handler ikke bare om, hvad der er løgn. Men først og fremmest er den helt centrale pointe, at det ikke er muligt at skelne mellem information som sandfærdigt og misinformation og disinformation som falskt. I stedet handler det om vildledning og ikke-vildledning og det handler om de intentioner, den forsætlighed eller utilsigtethed, der ligger bag det sagte, det viste, det gjorde. Dette er en væsentlig indsigt i forhold til en politisk debat, der i høj grad handler om hvordan misinformation og disinformation – ofte puttet ned i den fluffy og unuancerede kategori 'Fake News' – kan bekæmpes på fx de sociale medier. At skelne mellem vildledning og ikke-vildledning – og i særdeleshed at skelne mellem hvornår noget er forsætligt eller utilsigtet – er ikke let, men erkendelsen af kompleksiteten er essentiel i forhold til at sikre den demokratiske debat og tilgå fænomenet. Et godt sted at starte ville være at begrave 'Fake News' begrebet og i stedet begynde at tale mere nuanceret om fænomenerne ved hjælp af de mere specifikke og komplekse begreber information, misinformation og disinformation.

Litteratur

- Adler, J. (1997). Lying, Deceiving, or Falsely Implicating. *Journal of Philosophy*, årg. 94, s. 435-452.
- Adriaans, P. (2012). *Information*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. E. N. Zalta (red.), 1. udg. den 26. oktober 2012. (Fall 2013 Edition). Tilgængelig på: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/information/>

- Budd, J.M. (2011). Meaning, truth, and information: prolegomena to a theory. *Journal of Documentation*, årg 67(1), s. 56-74.
- Dretske, F. (1983 [1981]). *Knowledge and the Flow of Information*, 1. paperback udg. Cambridge: MIT Press.
- Dretske, F. (2008). Epistemology and Information. I: P. Adriaans og J. van Benthem (red.). *Philosophy of Information*, s. 29-47. Amsterdam og Oxford: Elsevier B. V.
- Fallis, D. (2010). Lying and Deception. *Philosophers' Imprint*, årg. 10(11)
- Fallis, D. (2014). The Varieties of Disinformation. I: L. Floridi og P. Illari (red.). *The Philosophy of Information Quality*, s. 135-161. Cham: Springer.
- Fallis, D. (2015). What is Disinformation? *Library Trends*, årg. 63(3) s. 401-426.
- Fallis, D. (2017). Pointe fremført under paneldebat om 'Fake News' på konferencen 'DeceptiCon2017: Truth, Trust, and Tech', 21-23. August 2017, Stanford University, Palo Alto, Californien, USA.
- Floridi, L. (2005a). Is Semantic Information Meaningful Data? *Philosophy and Phenomenological Research*, årg. LXX(2), s. 351-370.
- Floridi, L. (2005b). *Semantic Conceptions of Information*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. E. N. Zalta (red). 1. udg. den 5. oktober 2005 (Spring 2013 Edition), Tilgængelig på: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/information-semantic/>
- Floridi, L. (2011). *The Philosophy of Information*. Oxford Scholarship Online. Tilgængelig på: www.oxfordscholarship.com
- Fox, C.J. (1983). *Information and Misinformation. An Investigation of the Notions of Information, Misinformation, Informing, and Misinforming*. Westport, CT og London: Greenwood Press.
- Furner, J. (2004). Information Studies Without Information. *Library Trends*, årg. 52(3), s. 427-446.
- Grice, P. (1967). Logic and Conversation. I: *Studies in the Way of Words* (1989), First Harvard University Press Paperback Edition (1991). Cambridge, MA, and London: Harvard University Press, s. 22-40.
- Hjøllund, N.-P.O. (2016). *Begærets Subjekt og Informationskompetence. En re-installering af subjektet*. Ph.d.-afhandling. Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Kumar, K.P.K. og Geethakumari, G. (2014). Detecting misinformation in online social networks using cognitive psychology. *Human-centric Computing and Information Sciences*, årg. 4(1).
- Mai, J.-E. (2013). The quality and qualities of information. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, årg. 64(4), s. 675-688.
- Mahon, J. (2008). *The Definition of Lying and Deception*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. E. N. Zalta (red). 1. udg. den 21. februar 2008 (Winter 2016 Edition), Tilgængelig på: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/lying-definition/>
- PHEME (2014). *About PHEME*. Tilgængelig på: www.pHEME.eu [Tilgået 27.03.14]

- Robinson, L. og Bawden, D. (2014). Mind the Gab: Transitions Between Concepts of Information in Varied Domains. In F. Ibekwe-SanJuan og Dousa, T.M. (red.). *Theories of Information, Communication and Knowledge*, s. 121-141. Studies in History and Philosophy of Science årg. 34. Dordrecht: Springer.
- Scarantino, A. og Piccinini, G. (2010). Information Without Truth. *Metaphilosophy*, årg. 41(3), s. 313-330.
- Shao, C, Ciampaglia, GL, Flammini, A og Menczer, F. (2016). Hoaxy: A Platform for Tracking Online Misinformation. Tilgængelig på: <http://dx.doi.org/10.1145/2872518.2890098>
- Søe, S.O. (2016). *The Urge to Detect, the Need to Clarify. Gricean Perspectives on Information, Misinformation, and Disinformation*, Ph.d.-afhandling. Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Søe, S.O. (2018). Algorithmic detection of misinformation and disinformation: Gricean Perspectives. *Journal of Documentation*, årg. 74(2), s. 309-332.
- Wardle, C. (2016). [M|D]isinformation Reading List. *First Draft News*. Tilgængelig på: <https://firstdraftnews.org/misinformation-reading-list/> [Tilgået 08.03.17]
- Wardle, C. (2017). Fake news. It's complicated. *First Draft News*. Tilgængelig på: <https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/> [Tilgået 08.03.17]

Whack-a-mole: En undersøgelse af falske nyheder og deres økosystemer

Daniel Bach, kandidatstuderende ved Techno-Anthropology, Aalborg Universitet; Anders Grundtvig, kandidatstuderende ved Techno-Anthropology, Aalborg Universitet; Ronja Ingeborg Lofstad, kandidatstuderende ved Techno-Anthropology, Aalborg Universitet; Asbjørn Fleinert Mathiasen, kandidatstuderende ved Techno-Anthropology, Aalborg Universitet; Asger Gehrt Olesen, kandidatstuderende ved Techno-Anthropology, Aalborg Universitet; Andreas Birkebæk, adjunkt ved Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet; Anders Koed Madsen, lektor ved Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet; Anders Kristian Munk, lektor ved Institut for Læring og Filosofi, Aalborg Universitet.

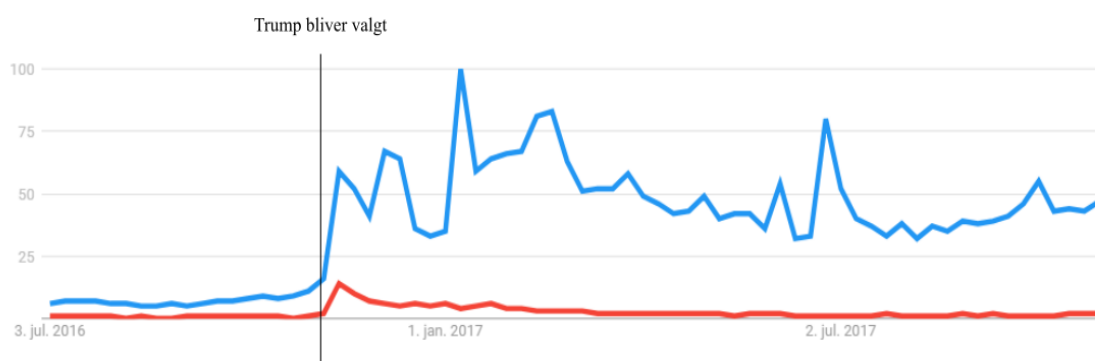
Vi argumenterer for, at falske nyheder skal forstås og undersøges empirisk i deres naturlige habitat. Falske nyheder bør ikke blot håndteres som et spil whack-a-mole, hvor formålet er at slå det falske ned, hver gang det dukker op, som var det et muldvarpehoved i en spilleautomat, men derimod at forsøge at forstå de gange, muldvarpen graver.

Introduktion

I forbindelse med kritik af et forslag om at hæve hastighedsbegrænsningerne på de danske landeveje udtalte en politiker for nyligt, at “forskere skal have lov at have deres holdninger i fred, det rokker ikke ved min opfattelse” (Kusnitzoff 2017). Eksemplet er illustrativt for en tendens til, at eksperter ikke har den autoritet, som man måske kunne forvente, at de burde have. Dette er, populært sagt, et godt eksempel på det, der i de seneste år har fået diagnosen 'det post-faktuelle demokrati' (Brun 2015). Sagen er ikke blot en strid om fakta, men om den vægt som fakta i det hele taget bør tillægges, når der skal foretages en politisk afvejning. Derfor er det også problematisk udelukkende at behandle den type situationer som et spørgsmål om at beskytte respekten for sandheden og eksperternes autoritet. For det er naturligvis muligt at have forskellige politiske meninger om færdselslovens indretning, uagtet hvad sagkundskaben måtte anbefale, men hvorvidt og hvordan denne skal tillægges betydning er en problematisk diskussion. Det synes at være debatten om det post-faktuelle demokratis helt store dilemma, og det er et dilemma, der bliver sat ekstra på spidsen, når det drejer sig om fænomenet falske nyheder. Selve begrebet signalerer, at vi kan faktatjekke os til løsninger. Men ofte er sagen den, at et kompliceret økosystem af halve sandheder, politisk spin, særinteresser, decideret videnskabelig

usikkerhed og politisk propaganda skaber empiriske situationer, hvor en overdreven insisteren på, at faktatjek kan stå alene, skaber nogle blinde vinkler. Falske nyheder er netop præget af at være et buzzword, og det kan være svært at blive enige om, hvad præcis der indkapsler dette begreb. Er der tale om deciderede falske nyhedsartikler, eller kan man inkludere politisk motiveret misinformation og dårlig journalistik? Indkapsler falske nyheder også russisk propaganda og alt-right internet memes?

Begreberne 'postfaktuelt' og 'falske nyheder' hænger sammen i en sådan forstand, at begge dele er en måde at italesætte et allerede eksisterende fænomen, altså propaganda og 'dårlig' viden, særligt på internettet. En søgning på Google Trends viser, hvordan interessen for begge begreber stiger inden for en bestemt uge i november 2016 - samme uge som Præsident Donald Trump bliver valgt i USA (Se figur 1). Begreberne kom for alvor i søgelyset i sidste halvår af 2016, og Oxford Dictionaries kårede endda 'post-truth' som årets ord (Oxford Dictionaries 2016).

Figur 1 Google Trends giver et normaliseret indblik i søgetermers popularitet over tid. I dette tilfælde er kurverne hhv. 'fake news' (blå) og 'post-truth' (rød).¹

Uanset om disse fænomener er gammel vin på nye flasker (Darnton 2017), eller om vi reelt har bevæget os fra et faktisk til et postfaktuelt samfund, så er de en lejlighed til at undersøge empirisk, hvordan falske nyheder cirkulerer online.

Det er en specifik omstændighed, at cirkulationen af falske nyheder ofte kobles til en teori om, at de sociale medier agerer ukritisk agent for deres spredning. Begreber som ekkokamre (Sunstein 2007) og filterbobler (Pariser 2011) er blevet foreslået med det formål at indfange, hvordan sociale medier giver anledning til, at samfundsmæssige diskussioner lukker sig om sig selv. På grund af personaliseret indhold, bliver vi som brugere af nettet ikke eksponeret for modsatrettede holdninger, hvilket gør lommer af relativ ignorance mulige, og nogle gange endda radikaliserer partikulære synspunkter. Vores undersøgelse tyder imidlertid på, at det kan være en forhastet konklusion at forstå sociale medier som mange små bobler af ignorance.

Når en nyhedsartikel bliver stemplet som falsk, siger det ikke blot noget om artiklen og dens afsender, men også en hel del om den institution, der aktivt anvender stemplet.

¹ Kilde: <https://trends.google.dk/trends/>

For hvem har retten til at bestemme, hvad der er sandt og falsk? Som et led i at forstå nyhedsmediers opfattelse af falske nyheder, foretog vi en rundspørge² blandt ansvarshavende ved danske aviser om deres håndtering af, og frygt for, fænomenet. Frygten bliver ikke anset som en direkte trussel mod deres daglige virke, idet samtlige aviser peger på de journalistiske dyder som deres vigtigste redskab til at overkomme problemet med det falske. Hvad disse dyder konkret indeholder eller går ud på, er dog ikke særligt veldefineret.

Imidlertid lader det til, at falske nyheder ofte bliver behandlet på en måde, der udlægger, hvordan *indholdet* gør nyheden falsk, uden at se nærmere på, hvilken betydning *cirkulationen* har. Dette relaterer sig også til klassiske studier fra STS, som netop påpeger, at fakta kræver konstruktion og cirkulation for at blive fakta (Latour 1999).

De empiriske undersøgelser af cirkulationen, der ligger til grund for denne artikel, består netop af en undersøgelse af, hvordan *cirkulationen* af indhold også har indflydelse på opfattelsen af fakta.

I en filosofisk realistisk opfattelse er fakta uafhængige af de systemer, der har produceret dem. Ved udelukkende at fokusere på indholdet isoleret fra dets omgivelser begås netop den kortslutning, at der findes én normativ opfattelse af, hvad der er sandt, uagtet om den er oplyst af journalistiske dyder, videnskabelig redelighed eller doxa. Ligeledes er der risiko for, at det falske opnår en ikke proportional mængde fokus og bekymring, når det bliver hevet ud af de kontekstuelle gange, det har gravet. I denne form for filosofisk realistiske opfattelse er fakta forstået som uafhængige af de systemer, der har produceret dem.

Aktør-netværks teoretiske studier af videnskabelig praksis har søgt at demonstrere, at fakta finder kraft i et fortløbende og møjsommeligt arbejde med at stabilisere de netværk, der opretholder dem. Det er en konstruktivistisk position, der adskiller sig fra relativisme ved ikke at antage, at en gruppe individer blot kan beslutte sig for at tro på alternative fakta. I stedet handler kampen om sandheden i høj grad om evnen til at alliere sig med den materielt-fysiske verden. Et eksempel på dette kan findes i Bruno Latours analyse af den franske videnskabsmand Louis Pasteurs kamp for at få anerkendt mikrober som årsag til sygdom. Når det lykkedes Pasteur at afvise sin videnskabelige modstander Pouchets teori om spontan genese og at stabilisere eksistensen af mikrober som et videnskabeligt faktum, skal forklaringen hverken findes i, at mikrober findes, og ergo er et faktum (filosofisk realisme), eller i at en gruppe mennesker kollektivt valgte at tro på deres eksistens (socialkonstruktivisme). Forklaringen skal findes i det bevisets teater som Pasteur og hans allierede lykkedes med at stable på benene (Latour 1988). Den samme analyse med afsæt i alliancen med den materielt-fysiske verden, der gør sig gældende i analysen af Pasteur og Pouchet, kan med fordel appliceres på diskussionen omhandlerne falske nyheder. For at forstå de forhandlinger om den sandfærdige opfattelse af nyheder stemplet som falske, er det altså vigtigt både at undersøge de materielt-fysiske

² Rundspørgen blev udført som led i en præliminær undersøgelse for at få en forståelse af medielandskabets opfattelse af falske nyheder. Forfatterne foretog uformelle samtaler med journalister og redaktører ved Danmarks Radio, Information, Radio 24/7, Politiken, Ritzau og Ekstra Bladet.

begivenheder, som sagen drejer sig om, så vel som de sociale dynamikker, der gør sig gældende i relationen mellem artikel og læser. Det er dette komplekse aktør-netværk, som består af alle involverede instanser, både de materielle og de sociale, der afgør, hvordan falske nyheder lever, trives og bliver accepteret i samfundet.

Den normative opfattelse - hvis man kan tale om sådan én - af indhold og fakta, afgøres således ikke udelukkende på baggrund af en målbar sandhed, men også i høj grad ud fra et netværk af argumenter, følelser, aktører og tilhørsforhold. Når det kommer til falske nyheder, er der altså tale om en form for journalistisk gråzone, hvori der ikke hersker enighed om, hvad der konstituerer sandheden.

De falske nyheders cirkulation og livscyklus eksisterer på baggrund af, hvad Bruno Latour kalder 'matters of concern' (Latour 2004). Et 'concern' forstås som en konstruktion af holdninger, magtpositioner og fakta, der konstituerer en given aktørs holdning til en sag. At noget er et '*matter* of concern' indikerer netop, at en specifik sag, genstand eller fænomen er til debat. Dette kan i høj grad siges at være tilfældet med hensyn til falske nyheder, da disse kun er relevante i kraft, at nogen *tror* på, at de falske nyheder er sande. Hermed ikke sagt, at man bør overgive sig til total relativisme i arbejdet med de falske nyheder.

Det empiriske fundament

Det empiriske arbejde, der ligger til grund for denne artikel, er udført ved tre uge-lange datasprints, to i København og ét i Amsterdam, i foråret 2017. De tre datasprints blev faciliteret under det interdisciplinære kollaborativ Public Data Lab, der inkluderer forskere fra en lang række europæiske forskningsenheder, der arbejder med digitale metoder og kontroversstudier (Munk et. al. 2017), herunder TANT-Lab ved Aalborg Universitet CPH, médialab ved Sciences Po Paris og Digital Methods Initiative ved University of Amsterdam.

Under en datasprint samles forskere, fagpersoner med specifik viden om feltet, der undersøges, og dataekspertter omkring et givent emne med det formål at udrette noget hurtigt sammen (Munk et. al. 2017). Ved at have områdespecifik viden til stede og give den en aktiv stemme i forskningsspørgsmål får vi mulighed for at komme tæt på studieobjektet og ikke blot på afstand at kritisere forhold uden empirisk basis.

De empiriske cases, der fremlægges i denne artikel, er hver især et resultat af en bekymring eller undren hos en fagperson, der til dagligt har en berøringsflade med falske nyheder - samt en række tilknyttede ressourcer, der er i stand til at oversætte denne undren eller bekymring til et forskningsspørgsmål og at undersøge dette online ved hjælp af diverse værktøjer og analyseredskaber. De fagpersoner, vi har arbejdet med i projektet, har alle været praktiserende journalister eller medieforskere.

Muldvarpejagt

En reaktion, som er blevet eksponeret i den offentlige debat, er behandling af falske nyheder som en form for mangel på viden i de offentligheder, der findes på blandt andet sociale medier. Dette kan blandt andet ses i Facebooks samarbejde med en række faktatjek-initiativer, hvor en advarsel popper op på skærmen, når man forsøger at slå artikler op, som er blevet debunket af en af disse faktatjek-initiativer.

Figur 1: Eksempel på en artikel som har fået mærkatet "Disputed by" på Facebook (Hunt 2017).

Hvis man skal følge dette ræsonnement, findes der bobler af uvidenhed, hvor vi skal tilføje noget sand viden. Det er dermed diverse sandhedsautoriteter såsom medier mv., der får til rolle at identificere, hvad der er sandt eller falsk. Særligt engagerede i falske nyheder er de såkaldte faktatjek-initiativer, som gør det til deres hovedopgave at skrive artikler, som modbeviser påstande, falske nyheder m.m. At skabe overordnede kategorier for, hvad der er sand viden, og hvad der er falsk viden. Hvis vi skulle føre vores metafor videre, ville det være at skelne muldvarper, som er de falske nyheder, fra mosegrise, som er de sande nyheder.

Forskellen, set fra vores videnskabsteoretiske muld, er nærmere orienteret imod at forholde sig til den måde, hvorpå aktørerne i de forskellige cases selv refererer og kategoriserer, hvad der er vigtigt. Dermed påtager vi os ikke at afgøre, hvad der er vigtigt, før vi har undersøgt det empirisk, og aktørerne har udfoldet sagen (Marres 2015).

Grundtanken bag faktatjek-initiativerne er at oplyse offentligheden om, hvorvidt en nyhedsartikels indhold er sandt eller falsk. Faktatjek-hjemmesider som Snopes³ bygger

³ <http://www.snopes.com/> er en hjemmeside, der, da den blev skabt, behandlede vandrehistorier.

på Whack-a-mole-mentaliteten, hvor der anvendes et sandheds-meter, som rangerer artiklers indhold på en fempunkts-skala fra 'true' til 'false'. Snopes er bl.a. partner i en tilføjelse til Facebook, hvor brugerne får besked, hvis de er ved at dele indhold, som Snopes anser som værende falsk.

En måde at behandle falske nyheder på i academia er igennem tanken om holdningsøkonomier (Hendricks & Hansen 2014, 85-100), som bliver koblet op på begreber om bobler. Det er en sammenligning mellem markeds-bobler, og hvad forfatterne kalder holdningsbobler. Såfremt holdninger er et marked, og der er en uoverensstemmelse mellem udbud, som er mulige holdninger, og efterspørgsel, som er folk, der skal overbevises om en holdning, kan der ske en overophedning af markedet. Det kan i så fald ende med, at de falske informationer får en betydelig større vurdering end deres reelle værdi, og der skabes derved en såkaldt holdningsboble (Hendricks & Hansen 2014, 85-100). Alt dette hviler selvfølgelig på, at man aktivt bruger og vurderer, hvordan begreber som sandt og falsk operationaliseres. Eller sagt på en anden måde, at sandt og falsk endegyldigt kan defineres.

Umiddelbart virker holdningsøkonomier tillokkende som tilgang. Vi låner vores tilgang til, hvordan man kan behandle falske nyheder fra Marres, som bl.a. benytter de to begreber *demarcationist approach* og *empiricist approach* (Marres 2015).

I relation til den demarkationistiske tilgang gælder, at man som forsker deltager i at sortere, hvilke typer informationer der er sande og falske. Dette er f.eks. det som faktatjek-initiativer benytter - altså at 'eksperter' sorterer i, hvad der er sande nyheder, og hvad der er falske nyheder.

Til forskel for denne tilgang har de undersøgelser, som ligger til grund for denne artikel, benyttet sig af en empiristisk tilgang (Marres 2015). Når vi kan situere udsagn, værktøjer, medier og andre aktører i relation til det specifikke område, tillader det, at der bliver stillet helt andre spørgsmål ved at kortlægge infrastrukturen omkring debatten vedrørende falske nyheder.

Der har allerede været nogle studier, der har søgt at afdække fænomenet fake news fra en empirisk tilgang. De fleste eksisterende tilgange (Qiu et. al. 2017, Jin et. al. 2014, Alcott & Gentzkow 2017, Jin et. al. 2013) forklarer fake news gennem epidemiologisk modellering. Det vil sige at se fake news som en smitsom virus, der smitter uvidende individer med misledende information.

Muldvarpens gange

I vores studier af falske nyheder forsøger vi at arbejde med et agnostisk princip om generaliseret symmetri (Callon 1984, 2). Vores mål er at kortlægge, hvad aktører opfatter som sandt og falsk, og behandle det på lige fod ud fra empiriske studier. Måden, hvorpå vi arbejder med falske nyheder og symmetriprincippet, er ved at kortlægge kontroversen i det miljø, hvori den huserer. Dette er i de falske nyheders tilfælde online på hjemmesider og sociale medier. Det er her, at det omkringliggende miljø og andre aktører i

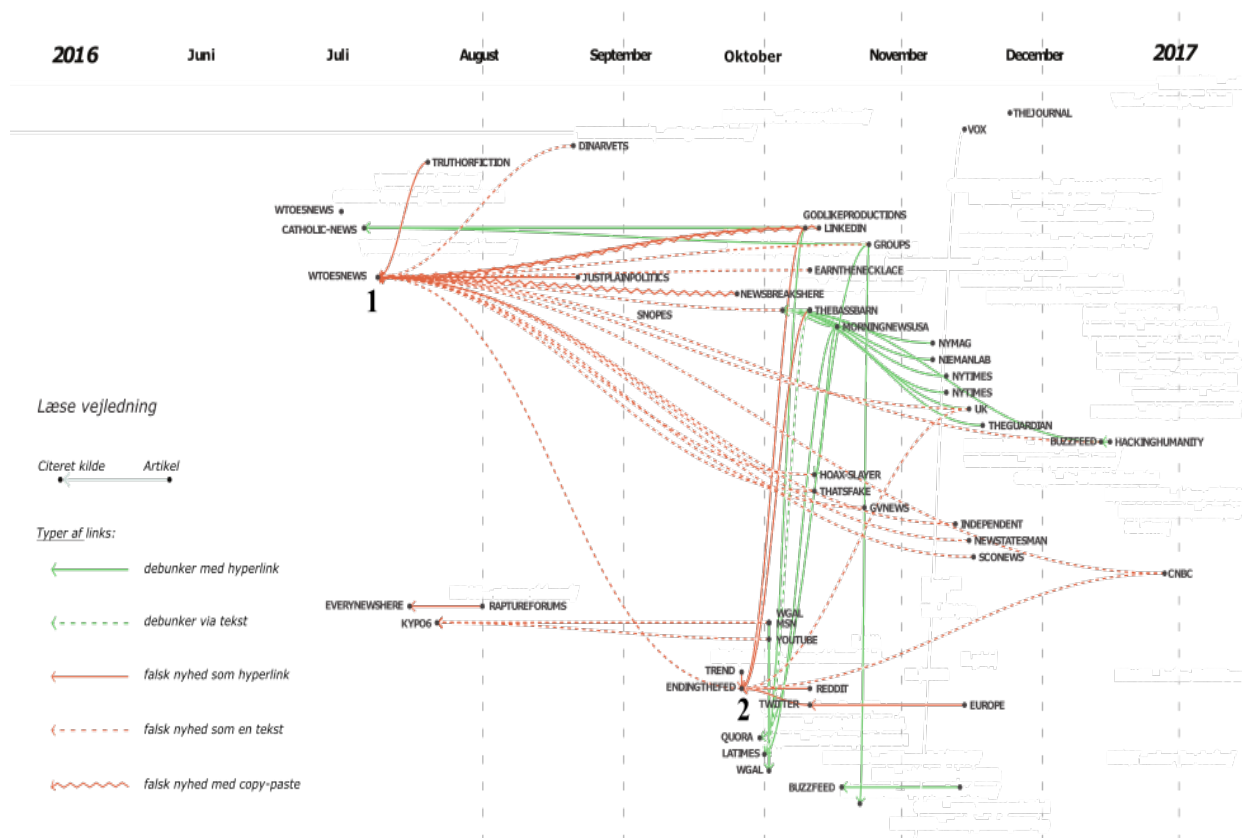
kontroversen, stempler nyheden som ‘falsk’ frem for at definere nyhedens karakter på forhånd og dekontekstualisere den. Netop dette budskab om at studere de falske nyheder i deres eget økosystem danner det metodiske grundlag for dette forskningsprojekt. Metodisk benytter vi os af objektivitet i anden grad (Venturini 2012, 3). Dette handler om at benytte aktørernes repræsentationer af selve temaet eller striden. Venturini (2012) definerer det således: “2. grads objektivitet handler om at tildele hver aktør en repræsentation der passer dens position og relevans i striden” (Venturini 2012, 3, Forfatterens oversættelse)

Paven støtter Trump

Et projekt fra datasprinten i Amsterdam (Public Data Lab 2017) undersøgte en historie om, at Pave Frans efter sigende skulle have bakket op om daværende præsidentkandidat Donald Trump i forbindelse med det amerikanske valg i 2016. Ved at følge cirkulationen af en nyhed fra medie til medie sætter vi os selv i en position, hvor vi får mulighed for at forstå nyhedens forskellige stadier og udvikling frem for udelukkende at forstå den gennem ‘likes’ og ‘delinger’. Som led i dette projekt fulgte vi, ved hjælp af Google siderangering og dokumentanalyse, hvilke artikler der skrev om historien, og hvilke kilder de anvendte. Google håndterer 77 procent af alle de søgninger, der finder sted online (Richter 2017), og de fleste artikler, der bliver læst, er tilgængelige gennem Google. Måden, hvorpå at undersøgelsen blev foretaget, var med manuel kodning, hvor der blev genereret en generisk søgeterm til Googles søgemaskine i incognito mode, der skulle omfatte artikler relateret til den undersøgte case. I dette tilfælde var søgetermen ‘Pope Endorses Trump’ (Public Data Lab 2017, 59-76). Resultaterne blev efterfølgende kodet med følgende karakteristika: *Resultat nr, ID, URL, dato, estimeret dato, overskrift, genre, debunket⁴, side type, omtalt som rigtig, omtalt som falsk, linket kilde, kopieret tekst fra kilde, skiftende emne, kommentar*. Efter kodningen kan resultatet samles og netværket formes i et netværksskort. Det sker ved, at alle linkede artikler enten gennem URL eller gennem kopiering af tidligere kilder bliver samlet på en tidlig akse, der i dette projekt viser udviklingen af en historie. Denne metode giver et billede af henholdsvis en nyhedsartikels tidligste spor online, hvordan den cirkulerede, før den blev kaldt falsk, og hvad der sker efter, den får dette mærkat.

Vi kan bruge netværksskortet til at dykke ned i specifikke artikler og undersøge forfatteren nærmere, eller undersøge hvordan og hvor den undersøgte artikel eksisterer på sociale medier.

⁴ Afsløret som falsk

Figur 2: Visualisering af citationer omhandlende ‘Pope endorses Trump’. Prikkerne indikerer artikler, orange streger indikerer citationer, der behandler historien som sand, grønne streger indikerer artikler, der behandler historien som falsk. Om linjerne er stiplede eller faste indikerer, henholdsvis, hvorvidt artiklen citerer en kilde eller kopierer indholdet fra den oprindelige kilde.

Af figur 2 kan vi se, hvordan nyheden om, at Paven støtter Trump rejser i de digitale rum. Tallet 1 viser den originale selverklærede satiriske artikels udgivelse i juli 2016. Artiklen får herefter kun ganske lidt cirkulation i de efterfølgende tre måneder. Tallet 2 viser tidspunktet, hvor historien bliver samlet op og ‘hvidvasket’ af hjemmesiden Endingthefed⁵. Historien bliver præsenteret som værende sand uden at nævne, at den originalt kommer fra en satire-hjemmeside. Denne hvidvaskning og præsentation som sand er katalysator for en eksplosion i historiens cirkulation. Historien bliver både afsløret som falsk (debunked) af mange større og etablerede medier samt reproduceret som sand af en række medier på højrefløj i USA.

Vi kan med dette netværk overskue, hvor artiklen fødes, og hvornår den dør ud igen. Netværket viser altså ikke, hvor mange der læser og deler artiklen, men giver et indtryk af, hvor mange forskellige platforme artiklen eksisterer og rejser på. De platforme, der har højest Googles siderangering, bliver vurderet til at have den største udbredelse,

⁵ <http://endingthefed.com/>

og det er derfor relevant at forstå, hvordan forskellige sider citerer hinanden. Hvis man kun interesserer sig for delinger og likes på sociale medier, mister man forståelsen af, at en nyhed aldrig eksisterer som ét objekt, der rejser rundt i et netværk, men at nyheden derimod konstant bliver genfødt i forskellige former og farver. Historiens rejse rundt i netværket foregår ikke udelukkende med links til tidligere artikler. De falske nyheder opstår på ny uden links, og det er umuligt at få et samlet overblik udelukkende igennem sider som Facebook.

Efter at have kortlagt nyhedens cirkulation kan vi nu spørge, hvordan den opstod og ligefrem hvorfor. Vi kan undersøge, hvordan spredningen kronologisk foregår, og hvordan nyheden mobiliserer mennesker og medier. Om Paven støttede Trump eller Hillary er irrelevant. Interessant er det, at historien om, at Paven støttede Trump, gik viralt og eksisterede samtidigt både som sand og falsk i dens levetid. Vi ser på kortet, at nyheden fødes som satire, bliver taget op som noget, der ligner clickbait for så at blive debunked af flere forskellige medier nogenlunde samtidigt, hvilket får cirkulationen til at eksplodere: nyheden begiver sig nu på sin livsrejse til forskellige afkroge af internettet.

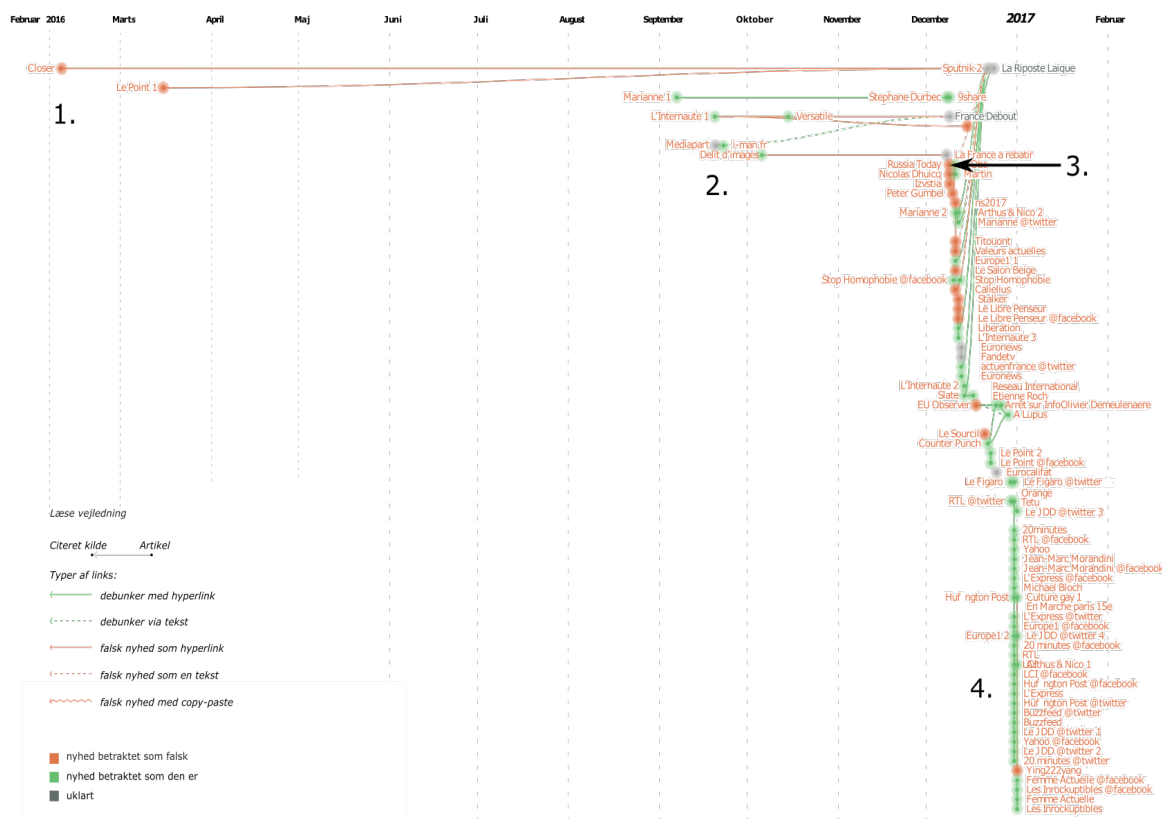
Dette eksempel viser hvordan en historie bliver mobiliseret som falsk i løbet af dens livscyklus - hvordan den kan opstå, og hvordan den bevæger sig - og at medier, der debunker, ikke altid formår at mobilisere nok troværdighed til at mane falske historier i jorden.

Acceleration af cirkulation

At undersøge falske nyheders cirkulation kan også i nogle tilfælde give indblik i, hvad der gør, at en nyhed bliver en viral nyhed. En anden undersøgelse fra Amsterdam, der fulgte samme metode, omhandlede en falsk nyhedshistorie, der beskrev, at den daværende franske præsidentkandidat Emmanuel Macron var homoseksuel. Dens rejse gennem internettet er visualiseret i figur 3.

Tidlig i nyhedens livscyklus (nr. 1) bringer to sider en nyhed om, at Macron er homoseksuel. Et halvt år efter (nr. 2) skriver enkelte sider artikler, der afviser påstanden, men uden at referere til de tidligere artikler. I december 2016 sker der en eksplosion i antallet af sider, der rapporterer om Macrons seksuelle orientering. Nyheden bliver taget op i et russisk nyhedsmedie, *Russia Today*⁶ (nr. 3), der skriver, at Macron er homoseksuel. På dette tidspunkt bliver nyheden rekontekstualiseret fra at være en tilfældig påstand til at blive et udtryk for russisk misinformation. Det er denne rekontekstualisering, der skaber den kraftige reaktion (mellem nr. 3 og 4), hvor blandt andre de større franske nyhedsmedier engagerer sig i sagen. At alle prikkerne til højre på kortet er grønne (nr. 4), kan ses som et udtryk for, at en konsensus blev nået om, at det er en falsk nyhed, at Macron er homoseksuel.

⁶ <https://www.rt.com/>

Figur 3: Visualisering af citationer omhandlende "Macron Gay". Prikkerne indikerer artikler, orange streger indikerer citationer, der behandler historien som sand, grønne streger indikerer artikler der behandler historien som falsk. Om linjerne er stiplede eller faste indikerer, hvorvidt artiklen citerer en kilde eller kopierer indholdet fra den oprindelige kilde.

Ingen af de nyheder, vi har fulgt, er gået viralt uden først at leve et længere liv i internet-tets undergrund. Det er gennem en ændring i rammesætning, indhold eller kontekst, at nyhederne pludselig opnår massiv opmærksomhed.

En muldvarp med flere ansigter

Googles siderangering kan anskues som et udtryk for, hvor populær og relevant en hjemmeside er i forhold til andre. Dog giver siderangeringen os ikke et direkte billede af, hvordan cirkulationen forekommer på de sociale medier. Ser vi nærmere på, hvordan og med hvilket ansigt de falske nyheder spreder sig over de sociale medier, ser vi et andet eksempel på, at nyheder kan sprede sig som en sandfærdig nyhed på trods af, at en debunking har fundet sted.

I en anden case undersøgte vi med hvilket ansigt, nyheden cirkulerede. Nyheden handlede om en afrikansk milliardær, der tilbyder afrikanere en sum penge for at forlade

USA og vende tilbage til Afrika. Vi fandt, at nyheden ikke blot cirkulerer *enten* som debunked *eller* som sandfærdig nyhed, men også at den debunkede version cirkulerer som en sandfærdig nyhed. På billedet nedenfor ser vi en liste over de nyhedssider, der modtog mest trafik om den specifikke historie (figur 4). Der regnes på henholdsvis daglige besøgende, hvor længe de besøgende bruger på siden, søgemaskiners rangering og hvor mange, der linker til den givne hjemmeside.

Vi kan se, at Snopes' udgave af artiklen placerer sig på en andenplads i forhold til disse kriterier, og at Snopes-artiklen bliver eksponeret som værende sand. Det er først, hvis den besøgende åbner artiklen, at det fremgår, at artiklen er en debunking.

Denne nyhed fulgte det samme mønster som de tidligere eksempler. Et halvt år senere blev nyheden omformuleret til, at den afrikanske milliardær ville støtte tilbagerejse, *hvis Trump blev præsident*. I denne form blev nyheden én af de mest delte falske nyheder under det amerikanske valg (Public Data Lab 2017, 22-23).

Figur 4: Oversigt over de nyhedssider, der modtog mest trafik for deres artikler om, at en afrikansk milliardær vil give penge til dem, der vil forlade USA, hvis Trump bliver valgt til præsident.

De sociale medier

Artiklers delinger og likes på sociale medier kan umiddelbart virke nemt at beregne og derigennem være en nem indikator for artiklens spredning og betydning. Dog skal man både være opmærksom på, at spredning ikke er direkte oversætteligt til troværdighed, og at selve måden disse delinger og likes bliver optalt varierer alt efter, hvilken metode mediet benytter. Alene på f.eks. Facebook møder vi forskellige opgørelser alt efter hvilken beregningsmetode, der benyttes. Der er forskel på, om Facebook medregner hyperlinks som delinger, eller om man som bruger skal have trykket på delingsknappen, før de tæller med i statistikken. Denne forskel ses, når man sammenligner en artikels delinger på Facebook genereret af antal klik på delingsknappen med det antal gange, artiklens URL

optræder på Facebook⁷. At de sociale medier ikke er direkte oversættelige og gennemsigtige som forskningsplatform er en kendt faktor, som forskere, der benytter netop denne platform til udgangspunkt for sin undersøgelse, skal være bevidste om (Marres 2012; Birkbak og Munk 2017). Men eftersom at det blandt andre steder er på de sociale medier, at de falske nyheder har deres livscyklus, insisterer vi på at foretage vores undersøgelse netop her.

Facebook-diskussioner

En historie, der modtog opmærksomhed i en dansk kontekst, var nyheden om, at den tidligere præsident af USA, Barack Obama, sendte 3.600 kampvogne mod den russiske grænse dagene før, han skulle afgå som præsident. Nyheden fødes, da et russisk medie, Doni News, lancerer historien (DONi News Agency 2017). Herfra bliver historien samlet op af et kommunistisk canadisk medie, hvorfra den bl.a. spredes til Danmark via KPnet, en kommunistisk politisk side, der oversætter historien til dansk (Chossudovsky 2017). Herfra rejser den bl.a. via Facebook, hvor forskellige enkeltpersoner deler nyheden, hvormed små individuelle grupperinger på Facebook uafhængigt af hinanden begynder at diskutere nyheden.

Forholder man sig udelukkende til antal delinger, kan man via Facebook-appen Netvizz (Rieder 2013) erfare, at KPnet udgaven er blevet delt 1.293 gange. Denne information fortæller hverken, hvor bredt historien er kommet ud, eller i hvilket omfang den bliver modtaget med tillid eller mistillid. De 20 Facebook opslag, vi fulgte, blev alle delt med tillid til, at nyheden var sandfærdig. Kigger vi et niveau dybere ned i diskussionerne, tegner der sig dog et langt mere differentieret billede.

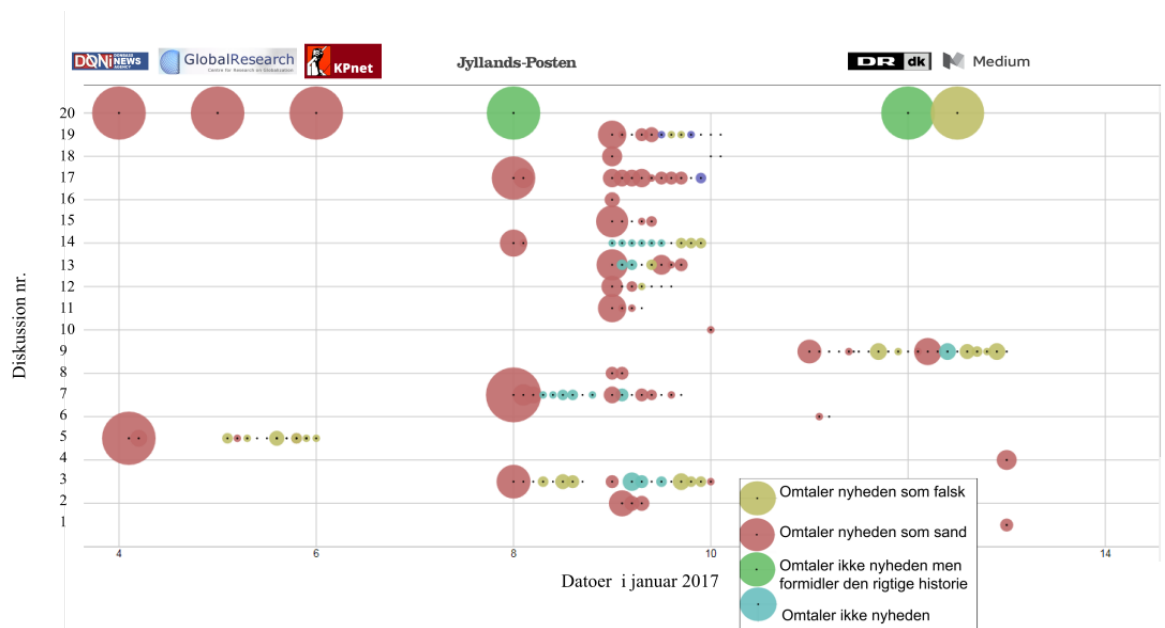
Vi analyserede kvalitativt hver enkelt af disse 20 diskussioner og kodede de holdninger, der kom til udtryk ud fra, om aktørerne i diskussionerne har tillid eller mistillid til KPnets udlæg af historien om de 3.600 kampvogne. Vi kodede manuelt med variablene; *Nummer*, *URL*, *navn*, *tidspunkt*, *troværdighed til artiklen (false or true)*, *racistisk kommentar (false or true)*, *omtaler nyheden (false or true)*, *antal likes*, *passiv debunking (false or true)* og *kommentar*. Denne kodning blev visualiseret som et 'scatter plot' i RawGraph (Mauri et. al. 2017)

Kigger vi eksempelvis på diskussionstråd 9 bliver nedenstående argumenter benyttet. Person 1 begynder diskussionen med at dele historien med følgende kommentar: "Hvis dette virkelig har noget på sig, så er det jo den mest hjernedøde handling af en afgående præsident, nogensinde". Dette bliver fulgt op af person 2, der viser mistillid til historien: "Mon dog ikke det havde været i Breaking news, hvis der var hold i det". Person 1 svarer på denne kommentar nu med større mistillid til historiens troværdighed: "Lad os håbe det er en and. Men intet af dette når nyhedsmediet forsider. Mainstreammedierne dækker det simpelthen ikke." Person 3 tager nu del i diskussionen og skriver: "Den er

⁷ Genereret via Facebook-appen Netvizz (Rieder 2013)

god nok. Det er nyhedsstof i Tyskland. Herhjemme er Obama jo stadig en engel. Og Trump er den krigsgale.” Herefter blander 16 andre sig i diskussionen, der løber over de efterfølgende fire dage, hvor historien internt i diskussionen bliver mødt med både tillid og mistillid.

På figur 5 er diskussionerne illustreret. Hver række på y-aksen viser forskellige diskussioner, hvor den første prik i hver række er opslaget, der kommenterer på KPnet-artiklen om de krigsparate 3.600 kampvogne. De første prikker er alle røde, hvilket viser, at kommentarerne har tillid til artiklen. Følger vi rækken fra den første prik ud af x-aksen ændrer diskussionerne farve til grøn, hvilket viser kommentarer, der har mistillid til artiklen.

Figur 5: Illustration af Facebook diskussioner. Hver række på y-aksen viser forskellige diskussioner, hvor den første prik i hver række er opslaget, der kommenterer på KPnet-artiklen om de krigsparate 3.600 kampvogne. Størrelsen indikerer antal delinger på facebook.

Filterboble-teorien ville argumentere for, at der i hver diskussion ville opstå ensartede argumentationer og fortællinger, der som en spiral ville munde ud i nye sandheder uafhængigt af det omkringliggende samfunds sandheder. I denne case finder vi eksempler på dette, hvor f.eks. to diskussioner hurtigt konkluderer, at Barack Obama blot er en, citat: “dum neger”. Men denne case viser også tydelige tegn på reflekterede diskussioner. For at springe lidt i kronologien kan det afsløres, at hovedparten af diskussionerne faktisk ender i diskussioner, der omhandler mediets troværdighed og til sidst ender ud med en kritisk holdning til artiklens troværdighed.

Dykker vi ned i en diskussion og ser på, hvordan den udfolder sig, møder vi ikke kun simpel argumentation med for og imod. Et interessant eksempel er igen diskussion nummer ni. Her ender aktører i diskussionen med at validere deres argumenter igennem artikler fra DR og Jyllandsposten. Interessant ved dette er både, at aktørerne henter

ekstern information ind i diskussionen, og at den information, de trækker ind, ikke er en debunked udgave af historien, men andre historier omhandlende samme emne. Historien om de 3.600 kampvogne er nemlig, som vi ofte ser det med falske nyheder, opbygget af elementer af begivenheder, der *har* fundet sted, hvor enkelte dele bliver overdrevet eller opfundet i sådan en grad, at historien kan blive kategoriseret som falsk. Historien om de 3.600 kampvogne er en historie om tropper, der ganske rigtigt var på vej mod den russiske grænse - dog uden 3.600 kampvogne, som KPnet-historien fortæller.

Som diskussionerne på Facebook tager form, ser vi, at aktørerne benytter sig aktivt af artikler fra større nyhedsmedier som DR og Jyllandsposten til at debunke KPnets historie og kalde den utroværdig. Denne handling, hvor artikler, der ikke direkte selv debunker nyhederne, men bliver brugt af aktører til at debunke med, kalder vi passiv-debunking. Passiv-debunkning er altså her situationen, hvor DR og Jyllandsposten har skrevet troværdige artikler, der hverken nævner KPnet eller andre medier, der proklamerede de 3.600 kampvogne, men simpelthen ved at skrive artikler om faktiske situationer kan bruges af aktører i diskussionerne på Facebook. DR-artiklen behandler samme emne som KPnet-artiklen, idet begge artikler omtaler de samme militære styrker på vej mod den russiske grænse, dog uden at referere til hinanden.

Passiv-debunking er her interessant af flere forskellige årsager. Det viser, at aktørerne skaber meninger og altså sandheder, der tydeligt er præget af resten af den omkringliggende omverden, og det skaber ikke unødvendig opmærksomhed til KPnet i et forsøg på at debunke deres historie. En decideret debunking af KPnet her foretaget af Zetland (Mchangama 2017) optræder først næsten en måned efter, at Facebook-diskussionerne hver og især er nået frem til deres egen debunking af historien ved hjælp af delvis logik og dels ved den passive-debunking.

Konklusion

Vi mener, at vi ved at kortlægge falske nyheder i deres naturlige habitat kan komme nærmere, hvordan falske nyheder cirkulerer, og i hvilken grad de gør det. Falske nyheder har biografier, og de er vigtige at forstå. Nogle, som i eksemplet med Paven der støtter Trump, er startet som satire-historier, andre er halve sandheder, der har fået et politisk spin, mens andre igen er decideret misinformation spredt for at opnå monetære eller politiske mål. Det væsentlige ved at lave denne undersøgelse er at vise, at de falske nyheder ændrer sig over deres livscyklus. Mange forskellige aktører med mange forskellige interesser, bidrager til at puste liv i de falske nyheder. Når dette står klart, bør det også stå klart, at faktatjek ikke altid er den eneste saliggørende måde at behandle falske nyheder på. Det giver ikke meget mening at faktatjekke satire-mediet Rokokoposten.

Falske nyheder eksisterer ikke som den enkelte nyhed afsendt af en enkelt aktør, men som en konsekvens af cirkulationen frem for indholdet. I vores studier fulgte vi adskillige nyheder og så, hvordan de skiftede ansigt og medie. Når muldvarpejagten træder

ind, og alverdens medier starter kapløbet om at være den første til at debunke, er det i virkeligheden netop her, at den falske nyhed får adgang til at grave nye gange og udbygge netværket. Kigger vi eksempelvis på Snopes, hvis fineste selvudråbte opgave er at debunke historier, viser vores undersøgelser, hvordan nyheden ikke blot cirkulerer som en debunked historie, men også begynder at cirkulere som den oprindelige historie. Være er måske, at selv efter at Snopes har udført deres debunking-job, cirkulerer nyheden igennem Snopes på Facebook, hvor det eneste, der er synligt for den hurtige Facebook-bruger, er en nyhed, der er falsk, men ikke kommer til udtryk som falsk. Vi ser dermed, at den falske nyhed nu cirkulerer både i sin oprindelige form på sit oprindelige medie (i sit naturlige habitat) og igennem Snopes. En fremtrædende opdagelse, vi gjorde i vores forskningsprojekt, handler altså om de nye aktører, der bliver en del af cirkulationen af en nyhed og mediedækning.

Vi er i kraft af vores empiriske studier af falske nyheder af den klare overbevisning, at vi er nødsaget til at studere de gange, muldvarpen graver, frem for at slå den i hovedet, når den kigger op over overfladen. Som forskere må vi forstå, hvad begrebet falske nyheder *empirisk* dækker over frem for eksempelvis at bruge begrebet som begrundelse for valgresultater, vi ikke kan forstå på anden vis. Vores undersøgelse handler om at forstå det netværk af gange, som muldvarpen graver i sit naturlige habitat, hvor nyhederne har deres livscyklus - altså i newsfeed på de sociale medier, i Googles søgeresultater og på obskure hjemmesider uden andre besøgende end dem, der er blevet henvist dertil fra de sociale medier og Google-søgninger.

Som der er afdækket i *A Field Guide to Fake News* (Public Data Lab 2017), er det ikke en værdiforladt og neutral øvelse at faktatjekke. Når man skal formalisere faktatjek i konkrete praksisser, opdager man de potentielle blinde vinkler, der er ved de forskellige tilgange. Snopes bruger f.eks. en tilgang, hvor materialet bliver bedømt af et udvalg af redaktører. Heri kan der ligge problematikker omkring, hvilke redaktører der vælges, og hvad der er det rigtige spørgsmål at stille som redaktør. Yderligere 'tagges' artikler fx på Snopes, og disse tags bliver valgt af redaktørerne. Dermed er det deres kategorisering af nyheder, der kommer til at bestemme, hvilken type materiale selve nyheden skal kategoriseres som. Den måde at ordne materialet på betyder også noget, hvis man vælger at skelne mellem faktatjek af satire og fake news. Dette kan betyde, at visse typer materiale såsom artikler om Donald Trump bliver proportionelt overrepræsenteret i kategorien fake news.

Gennem studiet af falske nyheder i deres naturlige omgivelser undersøges, hvordan muldvarpen fra platform til platform får nye karaktertræk. Når en nyhed fødes, enten på en obskur eller en etableret hjemmeside, eksisterer denne nyhed ikke som en afgrænset entitet. Den formerer sig, ændrer udseende og formes hurtigt til at omfavne og spredes til diverse hjemmesider og diskussioner på sociale medier. Den bliver opbrudt og eksisterer som dele af andre artikler og som udgangspunkt for nye artikler. Når vi følger cirkulationen af en nyhed i dens eget habitat, den online infrastruktur hvor den bor, følger vi altså ikke længere kun en enkelt muldvarp. Vi følger de underjordiske gange, der er blevet udgravet i muldvarpens og dens afkoms livscyklus. Dette ses tydeligt i vores empiriske

arbejde med historierne *Pope endorses Trump* og *Macron gay*. Historierne lever i relativt lang tid et liv uden at tilegne sig særligt meget fokus, og det er netop i kraft af de første muldvarpes afkom, at historierne føres videre med nye karaktertræk til nye habitater. Undersøger man udelukkende den enkelte muldvarp isoleret fra dens habitat, lange gange, afkom og forfædre, tages historien med andre ord ud af kontekst, hvilket medfører, at en stor del af forståelsen for dens ophav går tabt.

Der er måske ikke enighed om, hvem der med rette kan tildele mærkater som "sandt" og "falsk". Med andre ord: Til trods for at fænomenet 'falske nyheder' bliver brugt til at understøtte idéen, om at vi lever i et postfaktuelt samfund, hvor sandhed som koncept ikke længere giver mening, har den empiriske behandling af fænomenet i medier og i offentligheden i stor grad bidraget til at underbygge dikotomien mellem sandt og falsk. Med dette udgangspunkt er falske nyheder noget af det mindst postfaktuelle, der er sket i medie billedet i nyere tid.

Litteratur

- Allcott, H. og Gentzkow, A. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, årg. 31(2), s. 211-36.
- Birkbak, A. og Munk, A. (2017). *Digitale metoder*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brun, A. (2015). Vincent Hendricks: Vi kan ende i "det postfaktuelle demokrati". *RÆSON*. Tilgængelig på: <http://raeson.dk/2015/vincent-hendricks-vi-kan-ende-i-det-postfaktuelle-demokrati-hvor-sandhed-er-ligegyldig-saa-laenge-du-kan-saette-soesaette-robuste-narrativer/> [Tilgået 08.03.18].
- Callon, M. (1984). Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay. *The Sociological Review*, årg. 32(1), s. 196-233.
- Chossudovsky, M. (2017). Politisk vanvid: Obama sender 3.600 tanks mod den russiske grænse. *KPnet*. Tilgængelig på: <https://kpnet.dk/2017/01/06/politisk-vanvid-obama-sender-3-600-tanks-mod-den-russiske-graense/> [Tilgået 02.10.17].
- Darnton, R. (2017). The True History of Fake News. *The New York Review of Books*. Tilgængelig på: <http://www.nybooks.com/daily/2017/02/13/the-true-history-of-fake-news/> [Tilgået 04.10.17].
- DONi News Agency (2017). US sends 3,600 tanks against Russia - Massive NATO deployment underway. *DONi Donbass International News Agency*. Tilgængelig på: <https://dninews.com/article/us-sends-3600-tanks-against-russia-massive-nato-deployment-underway> [Tilgået 01.10.17].
- Hendricks, V. og Hansen, P. (2014). *Infostorms: How to Take Information Punches and Save Democracy*. New York: Copernicus.

- Jacomy, M., Girard, P., Ooghe-Tabanou, B. og Venturini, T. (2016). Hyphe, a curation-oriented approach to web crawling for the social sciences. I: *Proceedings of the Tenth International AAAI Conference on Web and Social Media (ICWSM 2016)*. Præsenteret ved ICWSM 2016.
- Jin, F., Dougherty, E., Saraf, P., Cao, Y., og Ramakrishnan, N. (2013). Epidemiological modeling of news and rumors on Twitter. *Proceedings of the 7th Workshop on Social Network Mining and Analysis - SNAKDD 13*.
- Jin, F., Wang, W., Zhao, L., Dougherty, E., Cao, Y., Lu, C., og Ramakrishnan, N. (2014). Misinformation Propagation in the Age of Twitter. *Computer*, årg. 47(12), s. 90-94.
- Kusnitzoff, J. (2017). Forskere trætte af debat om højere fartgrænser: Jo, flere vil dø! *Videnskab.dk*. Tilgængelig på: <http://videnskab.dk/kultur-samfund/forskere-traette-af-debat-om-hoejere-fartgraenser-jo-flere-vil-doe> [Tilgået 03.10.17].
- Latour, B. og Woolgar, S. (1979). *Laboratory Life*. Princeton: Princeton University Press.
- Latour, B. (1988). *The pasteurization of France*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Latour, B. (1999). *Pandora's hope*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Latour, B. (2004). Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*, årg. 30(2), s. 225.
- Mauri, M., Elli, T., Caviglia, G., Ubaldi, G., og Azzi, M. (2017). RAWGraphs: A Visualisation Platform to Create Open Outputs. I: *Proceedings of the 12th Biannual Conference on Italian SIGCHI Chapter* (s. 28:1–28:5). New York, NY: ACM.
- Marres, N. (2012). The Redistribution of Methods: On Intervention in Digital Social Research, Broadly Conceived. *The Sociological Review*, årg. 60(1_suppl), s. 139-165.
- Marres, N. (2015). Why Map Issues? On Controversy Analysis as a Digital Method. *Science, Technology, & Human Values*, årg. 40(5), s. 655-686.
- Mchangama, J. (2017). Lad os bekriige de falske nyheder. Første træk: Forstå, hvordan de virker. *Zetland*. Tilgængelig på: <https://www.zetland.dk/historie/sOKVXID6-aevmJ36a-9698d> [Tilgået 01.10.17].
- Munk, A., Meunier, A. og Venturini, T. (2017). Data Sprints: A Collaborative Format in Digital Controversy Mapping. I: D. Ribes og J. Vertesi (red). *Digital STS: A Handbook and Fieldguide*. Princeton: Princeton University Press.
- Oxford Dictionaries (2017). Oxford Dictionaries Word of the Year 2016 is... *Oxford Dictionaries*. Tilgængelig på: <https://www.oxforddictionaries.com/press/news/2016/12/11/WOTY-16> [Tilgået 02.10.17].
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: How the New Personalized Web Is Changing What We Read and How We Think*. New York: Penguin Books.
- Public Data Lab (2017). A Field Guide To Fake News. *Public Data Lab*. Tilgængelig på: <https://fakenews.publicdatalab.org/download/SAMPLE-field-guide-to-fake-news.pdf> [Tilgået 31.09.17].

- Qiu, X., F. M. Oliveira, D., Sahami Shirazi, A., Flammini, A. og Menczer, F. (2017). Limited individual attention and online virality of low-quality information. *Nature Human Behaviour* 1, artikel nummer 0132
- Richter, F. (2017). *Infographic: 1.17 Billion People Use Google Search*. Statista Infographics. Tilgængelig på: <https://www.statista.com/chart/899/unique-users-of-search-engines-in-december-2012/> [Tilgået 13.10.17].
- Rieder, B. (2013). Studying Facebook via data extraction: the Netvizz application. I: *Proceedings of the 5th Annual ACM Web Science Conference*. Paris, s. 346-355.
- Sunstein, C. (2007). *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.
- Hunt, E. (2017). 'Disputed by multiple fact-checkers': Facebook rolls out new alert to combat fake news. *The Guardian*. Tilgængelig på: <https://www.theguardian.com/technology/2017/mar/22/facebook-fact-checking-tool-fake-news#img-1> [Tilgået 30.01.18]
- Venturini, T. (2009). Diving in magma: how to explore controversies with actor-network theory. *Public Understanding of Science*, årg. 19(3), s. 258-273.
- Venturini, T. (2012). Building on faults: how to represent controversies with digital methods. *Public Understanding of Science*, 2årg. 1(7), s. 796-812.

Et syn for sagen: En analyse af videnskab, materialitet og erfaringsbetydning for Københavns klimatilpasningspolitik

*Anne Bach Nielsen, ph.d-studerende, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet;
Sofie Agnete Bislev, Cand.scient.pol., Københavns Universitet*

I denne artikel tager vi udgangspunkt i klimaforandringernes særlige videnskabelige status, og undersøger hvordan klimadagsordenen kan aktualiseres igennem materiel synlighed i form af katastrofer. Vi undersøger det skybrud, der ramte København i juli 2011 som en case på, hvordan ekstremvejr kan gøre videnskab til alles eje og tilføje tårer til tørre statistikker. Vores konklusion er dels, at skybruddet mobiliserer den politiske handling på klimaområdet, som videnskaben længe har efterspurgt, og dels at klimatilpasningspolitikken bliver mere kortsigtet og snæver i kølvandet på skybruddet.

Indledning

“At påstå, at der ikke er sammenhæng mellem klimaforandringer og orkanen Harveys ødelæggelseskraft, er lige så skørt som at påstå, at der ikke er sammenhæng mellem de sidste årtusinders varme somre og sidste istids ophør” (Monbiot 2017).

“Det kommer ikke som en overraskelse, at den caribiske region i år rammes af særligt voldsomme storme. En varmere jordklode betyder flere kraftige storme” (Hansen 2017).

De seneste år har medierne hyppigt berettet om vejrfænomener i sammenhæng med klimaforandringer. Storme, oversvømmelser, skybrud, orkaner, tørke og skovbrænde er blevet koblet til menneskeskabt global opvarmning. Denne kobling mellem vejr og klima kom også til udtryk den 2. juli 2011, da København blev ramt af et kraftigt skybrud med

en intensitet af hidtil usete dimensioner. Københavnerne så klimaforandringerne med deres egne øjne og oplevede konsekvenserne af den globale opvarmning på deres egne kroppe. Mange københavnske borgere måtte efterfølgende kæmpe med oversvømmede kældre, ødelagte ejendele og besværlige forhandlinger med forsikringsselskaber, hvor skaderne efterfølgende blev opgjort til mere end tre milliarder kroner (DMI 2014; Beredskabsstyrelsen 2012). En række kritiske samfundsfunktioner inden for sundhed, energi, transport, it, og telefoni blev også afbrudt (Beredskabsstyrelsen 2012), og afslørede for alle, at byen er sårbar over for klimaforandringer. 'Skybruddet', som hændelsen efterfølgende blev kaldt, skabte bro til en politisk dagsorden, som indtil da havde været præget af videnskab, tekniske beregninger og komplicerede prognoser, som de fleste almindelige mennesker har svært ved at tilgå og forstå aktualiteten af.

Videnskaben har længe forudset, at klimaforandringer vil få store konsekvenser for verdens kystbyer (Timmermann and White 1997), og FN's klimapanel har længe anbefalet verdens politikere at prioritere klimadagsordenen, hvis konsekvenserne ikke skal blive for store. På trods af den klare opfordring til handling hersker der fortsat en tøven blandt mange politikere. Et centralt spørgsmål for klimaforskere er derfor, hvordan der skabes ejerskab for klimavidenskaben blandt både politikere og borgere. I denne artikel tager vi udgangspunkt i klimaforandringernes særlige videnskabelige status, og undersøger hvordan klimadagsordenen kan aktualiseres igennem materiel synlighed i form af katastrofer. Vi undersøger skybruddet i juli 2011 som en case på, hvordan ekstremvejr kan gøre videnskab til alles eje og tilføje tårer til tørre statistikker og prognoser. Skybruddet har betydet, at politikere, borgere og medier nu har noget at byde ind med i debatten og personlige erfaringer, følelser og synsninger at handle ud fra. Vi peger således på, at videnskab ikke er alene om at definere den eksisterende københavnske tilpasningspolitik, men at *karakteren* af skybruddet i 2011 er afgørende for at forstå udviklingen af den klimapolitiske dagsorden, som har fundet sted efterfølgende. Samtidig argumenterer vi for, at den øgede politiske prioritering af klimaområdet betyder, at området får en række af de problematiske karakteristika, som også præger andre politikområder. Fra at have været et område præget af grundige, langsigtede planer, er det blevet et område, hvor der hurtigt skal udvikles og implementeres politik, hvor nogle bestemte dagsordener tilgodeses.

Videnskabens privilegerede position på klimafeltet

Postpolitik, magtesløshed og stilstand

Klimapolitik er en god case på, hvordan materialitet, følelser og erfaring er vigtige for, hvordan videnskab omsættes til handling, da klimapolitik ofte betragtes som 'apolitisk' og stærkt domineret af særligt naturvidenskabelig ekspertise (Swyngedouw 2010; Deme-

ritt 2001; Rayner 2003; 2007). Klimapolitik føres ikke ud fra traditionelle velfærdspolitiske fordelingsdagsordener eller højre-venstre-skel, og den er ikke på samme måde drevet af personlige erfaringer eller gruppebaserede interesser som eksempelvis skatte-, velfærds- eller undervisningspolitik.

Klimapolitik er tæt knyttet til særligt den naturvidenskabelig forskning, der igennem målinger, beregninger og computersimuleringer synliggør klimaet for lægfolk ved at opstille modeller, prognoser og scenarier for klimaforandringer i fortid, nutid og fremtid (Demeritt 2001; Rudiak-Gould 2013). Derfor er en organisation som IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) blevet en væsentlig politisk aktør på det klimapolitiske område (Hulme & Mahoney 2010; Tol 2011). IPCC spiller en helt central rolle i både internationale og nationale politikudviklingsfora og organisationens 'assessments' danner grundlag for mange af de strategier og planer, der udvikles globalt og lokalt¹. IPCC's egen forståelse af videnskabens rolle i klimapolitik beror på en klar skelnen mellem fakta og værdier (Demeritt 2001). Tidligere formand i IPCC, Bert Bolin (1994, 29), forklarer, at "[O]nly scientists can grasp the intricate interactions [...] of the global environment [Their role is to] present available knowledge objectively [to policy makers]". I denne forståelse har videnskaben eksklusiv adgang til viden om verden, som tilgås gennem komplekse udregninger og præsenteres som data, der oversætter en kompleks virkelighed og gør den tilgængelig for politikere og lægpersoner.

Flere samfundsteoretikere peger imidlertid på, at klimapolitikken lider under sin stærke forbindelse til naturvidenskaben (Forsyth 2012; Swyngedouw 2010; Oppenheimer et al. 2007; Rayner 2007; Sarawits 2004). Eksempelvis forholder Swyngedouw (2010), Sarawits (2004) og Oppenheimer et al. (2007) sig til de afpolitiserende og antidemokratiske konsekvenser, forbindelsen har. De argumenterer alle for, at teknokratisk forvaltning og konsensuspræget politikudvikling har overtaget, hvad der burde være demokratisk-politiske sfærer, og at videnskaben spiller en langt større rolle i politikudviklingen, end hvad der er hensigtsmæssigt. Politik handler grundlæggende om debat, deltagelse og uenighed, og derfor karakteriserer de den nuværende tilstand i klimapolitikken som 'post-politisk', fordi kompleksitet og videnskabelig dominans umuliggør almindelige menneskers deltagelse. På samme måde peger Rayner (2007) på, at klimapolitik er gået fra at være informeret af til at være drevet af videnskab.

I forlængelse heraf peger forskerne på, at naturvidenskabens dominans kan være med til at forklare den paradoksale politiske tilstand, klimafeltet er præget af (Oppenheimer et al 2007; Sarawits 2004). På den ene side har vi viden og information om, at klimaet er under voldsom forandring, og at politisk handling er absolut nødvendig. På den anden side er politikområdet kendetegnet ved en konstant tilstand og tøven. Selvom en organisation som IPCC gang på gang understreger alvorligheden af klimaforandringer, og samtidig nyder stor anerkendelse og legitimitet for organisationens videnskabelige arbejde

¹ Se IPCC 2012; 2014a; 2014b; 2007; 2001 for eksempel på IPCCs rapporter. Københavns Kommune (2011) er et godt eksempel på, hvordan lokalplaner baseres på IPCCs arbejde.

(Tol 2011; Hulme & Mahoney 2010), sker der stadig relativt lidt politisk set. Klimapolitikken fylder mindre i den offentlige debat, end man kunne forvente ud fra omfanget af den trussel, klimaforandringerne udgør, hvis vi lytter til videnskaben. Feltet er præget af en politisk stilstand og en kollektiv følelse af magtesløshed (Latour 2011).

Afkobling mellem videnskab og hverdagsliv

Latour (2011) forklarer den paradoksale politiske stilstand på klimafeltet med, at der eksisterer en omfattende *afkobling* [disconnect] mellem komplekse og abstrakte klimaforandringer på den ene side og menneskers konkrete hverdagsliv, tanker, følelser og vaner på den anden:

“One of the reasons why we feel so powerless, when asked to be concerned by ecological crisis [...] is because of the total disconnect between the range, nature and scale of the phenomena and the set of emotions, habits of thoughts, and feelings that would be necessary to handle those crises” (Latour 2011: 2).

Særligt tre grupper af akademisk litteratur undersøger denne afkobling ved at studere hhv. følelser, erfaring og materialitets rolle for handling. Det centrale bidrag i alle tre grupper af litteratur er at gøre op med en rationalistisk tilgang til samfundet, hvor følelser og erfaring tilsidesættes til fordel for en antagelse om det fornuftige menneske (Fox et al. 2016, p. 116; Tamboukou 2003), og hvor forholdet mellem akademisk viden og emotionel viden ses som et uløseligt demokratisk paradoks (Rudiak-Gould 2013). Samtidig rummer de tre litteraturgrupper også kimen til løsninger på de udfordringer, naturvidenskabens privilegerede position på klimaområdet medfører.

Den første gruppe litteratur er funderet i den eksperimentelle psykologi og argumenterer for, at følelser er reaktioner på menneskets fysiske og sociale miljø (Fox & Alldred. 2016 p. 116). Grene af den eksperimentelle psykologi arbejder specifikt med menneskets reaktioner på katastrofer, hvor konklusionen er, at vores positive og negative associationer med enkelte begivenheder er afgørende for, hvordan vi vurderer risici (Västfjäll et al 2010; Slovic & Västfjäll 2010). Argumentet er her, at vi mennesker ikke vurderer risici alene ud fra den information eller viden, vi har til rådighed, men også på baggrund af vores erfaringer, følelser og mentale billeder. Mennesker har således svært ved at forstå videnskabens budskaber, hvis ikke de umiddelbart forbindes med konkrete følelser.

Den anden gruppe af litteratur er funderet i en mere kritisk sociologisk og antropologisk tradition, der fremhæver ‘det sociale’ i samspillet mellem viden og politik. Denne tilgang har en socialkonstruktivistisk tilgang til forholdet mellem viden og politik og fremhæver kultur, lægviden og erfaring som vigtige faktorer for klimaadfærd og –

politik på både individuelt og politisk niveau (fx Hulme 2009, Pelling 2003, Rudiak-Gould 2013; Rudiak-Gould 2014). Denne litteratur påpeger, at de væsentligste barrierer for handling på klimaproblemer er grundlæggende sociale, og at mere viden om fx etik, religion, værdier og verdenssyn er afgørende, hvis vi skal komme klimaproblemerne til livs (Wisner et. al. 2004; Pelling 2003; Taylor 2003). Herunder fremhæves, hvordan klimaets *synlighed* og *erfaring* af klimaet er vigtigt for netop lægmenneskers verdenssyn, og for hvordan vi handler på og interagerer med ændringer i klimaet (Hulme 2010). Der er fx lavet studier, der viser, at oprindelige folkefærd både har viden om og forståelse for klimaforandringer via deres tætte relation til naturen (Rudiak-Gould 2013). En adgang til klimaforandringer, som videnskaben ellers normalt tager patent på. Litteraturen peger derfor på, at det kan være en fordel at 'erfare og se klimaet', hvis den politiske tilstand og følelsen af magtesløshed skal overkommes.

De kritisk sociologiske og antropologiske studier bliver ofte kritiseret for at tillægge det *sociale* for stor vægt (Fox & Alldred. 2016, p 118ff). Det betyder, at litteraturen mister blikket for *samspillet* mellem humane aktører, materialitet samt den videnskabelige viden, der tilsammen er afgørende for at forstå den dekobling mellem viden og politik, vi ser på klimaområdet (Jasanoff 2004; Latour 2011; Wolf & Van Dooren 2017). En tredje gruppe af litteratur forsøger derfor at nuancere dette billede ved specifikt at understrege vigtigheden af non-humane aktører (Fox & Alldred 2016; Bennet 2009; Latour 2009; Urry 2009). Argumentet er her, at sprog og sociale strukturer ikke kan stilles over det non-humane (Latour 2011; Latour 2009), og at følelser og erfaringer ikke kan reduceres og isoleres til individet (Tamboukou 2003). I stedet bør samfundsvidenskabelige analyser have øje for, hvordan viden, følelser og erfaringer produceres og konstrueres i netværk, der ikke er afgrænset til menneskelig interaktion, men hvor objekter og materialitet også indgår på lige fod.

Samlet set peger de tre grupper af litteratur på, at det er nødvendigt at tilføje følelser, erfaringer og materialitet til klimaet for at positionere den eksisterende viden på feltet og for at aktualisere behovet for handling. Særligt nyere materialitetsteori bidrager til vores analyse ved at anerkende vigtigheden af at tage hensyn til netop materialitet (karakteren af skybruddet), i samspillet mellem viden og politik. Med artiklen her vil vi bidrage til en nuanceret forståelse af dette samspil, når vi med udgangspunkt i skybruddet over København i juli 2011 undersøger, hvordan klimavidenskaben aktualiseres, når et samfund erfarer og føler klimaet på 'egen krop'.

Ekstremvejr som politisk aktør

I takt med at klimafeltet i højere grad orienterer sig mod tilpasningsproblematikker (Howard 2009), bliver naturkatastrofer fysiske manifestationer af de problemer, der venter os i fremtiden. Et kendt eksempel er Hurricane Sandy, der i efteråret 2012 lagde New

York City øde hen og afskar alle berørte bydele for elektricitet, vand og transport. Formanden for New York City's Planning Commission, Amanda Burden, udtrykker det meget præcist:

“Hurricane Sandy’s devastation served as a stark reminder that climate risks are not just a concern of the future. The storm has provided an important rallying call for all levels of government to take stronger measures to plan for coastal risks“ (NYC 2013: ii).

Debatten om klimaforandringerne bliver således aktualiseret, når klimaet materialiserer sig i form af ekstreme vejrphenomener som Hurricane Sandy. Noget tyder på, at ekstremvejr kan tilføje den mening til klimavidenskaben, som den akademiske litteratur om postpolitik, magtesløshed og stilstand har efterlyst. Inden for katastrofeforskningen har man længe anset katastrofer som ‘trigger events’ (se fx Pelling & Dill (2006) Wisner et. al. 2004: 23, Pelling 2003), ‘windows of opportunities’ (se fx Birkland 2008) eller ‘katalysatorer’ for forandring i samfundet (fx Gotham and Greenberg 2014; Kates et al. 2012; Pelling 2011; Nelson et al. 2007). Argumentet er her, at vejen til politisk forandring kræver et chok, der er i stand til at mobilisere politisk handling.

Thomas Birkland er blandt de første forskere til at undersøge, *hvornår* ekstremvejr påvirker den politik, som bliver ført efterfølgende. Med udgangspunkt i et casestudie af Hurricane Katrina opstiller han en teoretisk model for, hvornår en katastrofe påvirker et samfund. Han kalder denne type katastrofe for en *fokusevent*, der er defineret ved en enkeltstående begivenhed, som hjælper et samfund til at navigere i store mængder informationsstrømme (2008: 167). Ifølge Birkland skaber et fokusevent ikke innovation eller fundamentalt nye ideer i et samfund men hjælper med at prioritere nogle dagsordener over andre. En fokusevent er karakteriseret ved at være 1) pludselig og relativ sjælden 2) få opmærksomhed fra flere aktører i samfundet og 3) i sig selv skadelig og/eller udstiller mulig skade for et relativt afgrænset samfund eller fællesskab (Birkland 2008: 2).

Birklands forskning tager udgangspunkt i forholdet mellem materialitet (katastrofer) og det sociale (samfundet) og bidrager til forståelsen af, hvornår katastrofer påvirker samfund til at forandre sig. Birklands forskning giver derfor et godt udgangspunkt for at analysere, hvordan ekstremvejr kan give anledning til genforhandling af forholdet mellem politik og viden i et samfund. Birklands forskning tager dog udgangspunkt i meget fastlåste afgrænsninger mellem, hvad der er naturligt (katastrofen), og hvad der er socialt (politisk forandring), og formår ikke at forklare kompleksiteten i, hvordan vejr, viden og politik spiller sammen. Vi tager analysen et skridt videre og studere således ikke forandring som et lineært fænomen, men som en konstant forhandling mellem både det sociale og det materielle.

Metode

Artiklen er baseret på et casestudie (Flyvbjerg 2010; Yanow et. al. 2010) af det skybrud, der ramte København d. 2. juli 2011 og de efterfølgende processer i primært Københavns Kommunes. Studiet er tilrettelagt ud fra en eksplorativ analysestrategi med det formål at skabe kontekstspecifik viden og nye perspektiver på et konkret og komplekst fænomen (Boolsen 2004; Cloke et al 2002; Kvale 2005). Viden og perspektiver, der muligvis kan anvendes i en bredere forståelse af sammenhængen mellem politik og videnskab (jf. Schneider 2010; Beaulieu et. al. 2007).

Konkret er studiet baseret på interviews foretaget i første halvdel af 2015 og dokumentanalyser af dokumenter med central betydning for den københavnske klimatilpasningspolitik udgivet mellem 2008 og 2015. Vi har foretaget i alt 11 interviews med hhv. embedsmænd i 'Klimatemaet' og 'Klimatilpasningsteamet' i Københavns Kommunes Teknik- og Miljøforvaltning (TMF), politikere fra Teknik- og Miljøudvalget (TMU), med ledelsen i københavns forsyningselskab HOFOR samt med repræsentanter for en borgergruppe, der på eget initiativ har søgt kommunen om hjælp med et tilpasningsprojekt i lokalområdet. Vi har benyttet en udvælgelsesstrategi, som ofte kaldes 'snowballing' (Harrits et al 2012: 163), hvor interviewpersonerne bruges til at identificere nye informanter. Vi kunne efterfølgende konstatere, at alle interviewpersoner i højere eller i mindre grad pegede på hinanden som centrale for feltets udvikling, og derfor var strategien udbytterig i forhold til at følge det netværk, som opstod omkring klimatilpasningspolitikken i kølvandet på skybruddet. Vores interviews er derudover orienteret mod det, som kan opfattes som en politisk elite, hvilke der er to grunde til:

1. Vi fandt undervejs, at effekterne af skybruddet endnu primært er i papirform. Dvs. at de kan spores i planer og projekteringer, der er udarbejdet fra centralt niveau i kommunen og ikke i så høj grad i faktiske anlæg eller fx i borgerinitiativer. Effekterne er dermed knyttet til embedsværket og politikerne, som udformer og vedtager planerne.
2. I forlængelse af dette viste TMF og TMU sig at være netværkets mest centrale og magtfulde aktører.

Analysen trækker desuden på i alt 14 dokumenter – fra Regeringens landsdækkende Klimatilpasningsstrategi fra 2008 til konkrete projekteringer af tilpasningsprojekter i København fra 2015. Dokumenterne er primært brugt til at spore forandringer i Københavns klimatilpasningspolitik før og efter 2011 – både udtrykt ved eksplicite politiske prioriteringer og ved sproglige og semiotisk udtryk.

Analyse

Dette afsnit analyserer, hvordan skybruddet i 2011 aktualiserede klimavidenskaben for københavnerne og influerede den københavnske klimatilpasningspolitik. Analysen er

bygget op omkring en kronologisk gennemgang af klimatilpasningsarbejdet i Københavns Kommune. Vi starter med at gennemgå kommunens arbejde med klimatilpasning tilbage fra 2008 (afsnit 4.1). Derefter kigger vi på, hvordan københavnere koblerede skybruddet til klimaforandringer (afsnit 4.2), og til sidst ser vi på de forskelle, som findes i kommunens planer før og efter skybruddet (afsnit 4.3).

Før skybruddet: København ved, at klimaet vil ændre sig

Det nationale arbejde med klimatilpasning i Danmark blev igangsat af den daværende regering i 2008 med en "Strategi for tilpasning til klimaændringer i Danmark" (Regeringen 2008). Med strategien ser vi et 'adaptation turn' (Howard 2009) i Danmark, hvor klimapolitikken tidligere primært har orienteret sig mod forebyggelsesindsatser. Strategien er bundet direkte op på IPCCs fjerde rapport, og naturvidenskabens konklusioner om, at klimaforandringerne er en realitet:

"Videnskaben fortæller os, at vi på kloden vil se flere ekstreme hændelser i form af tørke, oversvømmelser, stormfloder, orkaner og stigende havniveau fra smeltende gletschere [...]. Det er disse klimaændringer, som denne nationale tilpasningsstrategi først og fremmest skal imødegå" (Regeringen 2008, 8).

De danske kommuner får som udgangspunkt ansvaret for at udvikle konkrete klimatilpasningsplaner på baggrund af regeringens strategi. Denne bold griber Københavns Kommune hurtigt, og kommunen går i gang med at udarbejde en klimatilpasningsplan (Københavns Kommune 2011). Klimatilpasningsplanen udpeger helt konkret fem væsentlige klimaudfordringer, som København bør tilpasses til. Planen fremhæver to primære udfordringer, som relaterer sig til vand: 1) havvandsstigninger og 2) øget og kraftigt nedbør. Derudover skitserer planen tre øvrige klimaudfordringer, som København bør arbejde med: 1) den urbane varmeø-effekt², 2) grundvandsforandringer og 3) indirekte effekter af klimaforandringer såsom folkesundheden, sygdomsmønstre, bygningsmassen og biodiversiteten (Københavns Kommune 2011).

Klimatilpasningsplanen fungerer udelukkende som en lokal kortlægning af konsekvenserne af et ændret klima. Planen er næsten fuldt udviklet, da skybruddet rammer i 2011, og dermed er der etableret et solidt vidensgrundlag blandt kommunes embedsmænd og eksperter. Planen er dog hverken præsenteret, vedtaget eller implementeret af Borgerrepræsentationen, der er kommunes øverste politiske myndighed.

² Den urbane varme ø-effekt refererer til et byområde med højere overfladetemperatur end dets (ubebyggede) omgivelser. Effekten afhænger af flere variable, herunder klima, bebyggelse, indbyggertal, bygningstæthed, størrelse, årstid, udledning mm., der skaber en højere varmeintensitet i bebyggede områder (Københavns Kommune 2012, 41)

Under skybruddet: Et unikt realitetscheck af videnskaben

Lørdag d. 2. juli 2011 udviklede der sig kraftige regn- og tordenbyger over det sydlige Sverige, der efterfølgende bevægede sig over Øresund og ind over København (Beredskabsstyrelsen 2012). Denne lørdag skulle vise sig at gå over i historien, som det værste tilfælde af ekstremregn i mange årtier. Det skybrud, der ramte denne lørdag eftermiddag, skulle vise sig at blive en katalysator (Pelling & Dill 2006), et trigger-event (Pelling 2011), eller hvad Birkland (2008) definerer som et fokusevent. Et fokusevent er pludseligt og relativt sjældent, skaber opmærksomhed i samfundet og er i sig selv skadelig for det samfund, det rammer (jf. afsnit 2.4). Alle tre karakteristika kendetegnede ekstremvejret, der ramte København denne julidag.

For det første var skybruddet pludseligt og relativt sjældent. Danmarks Meteorologiske Institut (DMI) havde ikke forudset styrken på skybruddet, da regnen var et resultat af en meteorologisk usædvanlig udvikling af uvejret over Øresund. På få timer faldt der to måneders regn over Storkøbenhavn, og uvejret blev senere opgjort til det værste i nyere tid (tabel 2.1).

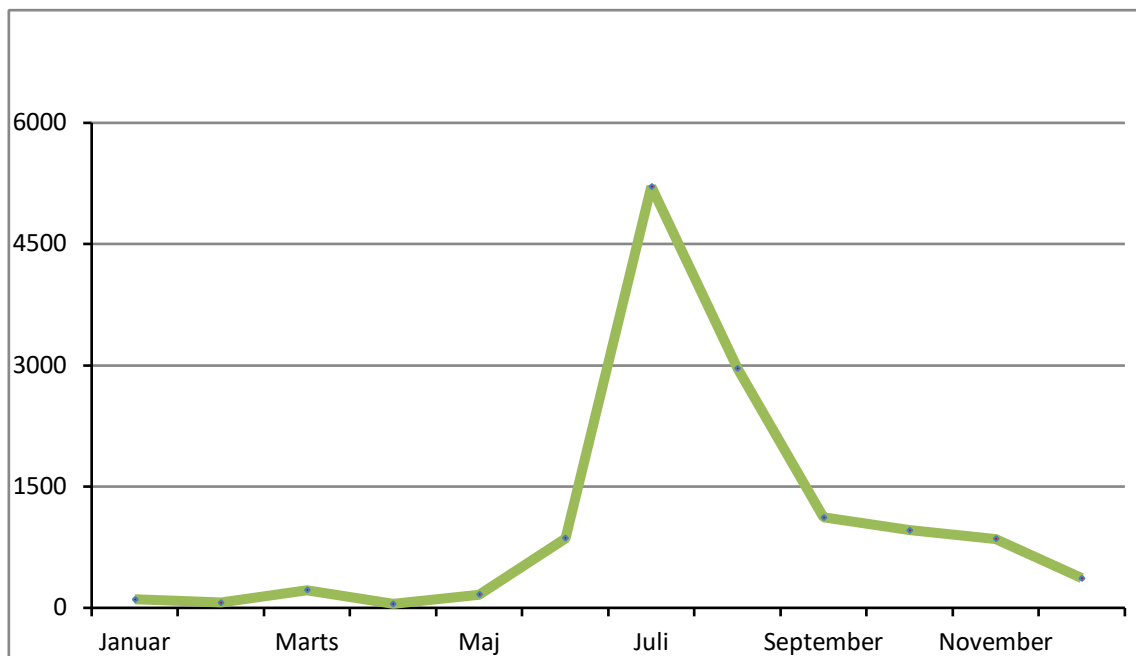
Dato	Millimeter nedbør per minut
2. juli 2011	3,1
11. juli 2008	2,5
11. august 2007	2,1
23. juni 2007	1,9
7. august 2005	2,0
1. august 2002	1,9
4. august 1997	1,9

Tabel 2.1: De syv kraftigste skybrud i Storkøbenhavn 1984-2011

Note: Nedbørsmængderne er målt inden for et samlet ti minutters-interval. De højeste tal er anført. Kilde: Beredskabsstyrelsen 2012

For det andet var skybruddet i sig selv skadeligt og medførte skader for milliarder. Ud over de økonomiske konsekvenser måtte en række beredskabsansvarlige aktører (politi, brandvæsen, hospitaler og berørte kommuner) igangsætte en akut indsats for at udbrede kritiske skader på infrastruktur og væsentlige samfundsfunktioner som hospitalsdrift, energiforsyning, offentlig transport, it-tjenester mv. Udbedring af mindre akutte skader tog op til flere måneder at få tilbage til normal drift (Beredskabsstyrelsen 2012). *For det tredje* fik skybruddet udpræget opmærksomhed i samfundet fra både borgere, medier,

beslutningstagere og eksperter. Denne opmærksomhed er blandt andet afspejlet i medierne, hvor antallet af artikler, hvor ordet 'skybrud' indgår steg voldsomt i perioden lige efter skybruddet (Figur 2.2).

Figur 2.2: Antal artikler, hvor ordet 'skybrud' indgår, januar-december 2011.

Kilde: Egen optælling på www.infomedia.dk.

Mere konkret fungerede skybruddet som et fokusevent på *klimatilpasningsområdet*, hvor skybruddet hurtigt blev koblet til klimaforandringer. Klimaforsker ved Danmarks Klimacenter på DMI, Ole B. Christensen, udtaler få dage efter skybruddet, at skybruddet netop er et realistisk bud på, hvad Danmark kan forvente af fremtidens klimaforandringer. Det er "hvad vores klimamodeller varsler mere af i løbet af de næste 50 og 100 år." (DMI 2011). Tilsvarende kobling finder sted på Københavns Kommunes rådhus, hvor skybruddet bekræfter det politiske arbejde med klimatilpasning, som kommunen havde påbegyndt få år forinden (jf. afsnit 4.1):

“Fra at det var i højere grad en akademisk øvelse, som klimaforskere snakkede om, og Al Gore lavede film om, er det nu noget, du ser i gaderne i København. Din nabo eller din fætter har fået oversvømmet sine ting. Og det har været skide dyrt. Det har kostet masser af penge, masser af kampe med forsikringselskabet” (Intw 1, politiker i TMU).

“[Klimatilpasningsområdet i København] fik virkelig massiv opmærksomhed efter skybruddet, naturligvis. Over hele linjen. Det har været en dagsorden, som har været nem at forstå og nem at se. Du

kan se den fysiske. Politikerne hører det [fra] borgerne: Der er vand i kældrene. Det er helt tydeligt”. (Intw 2, klimateamet i TMF).

“Det var så voldsomt. Det var over hele byen. Politikerne var overraskede – hvad er det, der sker? Men så kunne man se. Okay de har faktisk en [...] Klimatilpasningsplan i høring, og på s. 35 står der, hvis der kommer en ekstrem regnhændelse, bliver hele byen oversvømmet [...] Og så kunne man se, hvad der skete i virkeligheden, og hvad der skete i planen, og så kunne man se, okay det her det stemmer! Det var et helt unikt realitetstjek!” (Intw 3, klimatilpasningsteamet i TMF).

Som overstående citater illustrerer, tilføjer skybruddet i 2011 en form for følelser, sanselighed og erfaring til klimaområdet, der ellers før har været præget af videnskabelige prognoser, tung faglighed og politisk aktivisme (jf. afsnit 2). En vigtig pointe er her, at en fokusevent som skybruddet i 2011 hjælper politikere, medier, og borgere med at sortere og prioritere i den information og viden, som allerede er til stede i samfundet (jf. Birkland 2008). Skybruddet fungerer derfor som et realitetstjek af de konkrete tekniske beregninger, kommunen er udarbejdet på baggrund af en videnskabelig funderet prognose (IPCCs A2-scenarie) og fremsat i en plan – klimatilpasningsplanen – der er i høring, da skybruddet rammer. Skybruddet skaber den kobling mellem hverdagsliv og videnskab, som Latour (2011) beskriver, og tilfører ’tårer’ til en ellers tør og abstract statistik om en fjern fremtid.

Dette ’realitetstjek’ viser sig at få stor betydning for klimatilpasningsarbejdet i Københavns Kommune. I et interview med en medarbejder fra det daværende klimatilpasningsteam i Københavns Kommune understreges det politiske momentum, der fulgte i kølvandet på klimatilpasningsområdet:

“Det [skybruddet] er virkelig noget, som man faktisk undervurderer, hvor stor en effekt, det egentlig har haft her i byen. For effekten var, at politikerne sagde, det, som der står, er rigtigt. Det skal vi arbejde med. Og man kan også se det i økonomien for budget 2012, som skulle vedtages. Vi fik 20 gange så mange penge til klimatilpasning, altså 50 millioner”. (intw 3, klimatilpasningsteamet i TMF).

Den endelige politiske vedtagelse af Klimatilpasningsplanen blev hastet igennem den politiske proces, og planen blev endeligt vedtaget den 25. august 2011 - godt halvanden måned efter skybruddet. I de efterfølgende budgetforandringer blev klimatilpasningsdagsordenen for første gang en seriøs økonomisk prioritet i kommunens budgetter, og klimatilpasningsdagsordenen gjorde for alvor sit indtog i København.

Efter skybruddet: Klimatilpasning bliver til skybrudssikring

Klimaforandringernes nye materielle synlighed i form af 2011-skybruddet skabte en konkret erfaring af klimavidenskabens prognoser. Samtidig peger vores empiri på, at det ikke er tilstrækkeligt at pege på skybruddet som et lineært fænomen, hvor klimaet ”derude” igangsætter politisk forandring. I denne sidste del af analysen kigger vi nærmere på, hvordan *samspillet* mellem viden, vejr og politik tilsammen har ændret den københavnske klimatilpasningspolitik. Mere specifik har vi i vores empiri identificeret to særlige karakteristika ved den københavnske klimatilpasningspolitik, som viser, hvordan klimatilpasning i den københavnske kontekst er et resultat af etableret viden(skab), den politiske kontekst og frem for alt skybruddet selv. For det første finder vi et særligt regnvands- og skybrudsfokus og for det andet finder vi, at det valgte beskyttelsesniveau for byen (100-års hændelse) svarer til en sikring mod 2011-skybruddet.

Regnvands- og skybrudsfokus

Skybruddet viser sig at være en stærk fokusevent, der ikke kun sætter fokus på klimatilpasning men på Københavns konkrete udfordringer med skybrud. Et år efter Klimatilpasningsplanen er vedtaget, er Klimatilpasningsteamet i kommunen allerede i gang med at arbejde med konkrete løsninger på skybrud. I august 2012 vedtager politikerne Skybrudsplan 2012 (herefter Skybrudsplanen) som første led i kampen mod fremtidens klimas ekstremregn (Københavns Kommune 2012). Skybrudsplanen er en udmøntning af ét af Klimatilpasningsplanen fokusområder (øget nedbør) og danner grundlag for det overordnede arbejde med skybrudssikring i København.

Skybrudsområdet er det første ud af de fem oprindelige tilpasningsområder, som Klimatilpasningsplanen skitserer (ekstremregn, havvandsstigninger, den urbane varmeø-effekt, grundvandsændringer og biodiversitet). Skybrudsløsninger er overskriften på alle de klimatilpasningstiltag, der bliver skitseret umiddelbart efter hændelsen i 2011.³ Klimatilpasningsteamet påpeger også selv, at ud af de forskellige mål i den oprindelige tilpasningsplan, har 2011-skybruddet skabt et helt særligt fokus på regnvand:

“Vi har selv vurderet, vi skal arbejde med regn i starten, for vi kan se, at regn har en større påvirkning nu på byen. [...] Og når skybruddet kommer og oversvømmer byen, så er det det, som man arbejder med.” (intw 3, Klimatilpasningsteamet i TMF)

Udover at klimatilpasningsarbejdet bliver meget fokuseret på netop skybrudssikring, så erstatter ordet ”skybrud” det mere videnskabelige begreb ”ekstremregn” i kommunens

³ I sommeren 2017 vedtager kommunen for første gang en overordnet plan for kystsikring, der skal adressere en række af de øvrige tilpasningsproblematikker, der findes i den overordnede tilpasningsplan.

arbejde. I den oprindelige Klimatilpasningsplan (Københavns Kommune 2011) nævnes ordet ”skybrud” kun fire gange på planens 100 sider. I stedet bruges betegnelserne ”kraftige regnskyl”, ”kraftigt nedbør”, ”ekstreme regnhændelser” og ”ekstremregn”. Udover at skybrudsplanen direkte anvender begrebet ’skybrud’, bruges ordet ’skybrud’ 163 gange på 32 sider i planen.

Begrebet skybrud er tilsvarende blevet det gængse ord i både medier og befolkning, når de skal beskrive et voldsomt regnvejr. Klimatilpasningsteamet bemærker også selv denne udvikling i, hvordan klimatilpasning italesættes, og ser det som en direkte konsekvens af det voldsomme regnvejr i juli 2011:

“[M]an etablerer et ord, som hedder ‘skybrud’, og som dækker rigtigt mange ting. Politikerne og medierne kalder det for skybrud. Og nu skal vi gøre noget ved det. Der findes flere forskellige definitioner af skybrud, men det navn, vi har [...] drejer sig om ekstremregn, som måske er det mere specifikke navn. Men vi har etableret et ord, som hedder skybrud. Skybrudssikring, skybrudsløsninger” (intw 3, klimatilpasningsteamet i TMF).

Etymologisk indeholder skybrud både en teknisk og en sanselig dimension, hvilket måske kan bidrage til en forståelse af, hvorfor skybrudsbegrebet er bredt anerkendt hos både eksperter, medier og borgere. Ordet ’skybrud’ stammer fra tysk og defineres som et regnvejr, der giver en stor mængde nedbør på kort tid (ordnet.dk 2017). I den danske ordbog fra 1940 uddybes denne definition med sætningen ”forestilles som en pludselig bristen af regnskyerne”. I dag præciseres definitionen i stedet med den meteorologiske grænseværdi: ”regnvejr, hvor der inden for 30 minutter falder mindst 15 mm. nedbør.” På denne måde findes der i selve ordet ’skybrud’ en bro mellem et teknisk kvantificerbart fænomen og en menneskelig oplevelse af vejret, der muliggør, at begrebet accepteres af alle samfundets aktører, som det overordnede mål for arbejdet med klimatilpasning i København. Kommunes og forsyningsselskabets ingeniører kan målrette deres arbejde efter en afgrænset definition på 15 mm. inden for 30 minutter, samtidig med at politikerne, medierne og borgerne i København kan relatere til følelsen af, at skyerne brister over dem. Det betyder at forskellige praksisfællesskaber kan tale om og give input til klimatilpasningsdagsordenen, selvom de agerer ud fra forskellige oplevelser af, hvad klimaet er, og hvordan klimaet indgår i og definerer samfundet. Skybruddet tilbyder - som både begivenhed og ord - en fortolkningsmæssig fleksibilitet, der kan tillægges både fælles, konkrete og individuelle betydninger. På denne måde bliver skybruddet mere end blot en begivenhed, som har en ’effekt’ på byen. Skybruddet etableres som et virkeligt fænomen i København, som sammen med eksisterende viden, politikere og embedsmænd former, hvilket klima og hvilken videnskab, som byen skal tilpasses.

Hydraulik fastsat efter 100 års-regn

Det andet væsentlige karaktertræk for skybrudsarbejdet i København er, at kommunen har fastsat et hydraulisk 'serviceniveau' for alle projekter, der svarer til, hvad teknisk betegnes som en 100års-hændelse. Det betyder, at alle implementerede løsninger designes efter, at de skal kunne absorbere ekstremregn svarende til en hændelse, der *statistisk* kun optræder hvert hundrede år (Københavns Kommune 2012).⁴ Niveaulet er beregnet på baggrund af, hvad der økonomisk kan betale sig for kommunen at forebygge i forhold til at betale regningen, efter regnen har forvoldt byen skader:

“Det er ikke hver en dråbe, som det kan betale sig [...] at forebygge. [...] det skybruds - eller det serviceniveau, vi lægger os på, det har vi jo afstemt efter, hvad er skadesomkostningerne ved bare at sige ‘ok, jamen nu betaler vi bare skaderne og udbedrer skaderne’ kontra ‘hvad koster det at lave anlægget’”. (intw 7, klimatilpasningsteamet i TMF).

Der er dog store usikkerheder forbundet med data, og med projektioner for fremtidens klima, og dermed er serviceniveauafsættelsen ikke et spørgsmål om, at sikker viden kanaliseres ind i en politisk beslutning. Det er også et spørgsmål om, at kommunen må sætte grænsen et sted, og at 100års hændelsen er nem at formidle for både politikere og borgere. Klimatilpasningsteamet fortæller, at “Det [serviceniveaulet] kunne egentlig have landet på et stort spektrum.” og “Det kunne godt have heddet 70 år.” (intw 7, klimatilpasningsteamet i TMF). Samtidig gælder det interessante forhold, at netop skybruddet den 2. juli 2011 var det, som kommunen i dag ville betegne en 100-års-hændelse.⁵ Det betyder, at København indrettes til at kunne håndtere skybrud af samme størrelse som det, der indtraf i juli 2011. Klimatilpasning er med andre ord skybrudstilpasning.

Konklusion: Skybrudsfokus gennem politisk co-produktion

Analysen viser, at tunge videnskabelige problemstillinger som klimadagsordenen skal beskues og analyseres med blik for det komplekse samspil mellem viden(skab), materialitet og erfaring. Med udgangspunkt i skybruddet, der ramte København i juli 2011, viser vi, hvordan materialisering af en ellers videnstung dagsorden kan skabe politisk ejerskab.

⁴ Beregningerne tager udgangspunkt i den nuværende viden om klimaet. Det betyder, at hvad der er en 100 års hændelse i dag, ikke nødvendigvis er en 100 års hændelse om 50 år. Det afhænger af, hvordan klimaet ændrer sig.

⁵ Et regnskyl med skybruddets styrke blev indtil da regnet for at være en 1000-års hændelse, men fordi man havde flere kraftige skybrud tæt på hinanden i 2010, 2011 og 2012, justerede man niveaulet, således at et skybrud med 2011-styrken nu regnes for en 100-års-hændelse

Mere konkret har analysen vist, at 2011-skybruddet påvirkede den københavnske klimatilpasningspolitik på (i hvert fald) to måder: Dels fungerede det som en fokusevent, der tilførte synlighed, erfaring, sanselighed og aktualitet til en videnskabelig problemstilling. Dels, og i forlængelse af dette, betød skybruddet, at den københavnske klimatilpasningspolitik fik et 'skybrudsbias'. Når man sammenligner planerne på området før og efter 2. juli 2011, ser man, at klimatilpasning indsnævres til skybrudssikring, og at sikringsniveauet fastsættes efter omfanget af netop 2011-skybruddet.

Vores analyse viser dermed, at netop følelser, erfaringer og synsninger kan være helt afgørende for at løse den dekobling mellem politik og viden, som særligt kendetegner klimapolitikken, og at en materialisering af klimaet kan være med til at skabe den kobling. Vores analyse bekræfter således, at materialiseringen af klimaforandringer kan føre til en øget politisk prioritering af området (Slovic et al 2010; Wisner et. al. 2004, 23; Pelling 2003; Birkland 2008; Gotham & Greenberg 2014; Kates et al 2012; Nelson et al 2007). Men samtidig peger den på, at netop denne materialisering, med den sanselighed og følelsespåvirkning, der medfølger, påvirker *hvordan* politikken udformes. Dels kan man sætte spørgsmålstegn ved, om klimatilpasningspolitikken i København er hensigtsmæssig efter 2. juli 2011. Mangler der et holistisk blik på sikring mod alle former for fremtidige klimaudfordringer? Vores interviews indikerede fx, at forebyggelsesdagsordenen inden for klimapolitik led en smule under tilpasningsdagsordenens pludselige rampelys. Dels viser vores analyse, at viden(skab), politik, materialitet, sanselighed, erfaring og følelser producerer politiske udspil i et komplekst samspil, hvor man ikke klart kan adskille de forskellige årsager og deres effekter fra hinanden: Klimatilpasningspolitikken i København er på én gang resultatet af den viden, der eksisterede forud for skybruddet, det konkrete samfund, hvor skybruddet blev erfaret og oplevet, og ikke mindst et resultat af skybruddet selv.

Efter d. 2. juli 2011 ændrede klimatilpasningspolitikken i København karakter. Både fordi den fik større politisk prioritet og blev formet i retning af et skybrudsbias, og fordi den pludselig blev et politikområde, som lægmænd og politikere kunne forholde sig til direkte. *Klimaet* flyttede så at sige ind i folks kældre. *Klimaet* lå pludseligt lige midt på Istedgade, og blev et håndgribeligt emne for snakke med forsikringsselskaber, naboer og kollegaer. På sin vis kom klimapolitik til at minde om andre politikområder. Som borger fik man nemlig adgang til erfaring og kunne på den baggrund danne meninger. På samme måde som man kan med sundhedspolitik-, undervisningspolitik eller andre velfærdspolitiske områder, som berører vores dagligdag og påvirker os personligt.

Det er på den ene side en positiv udvikling. Både i forhold til at overkomme den politiske stilstand og skabe politisk handling på klimaområdet (Latour 2011), og i forhold til at skabe et potentiale for demokratisk deltagelse, som teoretikere har peget på, har været fraværende (Swyngedouw 2010; Demeritt 2001; Rayner 2003; 2007). Lægfolk har nu noget at byde ind med i debatten og personlige erfaringer at handle ud fra. Klimaet som en eksogen enhed udviskes delvist (jf. Latours (2009) og Asdals (2008) forståelse af naturen med stort N), hvor forholdet mellem natur og samfund redefineres både konceptuelt og materielt. Klimaet er ikke længere et utilgængeligt, uforståeligt domæne *derude*,

som jf. videnskabens fortælling vil påvirke vores samfund. Derimod er naturen under skybruddet en integreret del af en urban, human hverdag, hvor københavnernes erfarer, sanser og skaber deres egen forbindelse til naturen og oplevelse af, hvad klima er.

Skybruddet er med andre ord med til at forme, hvilket klima og hvilken videnskab, som udgør klimatilpasningspolitikken i København. Det betyder på den anden side, at klimapolitik nærmer sig andre politikområder og får nogle af de problematiske karakteristika, som også præger andre politikområder. Som vores analyse har vist, blev klimatilpasningspolitikken mere kortsigtet i kølvandet på skybruddet. Fra at have været et område præget af grundige, langsigtede planer, blev det et område, hvor der skulle ske politisk handling hurtigt, og det kompromitterer muligvis politikens indhold.

Klimaforandringeres tilsyneladende 'materialisering' ser således ud til at være et tveægget sværd med både positive og negative konsekvenser for politisk handling og demokratisk potentiale, som bør studeres nærmere. Bl.a. ville det være interessant at kigge nærmere på langtidseffekterne af det politiske momentum, som vi observerer i analysen. Indsigter fra politiserings- og framingstudier fortæller os fx, at den offentlige debat kan polarisere over tid (Pepermans & Maesele 2016; Wolf & Van Dooren 2017), hvilket kan få betydning for det politiske handlingsrum. Derudover siger vores analyse ikke noget om, hvor længe effekten af et fokusevent varer. Noget kan måske tyde på, at det afgrænsede fokus på skybrud er stærkest lige i kølvandet på selve begivenheden. Københavns kommune har siden 2016 arbejdet med stormflodssikring og kunne i 2017 præsentere en ny stormflodsplan for borgerepræsentationen, hvilket indikerer et opgør med det stærke skybrudsbias, vi finder i analysen.

Alt i alt har vi med artiklen ønsket at bidrage til en større forståelse af materialitet og erfarings betydning for den konkrete politik, der bliver ført på områder, der traditionel er domineret af tunge videnskabelige prognoser og ekspertholdninger. Artiklen peger på, at det at få syn for sagen faktisk flytter klimadagsordenen og skaber nye relationer mellem menneske og samfund.

Litteratur

- Asdal, K. (2008). Enacting things through numbers: Taking nature into accounting. *Geoforum*, årg. 39(1), s. 123-13.
- Beaulieu, A., Scharnhorst, A., og Wouters, P. (2007). Not Another Case Study A Middle-Range Interrogation of Ethnographic Case Studies in the Exploration of E-science. *Science, Technology & Human Values*, årg. 32(6), s. 672-692.
- Bennett, J. (2009). *Vibrant matter: A political ecology of things*. Durham: Duke University Press.

- Beredskabsstyrelsen (2012). Redegørelse vedrørende skybruddet i Storkøbenhavn lørdag d. 2. juli. Tilgængelig på: <http://brs.dk/beredskab/DocumentsRedegørelse%20om%20skybruddet%20i%20Storkøbenhavn%2020juli%202011.pdf> [Tilgået 18.09.17].
- Birkland, T. A. (2001). Scientists and coastal hazards: opportunities for participation and policy change. *Environmental Geosciences*, årg. 8(1), s. 61-67.
- Birkland, T. A. (2008). *Lessons of disaster: Policy change after catastrophic events*. Washington D.C: Georgetown University Press.
- Bolin, B. (1994). Science and policy making. *Ambio*, årg. 23, s. 25–29.
- Boolsen, M. W. (2004). *Kvalitative analyser i praksis: genveje til problem, teori, metode og analyse*. København: Forlaget Politiske Studier.
- Bouw, M. (2017). Designing with Risk: Balancing Global Risk and Project Risks. I: Filho & Keenan (red), *Climate Change Adaptation in North America*, s. 193-208. Springer, Cham.
- Cloke, P., Cook, I., Crang, P., Goodwin, M., Painter, J., og Philo, C. (2004). *Practising human geography*. London: Sage.
- Demeritt, D. (2001). The construction of global warming and the politics of science. *Annals of the Association of American Geographers*, årg. 91, s. 307–37.
- Flyvbjerg, B. (2010). Fem misforståelser om casestudiet. I: S. Brinkmann og L. Tanggård Pedersen (red.). *Kvalitative metoder. En grundbog*, s. 463-487, København: Hans Reitzels Forlag.
- Forsyth T. (2012). Politicizing Environmental Science Does Not Mean Denying Climate Science Nor Endorsing It Without Question. *Global Environmental Politics*, årg. 12(2), s. 18-23.
- Fox, N. J., og Alldred, P. (2016). *Sociology and the new materialism: Theory, research, action*. London: Sage.
- Gotham K.F. og Greenberg, M. (2014). *Crisis Cities: Disaster and Redevelopment in New York and New Orleans*. Oxford: Oxford University Press.
- Guggenheim M. (2014). Introduction: disasters as politics - politics as disasters. *Sociological Review*, årg. 62, s. 1-16.
- Hansen, J.L. (2017). Klimaforandringerne har gjort orkanen Irma til et monster. *Information*, 8 september. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/udland/2017/09/klimaforandringerne-gjort-orkanen-irma-monster>. [Tilgået 30.04.2018]
- Howard, J. (2009). Climate change mitigation and adaptation in developed nations: A critical perspective on the adaptation turn in urban climate planning. I: S. Davoudi, J. Crawford, & A. Mehmood (red.), *Planning for climate change*, s.19-32. London: Earthscan.
- Hulme, M. (2011). Meet the humanities. *Nature Climate Change*, årg. 1, s. 177–179.
- Hulme, M. (2009). *Why We Disagree About Climate Change: Understanding Controversy, Interaction and Opportunity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hulme, M., og Mahony, M. (2010). Climate change: What do we know about the IPCC?. *Progress in Physical Geography*, årg. 34(5), s.705-718.
- IPCC (2001). *Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change 2001*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- IPCC (2007). *Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change 2007*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- IPCC (2012). Summary for Policymakers. *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation*, s. 1-19. Cambridge, UK, og New York: Cambridge University Press.
- IPCC (2014a). *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects*. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- IPCC (2014b). *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Geneva, Switzerland: IPCC.
- IPCC 2014c. *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Annex II. Glossary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jasanoff, S. (2004). *States of knowledge: the co-production of science and social order*. London & New York: Routledge Ltd.
- Kates, R.W., Travis, W.R. og Wilbanks, T.J. (2012). Transformational adaptation when incremental adaptations to climate change are insufficient. *PNAS*, årg. 109(19), s. 7156– 7161.
- Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009). *Interview: introduktion til et håndværk*. København: Hans Reitzel. 2 udgave.
- Københavns Kommune (2009). *Københavns Klimaplan*. Teknik- og Miljøforvaltningen.
- Københavns Kommune (2011). *Københavns Klimatilpasningsplan*. Tilgængelig på: http://www.klimatilpasning.dk/media/576854/k_benhavns_klimatilpasningsplan.pdf [Tilgået 18.07.2017]
- Københavns Kommune (2012). *Københavns Kommunes Skybrudsplan 2012*. Tilgængelig på: http://kk.sites.itera.dk/apps/kk_pub2/pdf/1018_19HA0rd2PF.pdf [Tilgået 18.09.2017]
- Latour, B. (2009). *Politics of nature*. Cambridge: Harvard University Press.
- Latour, B. (2011). *Waiting for Gaia*. A lecture at the French Institute, London. Tilgængelig på: http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/124-GAIA-LONDON-SPEAP_0.pdf [Tilgået 28.08.15]
- Monbiot, G (2017). Medierne fortier, at orkanen Harvey var endnu en katastrofe forårsaget af klimaforandringerne. *Information*, 31. august. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/udland/2017/08/medierne-fortier-orkanen-harvey-endnu-katastrofe-foraarsaget-klimaforandringerne>. [Tilgået 30.04.2018]

- Nelson, D.R., Adger, W.N. og Brown, K. (2007). Adaptation to environmental change: Contributions of a resilience framework. *Annual Review of Environment and Resources*, årg. 32, s. 395-419.
- NYC (2013). *Coastal Climate Resilience: Urban Waterfront Adaptive Strategies*. The City of New York, Department of Planning. Tilgængelig på: https://www1.nyc.gov/assets/planning/download/pdf/plans-studies/sustainable-communities/climate-resilience/urban_waterfront.pdf (Tilgået 17.09.2017).
- Oppenheimer M., O'Neill, B.C., Webster, M. og Agrawala, S. (2007). Climate change: The limits of consensus. *Science*, årg. 317, s. 1505–1506.
- Pelling, M. (2003). *The vulnerability of cities*. London: Earthscan.
- Pelling, M. og Dill, K. (2006). *Natural disasters as catalysts for political action*. Chatham House ISP/NSC Briefing Paper. 6. 4-6.
- Pepermans, Y. og Maesele, P. (2016). The politicization of climate change: Problem or solution? *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, årg. 7(4), s. 478-485.
- Rayner, S. (2003). Democracy in the age of assessment: reflections on the roles of expertise and democracy in public-sector decision making. *Science and public policy*, årg. 30(3), s. 163-181.
- Rayner, S. (2007). The rise of risk and the decline of politics. *Environmental hazards*, årg. 7(2), s. 165-172.
- Regeringen (2008). *Strategi for tilpasning til klimacændringer i Danmark*. Energistyrelsen. Tilgængelig på: http://ec.europa.eu/danmark/documents/alle_emner/miljo/090401_klimatilpasningsstrategi.pdf. [Tilgået 18.09.2017]
- Rudiak-Gould, P. (2013). “We have seen it with our own eyes”: Why we disagree about climate change visibility. *Weather, Climate, and Society*, årg. 5(2), s. 120-132.
- Rudiak-Gould, P. (2014). Progress, decline, and the public uptake of climate science. *Public Understanding of Science*, årg. 23(2), s. 142-156. doi: 10.1177/0963662512444682
- Sarewitz, D. (2004). How science makes environmental controversies worse. *Environmental Science & Policy*, årg. 7(5), s. 385–403.
- Slovic, P. (2010). *The feeling of risk*. London: Earthscan.
- Slovic, P. og Västfjäll, D. (2010). Affect, moral intuition, and risk. *Psychological Inquiry*, årg. 21(4), s. 387-398.
- Schneider, T. (2010). Ethnographies as case studies? *Science and Technology Studies (STS) at Oxford*. Tilgængelig på: <https://stsoxford.oxford-journals.org/doi/10.1086/6491111> [Tilgået 18.08.15]
- Swyngedouw, E. (2010). Apocalypse forever? Post-political populism and the spectre of climate change. *Theory, Culture & Society*, årg. 27(2-3), s. 213-232.
- Tamboukou, M. (2003). Interrogating the ‘emotionalturn’: making connections with Foucault and Deleuze. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*, årg. 6(3), s. 209-223.

- Taylor, M. (2015). *The Political Ecology of Climate Change Adaptation. Livelihoods, agrarian change and the conflicts of development*. London, New York: Routledge.
- Timmerman, P. og White, R. (1997). Megahydropolis: coastal cities in the context of global environmental change. *Global Environmental Change*, årg. (3), s. 205-234.
- Tol, R. (2011). Regulating knowledge monopolies: the case of the IPCC. *Climate Change*, årg. 108(4), s. 827–839.
- Urry, J. (2009). Sociology and climate change. *The Sociological Review*, årg. 57(s2), 84-100.
- Yanow, D. (2006). Introduction. I: D. Yanow og P. Schwartz-Shea (red.). *Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*, s. xi-xxvii. New York, London: ME Sharpe.
- Västfjäll, D., Peters, E. og Slovic, P. (2010). Affect, risk perception and future optimism after the tsunami disaster. I: P. Slovic (red.). *The feeling of Risk*, s. 109-124 London: Earthscan
- Wisner, B., Blaikie P., Cannon T. og Davis, L. (2004). *At Risk: natural hazards, people's vulnerability and disasters*. Taylor and Francis: London.
- Wolf, E. E. A., og Van Dooren, W. (2017). How policies become contested: a spiral of imagination and evidence in a large infrastructure project. *Policy Sciences*, årg. 50(3), s. 449-468.

ARTIKLER UDEN FOR TEMA

Dronedrab og etik – i princippet og i praksis

Morten Dige, Afdeling for Filosofi og Idehistorie, Aarhus Universitet

I artiklen argumenteres der for, at de moralske problemer i den militære praksis med målrettede dronedrab knytter sig til en række bestemte karakteristika ved dronekrig, som er definatoriske. Det er derfor problematisk, at der ofte abstraheres fra disse karakteristika, når moralfilosoffer diskuterer, om dronekrig "i princippet" er moralsk forsvarlig eller ej.¹

Det er en udbredt opfattelse i den moralfilosofiske debat om dronekrig, at brugen af dødbringende ubemandede luftvåben ikke i sig selv er moralsk problematisk, og at vi ikke skal klandre droneteknologien for de umoralske måder, den tilfældigvis anvendes i den virkelige verden. Én ting er, hvordan dronerne bruges *i praksis*, noget ganske andet er, om de *i princippet* udgør et moralsk problem. Jeg forholder mig kritisk til denne manøvre og knytter dermed an til det nylige temanummer om "droner og krig" i nærværende tidskrift (*Politik* vol. 20, nr. 1).

Min grundlæggende antagelse er, at den virkelige verdens dronedrab ikke er en tilfældig eller kontingent brug af droneteknologien. De afspejler træk ved de militære dronesystemers *pragmatik*, dvs. den kontekst af formål, intentioner, relationer m.v., som teknologien ikke kan tænkes i abstraktion fra uden, at vi kommer til at tale om droner i en form for drømmeland. Jeg tager udgangspunkt i et eksempel fra nyere international retshistorie, hvor modstillingen mellem principper og praksis blev gjort gældende på en illustrativ måde.

Er atomvåben generelt ulovlige?

I 1996 anmodede FN's generalforsamling om en rådgivende udtalelse fra Den Internationale Domstol (ICJ) om følgende spørgsmål: "Er truslen om eller brugen af atomvåben under nogen omstændigheder tilladt ifølge international ret?" (ICJ 1996). Spørgsmålet

¹ Artiklen er en let bearbejdet version af en engelsksproget artikel: Dige, M. 'Drone Killings in Principle and in Practice', *Ethical Theory and Moral Practice* årg. 20, s. 873–883 (2017), med tilladelse fra Springer Nature, licens nr. 4264730124375.

gjaldt m.a.o. om truslen om eller brugen af atomvåben ud fra retlige principper må betragtes som *generelt* ulovlig.

Domstolen inddelte spørgsmålet i syv underspørgsmål. Seks af disse var af relativt formel karakter og lod sig afgøre i enstemmighed eller med overvældende majoritet. Sagens principielle kerne blotlagdes i det mere specifikke underspørgsmål om atomvåbens forenelighed med Den Humanitære Folkeret. I forhold til dette spørgsmål var Domstolen delt lige over (7-7), men med formandens stemme som afgørende fandt det tekniske flertal, at

“[...] the threat or use of nuclear weapons would generally be contrary to the rules of international law applicable in armed conflict, and in particular the principles and rules of humanitarian law;

However, in view of the current state of international law, and of the elements of fact at its disposal, the Court cannot conclude definitively whether the threat or use of nuclear weapons would be lawful or unlawful in an extreme circumstance of self-defence, in which the very survival of a State would be at stake” (ICJ 1996, 44).

Afvisningen af at erklære atomvåben *principielt* ulovlige havde dog i realiteten også opbakning fra et medlem af mindretallet, nemlig Stephen Schwebel fra USA. Han stemte imod den ovenstående formulering, fordi han var af den overbevisning, at visse trusler om og såkaldt ”taktiske” brug af atomvåben ville være klart *lovlige*. Den logiske følge er naturligvis, at retten *kunne* ”conclude definitively whether the [...] use of nuclear weapons would be lawful or unlawful”.

Schwebel sondrede i den forbindelse mellem strategisk (“countervalue”) og taktisk (“counterforce”) brug af atomvåben. Som et (hypotetisk) eksempel på lovlig brug af det sidste hævdede han, at truslen om kemisk krigsførelse fra irakiske styrker i den første Golfkrig kunne retfærdiggøre en trussel om (og *ex hypothesi* brug af) nuklear gengældelse (Schwebel 1996, 323ff).

Schwebel bemærkede, at atomvåben udgør ”en titanisk spænding mellem statslig praksis og retlige principper”. Hvis han med ”statslig praksis” henviste til den historiske brug af atomvåben, er hans pointe indlysende korrekt, men for Schwebel er løsningen på den titaniske spænding ikke at bringe den statslige praksis i overensstemmelse med de retlige principper ved at ulovliggøre atomvåben. Hans centrale påstand er, at der ikke *i princippet* er noget ulovligt ved brug af atomvåben. Man kan *forestille* sig brug af atomvåben som ikke gør vold på krigens love. Man kan f.eks. forestille sig en rent defensiv dybvandsatombombe brugt mod en aggressiv ubåd bevæbnet med atommissiler. I et sådant scenario er det tænkeligt, at det kun er lovlige mål, der bliver dræbt og at de typiske proportionalitetsproblemer grundet langsigtet kontaminering m.v. ville være væsentligt reduceret. Eller man kunne forestille sig et stort antal fjendtlige tropper isoleret midt i en ørken, men i besiddelse af langtrækkende angrebsvåben. At udslette dem alle med et ”tak-

tisk” (eller ligefrem ”kirurgisk”) atomvåben, ville ikke nødvendigvis være disproportionalt. Retlige principper bør ideelt tage højde for alle tænkelige scenarier og ikke fx ulovliggøre noget, som rent faktisk ville være tilladt ifølge krigens love og international ret i almindelighed. Schwebel var af den opfattelse, at det ville være at fejle til den sikre side at holde en dør på klem for atomar afskrækkelse og gengældelse.

Sådanne overvejelser bringer imidlertid ikke blot statslig praksis og retlige principper i en titanisk spænding. Problemet er, at de snarere fjerner dem så langt fra hinanden, at de mister deres gensidige relevans. Og det åbner for den mulighed, at vi tager ensidigt parti for den ene side. Med Schwebels formulering:

“One way of surmounting the antinomy between practice and principle would be to put aside practice. That is what those who maintain that the threat or use of nuclear weapons is unlawful in all circumstances do. Another way is to put aside principle, to maintain that the principles of international humanitarian law do not govern nuclear weapons” [således som domstolens flertal hævdede]. (Schwebel 1996, 311)

Schwebel fandt begge alternativer uholdbare, fordi han mente, at visse (imaginære) brug af atomvåben ville være i klar overensstemmelse med den humanitære folkeret. Ikke alene udelukker denne ikke atomvåben *per se*; retten til nationalt selvforsvar leverer i princippet en positiv retfærdiggørelse.

Denne artikels hovedtese er, at der må findes et bredt felt af overvejelser imellem de principielle og de praktiske i Schwebels analyse. Det er i mine øjne ikke tilfældigt, at de lovlige brug af atomvåben, han forestiller sig, er temmelig fantasifulde. De er netop karakteristiske ved at se bort fra de formål og hensigter, som definerede udviklingen af atomvåben. Er de taktiske og ”kirurgiske” våben overhovedet en væsentlig del af atommagternes arsenal? Og hvor meget virkelighedsforankring har ideen om atomvåben uden vidtgående og langvarige ødelæggelser? Og endelig: givet at den slags ”kirurgiske” våben eksisterer eller kunne udvikles, er det så troværdigt, at de er den *eneste* måde at afværge de imaginære trusler på? Er der fx nogen tænkelige scenarier, hvor den eneste måde at standse en ubåd er at atombombe den?

Mit forslag er at kalde den slags overvejelser *pragmatiske*. I sprogvidenskaben handler pragmatik om betydningen af et sprogligt udsagns *kontekst* f.eks. i form af sprogbrugernes relationer og intentioner. På analog vis kan vi sige, at en teknologis pragmatik forsyner os med dens kontekst i form af bl.a.:

- Teknologiens konkrete funktionsmåde
- Intentionerne bag teknologiens udvikling
- Teknologiens sociale og politiske oprindelse
- Teknologiens indbyggede formål
- Relationerne mellem dem, der hhv. udnytter og påvirkes af teknologien.

Pragmatiske overvejelser bevæger sig således fra det ”taktiske” niveau af en teknologisk konkrete anvendelse til det ”strategiske” niveau, som inddrager de overordnede mål og strategier, der konstituerer teknologiers og våbensystemers design og dermed bestemmer deres realistiske anvendelser. Jeg vil i det følgende vise, at optimistiske argumenter for at dronedrab ”i princippet” indebærer et moralsk fremskridt er af begrænset relevans i den virkelige verden, fordi deres langt mere problematiske brug i praksis ikke skyldes tilfældigheder.

Principper og praksis for dronedrab

I introduktionen til en antologi om drab via fjernbetjening finder vi en forbilledlig klar formulering af Schwebels synspunkt overført til dronekrig:

“I believe it is the failure to differentiate drone use in principle and drone use in practice that is the cause of so much of the current confusion in the present debate. [...] Whether a given technology is being justly used in the real world is, of course, a critically important question for scholars to analyze and debate. But it is, to be sure, a separate question from moral issues intrinsic to technology that can be analyzed regardless of present context” (Strawser 2013, 8).

Også her er der en række grunde til at være skeptisk. Strawser forsøger at give det indtryk, at kontroversielle eller klart umoralske militære dronepraksisser er en form for *dual use*-problem. Det kan måske umiddelbart virke plausibelt nok: Det er velkendt, at teknologier kan anvendes på måder, der er problematiske (moralsk eller på anden vis) som et resultat af faktorer, der er rent *ekstrinsiske*, dvs. ikke knyttet til teknologien som sådan og stik imod hensigterne hos de ingeniører, der udviklede den. Vi kan f.eks. tænke på søm og skruer som, ud over deres tilsigtede brug, kan hældes i hjemmelavede granater og omdannes til midler til lemlæstelse og drab. Vi har været chokerede vidner til hvordan et passagerfly eller en bus kan gøres til terrorvåben. Men det er en fejl at kaste skylden på søm eller busser og forsøge at forbyde dem, fordi de kan blive misbrugt på denne vis.

Min påstand er, at militære droner ikke falder i samme kategori. Her er sagen ikke, at de er designet til helt andre formål end dem, de anvendes til i praksis. Jeg vil argumentere for at netop det modsatte er tilfældet. I et berømt citat gjorde den romerske statsmand og filosof Seneca gældende, at ”et sværd ikke dræber nogen, men [blot] er en drabsmands våben” (Senecas moralske breve, nr. 87). Men det er jo en åbenlys forsimpning. At et sværd bliver brugt til at dræbe med er ikke overraskende, eftersom det er sværdets tilsigtede brug, det formål det er designet til. Den dødelige brug er ikke alene et resultat af faktorer, som er ekstrinsiske for sværdteknologien. Den nyere udgave ”Guns don’t kill

people; it's people who kill people" bliver trættende at høre på, hvis det er et militært angrebsvåben, der er tale om.

Strawser og mange andre (bl.a. Arkin 2010; Hallgarth 2013; Whetham 2015; Buchanan & Keohane 2015) synes at anse droner for at befinde sig et sted midt imellem. Droner er som atomenergi, som kan bruges til aggressive terrorbombninger på den ene side og til strålekanoner i kræftbehandling på den anden. At bruge atomenergi til de umoralske formål er således ikke et essentielt træk ved teknologien. Selv om den oprindeligt blev udviklet i en terroristisk strategi for bombing af civile, så er der ikke noget galt med teknologien *per se* eller "i princippet".

Det argument får imidlertid kun luft under vingerne, fordi teknologien bliver defineret i så tilpas brede termer, at den kan åbne for en bred vifte af anvendelser. Men det vi taler om her, er *militære* droner, som er instrumenter på et langt senere stadium af specifik produktudvikling og design end atomenergi. De er udviklet i en *pragmatisk* kontekst med højst specifikke strategier og angrebsmål for øje. Den militære drone er derfor atombomben snarere end strålekanonen. Den bærer en række *iboende* eller *definitoriske* egenskaber med sig, som må inddrages i vore refleksioner over dronedrab. Hvis vore refleksioner over dronedrab "i princippet" foretages i abstraktion fra sådanne definitoriske træk, slipper militære droner for let af den moralske krog. Jeg vil således i de følgende afsnit forsøge at udpege nogle af de definitoriske træk ved dronedrab, som nødvendigvis må inddrages i vor moralske bedømmelse af disse.

Droner og ekstrem asymmetri

Droner er ineffektive våben over for fjender med nogenlunde symmetrisk luftforsvar. De er således designet til konflikter kendetegnet ved ekstrem asymmetri. I lyset af at fjenden i en række af vore igangværende konflikter er terrorister er det selvsagt fristende at anse det som en fordel at være i noget nær total kontrol. Men som vi skal se, bringer det os ind i et ganske andet territorium, hvad angår international ret. Det skyldes, at konflikter kan nå en grad af asymmetri, hvor de ikke længere lader sig forstå hverken som krig eller som selvforsvarshandlinger. Rent formelt er de militære operationer i Pakistan og Yemen ikke krigshandlinger, da der ikke foreligger en krigserklæring og krigshandlingerne ikke er rettet mod de nationer, de udspiller sig i. Droneangrebene falder derfor snarere ind under de ikke-statslige væbnede konflikter, som er reguleret af Genevekonventionens Artikel 3, men det rejser nye paradokser, som jeg vender tilbage til i næste afsnit.

Henriksen og Ringsmose peger i et nyligt nummer af *Politik* på at der eksisterer "en oplevet grænse for, hvor asymmetrisk krigen må være" (Henriksen & Ringsmose 2017, 13). Som vi skal se, hænger dette formodentlig sammen med at retfærdiggørelse af krig forudsætter en omfattende og relativt akut trussel. Hvis sagen er, at vi har noget nær "frit slag" over for fjenden, svækkes relevansen af den type af retfærdiggørelse. Droneangreb uden en akut trussel og uden en reel risiko for modangreb får på et tidspunkt mere

form af en form for udslettelsesprogram, hvor vore fjender, med Uwe Steinhofs prægnante formulering, bliver behandlet som "cockroaches on the receiving side of pest control" (Steinhoff 2013, 207).

Tilsvarende vil det formentlig ikke komme på tale at udføre droneoperationer i områder behersket af regimer med nogenlunde symmetrisk politisk magt og indflydelse. Det er i det lys ikke en tilfældighed, at droner primært anvendes i lande som Pakistan og Yemen. Man kan prøve at forestille sig følgerne af en fremmed magts målrettede dronedrab på en formodet terrorist i Bruxelles (hvor der synes at befinde sig nogle stykker). Den belgiske stats og EU's noget mere symmetriske magt gør et sådant scenario højst usandsynligt (kunne man håbe). Den nuværende dronebaserede strategi sigter mod massiv eller noget nær total overvågning af og kontrol over territorier, som – formelt set – er under fremmede staters suveræne herredømme. Det er ikke svært at forestille sig de destabiliserende virkninger af dette.

Dertil udgør de omfattende sociale, kulturelle og psykologiske indvirkninger på den civile befolkning nye former for asymmetri. Dette er bl.a. beskrevet i rapporten "Living under Drones" udarbejdet af forskergrupper fra Stanford og New York University (International Human Rights and Conflict Resolution Clinic 2012). Befolkninger i fjerne egne af Pakistan og Yemen lever *de facto* på en fremmed magts nåde, vel at mærke en magt, som de ikke har nogen indflydelse på, endsig demokratisk kontrol med. Det forekommer mig ikke helt ved siden af, når Steinhoff bemærker, at en sådan behandling kunne "remind those on the receiving side of such technology all too much of times allegedly past, where the self-proclaimed *Herrenmenschen* and the harbingers of civilization discipline the brutes, mostly by killing them" (Steinhoff, *ibid.*).

Droner og aggression

Militære droner er designet til aggressive snarere end defensive formål. Kombinationen af de overvågende og "kirurgisk" dødelige funktioner viser, at droner er designet til målrettede drab på personer, som har være under dronebaseret overvågning igennem længere tid. Dette medfører en signifikant udvidelse af det 'vindue' (*window of opportunity*), i hvilket man kan skride til forebyggende angreb. Ganske forudsigeligt har en række teoretikere gjort gældende, at målrettede drab kan betragtes som en udvidet form for selvforsvar eller beskyttelse af civile (se f.eks. McMahan 2012). De såkaldte *High Value Targets* (HVT) fremstilles typisk som personer, der er konstant involveret i at planlægge eller udføre terroraktioner. Terrorister, der dræbes i droneangreb anses således for at udgøre en latent, uundgåelig trussel i kraft af deres blotte eksistens. At dræbe dem når og hvor, der er lejlighed til det, er ud fra den betragtning retfærdiggjort som en nødvendig forsvarende handling.

Frem for alt er dette i modstrid med hovedstrømmen i international retstænkning og etik, hvor man insisterer på, at forebyggende angreb vitterlig er et angreb, dvs. en

aggressiv handling.² Her er det vigtigt at gøre sig klart, at de fleste af USA's dronedrab ikke finder sted i en regulær væbnet konflikt, hvilket betyder, at de dræbte terrorister ikke kan betragtes som fjendtlige kombattanter. Frem for at forstå dronedrab som krigshandlinger, kunne man i stedet forstå dem som selvforsvar mod organiserede kriminelle. Det synes at have været den foretrukne strategi under Obama-regeringen (Brooks 2014). Problemet er, at sådanne selvforsvars-operationer er underlagt langt stærkere begrænsninger end drab i krig, hvad angår nødvendighed (truslens umiddelbarhed og fraværet af alternativer til drab), proportionalitet, formodning om uskyld og beviser for skyld hævet over rimelig tvivl (Blank 2012, 1668; McMahan 2012, 147). Modsat krig, kommer drab i selvforsvar kun på tale som en *sidste* udvej og vi accepterer almindeligvis ikke, at sagesløse tilskuere bliver dræbt som følgeskade (*collateral damage*) i forbindelse med uskadeliggørelse af forbrydere. I takt med at retfærdiggørelse med henvisning til selvforsvar udvides til ikke-akutte situationer bør proportionalitetskravet styrkes tilsvarende. Men sagen er, at droneoperationer ikke kan gennemføres under et sådant styrket krav, givet den virkelige verdens epistemiske begrænsninger: vi ved ikke nok om hvem, der må betragtes som sagesløse tilskuere eller hvor de befinder sig hvornår i fjerne egne af Pakistan eller Yemen.

Derudover synes kriterierne for at komme på listen over HVT (Det Hvide Hus' dødsliste) i højere grad at angå terrorangreb og terrorplaner i *fortiden* end håndfaste beviser for aktuelle planer. Dermed bliver det tvivlsomt om de målrettede drab i det hele taget kvalificerer som selvforsvar eller beskyttelse af civile snarere end en dødsstraf – som burde underlægges endnu mere krævende kriterier end drab i selvforsvar. Genevekonventionens artikel 3 angående ikke-statslige væbnede konflikter forbyder eksplicit henrettelser uden forudgående afgørelse fra en "behørigt konstitueret domstol." Der kan næppe herske tvivl om at de instanser, der træffer afgørelse om dronedrab, falder uden for denne kategori.

Jeff McMahan har berettet, at de fleste mennesker fandt hans begrundelse af drabet på Osama Bin Laden som en selvforsvarshandling "overraskende" (McMahan 2012). De opfattede det snarere som en henrettelse. Sagen er så blot, at det var en henrettelse uden rettergang og efter kriterier som i bedste fald er uklare (Kretzmer 2005, 176). Grégoire Chamayou stiller dilemmaet forbilledligt klart op i bogen *Drone Theory*:

"To sum up, the only two possibilities turned out to be unworkable: either (1) the strikes were a law enforcement activity, in which case they ought to conform to the restrictions that applied to them, one of which called for the gradation in the use of force – something that was impossible for the drone – or (2) they were covered by the laws of war, although these laws do not apply in zones that are currently

² I den engelsksprogede debat sondres mellem angreb som *pre-emptive* eller *preventive*. De førstnævnte er svar på en med sikkerhed fastslået og umiddelbart forestående trussel, som ikke kan afværges på anden vis. Sidstnævnte er en mere opportunistisk strategi, der typisk er drevet af et ønske om at udnytte en aktuel styrkemæssig overlegenhed.

not experiencing armed conflict, such as Pakistan or Yemen, where they nonetheless operate at present.” (Chamayou 2015,171).

Særligt tvivlsom er den udbredte brug af såkaldte “signatory strikes” baseret på “livsmønster-analyser”. En højtstående amerikansk regeringsembudsmand har for nylig beskrevet udpegningen af mål som en proces, der involverer:

“[A] variety of signatures, from the information and intelligence that in some ways is unique to the US government, for example [...] to the extent an individual’s activities *are analogous to those traditionally performed by a military* (min fremh.)” (Ackerman 2016).

Det siger sig selv, at sådanne gætterier om et potentielt måls krigeriske eller voldelige natur næppe kvalificerer som strafværdighed hævet over rimelig tvivl. Som Henriksen og Ringsmose påpeger (med reference til Kahn 2002): ”Politivirksomhed er med andre ord kendetegnet ved, at individer gøres til genstand for magtanvendelse på grund af det, de har gjort, og ikke hvem de er”. Angreb baseret på gætterier om målets status lever selvsagt heller ikke op til diskriminationsprincippet. Dette fører os til dronestrategiens definatoriske problem vedrørende følgeskader og utilsigtede drab.

Droner og “collaterals”

Det hævdes ofte, at droner i det mindste potentielt repræsenterer et moralsk fremskridt, fordi de er bedre til at skelne mellem kombattanter og civile end alternative våbensystemer. Men her er det vigtigt at gøre sig klart, hvad de alternative våbensystemer er. Givet at droner er vendt mod oprørere og terrorister i ikke-statslige væbnede konflikter, bør de rimeligvis sammenlignes med alternativer inden for den kontekst. Målrettede dronedrab bør derfor sammenlignes med alternative strategier for terrorbekæmpelse i almindelighed og andre former for målrettede drab i særdeleshed. Et oplagt eksempel er det målrettede drab på Bin Laden som ikke blev udført med droner men af en kommandoenhed, dvs. ”boots on the ground”. Det er derfor vildledende, når Strawser bemærker, at droner ”for all their current and potential misuse, have the potential for tremendous moral improvement over the aerial bombardments of earlier eras” (Strawser 2012). Det siger sig selv, at hvis sammenligningen går på luftbombardementer, fx af de store tyske byer under Anden Verdenskrig, så falder den ud til fordel for stort set alle andre kendte våbensystemer, hvad angår efterlevelsen af principperne om diskrimination og proportionalitet. Men alternativet til droneangreb i konteksten af oprørsbekæmpelse og asymmetriske konflikter er ikke luftbombardementer. Ingen ædruelig person ville vel have foreslået at bombe hele den landsby, som var Bin Ladens formodede opholdssted?

Hvorvidt droneangreb medfører en ”acceptabel” andel af civile tab afhænger også af, hvordan disse defineres. Som nævnt ovenfor, betaler civile en høj pris alene ved ”at leve under droner”. Vedvarende at have dræbende droner hængende over hovedet indebærer en form for terror, som rammer fjendtlige terrorister og uskyldige civile i flæng (se Boyle 2015, 115-17; Braun & Brunstetter 2013).

Avery Plaw har i lighed med Strawser hævdet, at andelen af civile dødsfald som følge af droneangreb er væsentligt lavere end andelen af civile ofre for angreb fra ”regeringsfjendtlige elementer” (*Antigovernment Elements* eller AGE) i Afghanistan (Plaw 2013). Men igen er det forhåbentlig ikke en relevant sammenligning, eftersom terrororganisationer per definition forfølger deres mål ved at angribe civile. Det skal dog retfærdigvis siges, at Plaw ser ud til primært at inddrage antallet af civile ofre for AGE for at pege på, hvor mange der potentielt kunne *reddes*, hvis droneangreb svækker deres kapacitet til at terrorisere og dræbe civile i væsentlig grad.

Men her har vi endnu et ”i princippet”-argument, for der er stærk grund til at betvivle, at drabet på de 40-70 ”højt prioriterede mål” (*High Value Targets*) i årene 2004-2011, som Plaw rapporterer om, har svækket AGE’s kapaciteter i væsentlig grad. Førende eksperter i oprørsbekæmpelse har gjort gældende, at det praktiske resultat af droneangrebene meget vel kan have været det modsatte (Kilkullen & Exum 2009; Matulich 2012). Blandt plausible forklaringer på dette kunne man for det første nævne, at droneangrebene forstærkede asymmetri efterlader AGE med tre alternativer, nemlig 1) overgivelse, 2) at rette angrebene mod fjendens ”civile kombattanter” (dvs. droneoperatørerne) eller 3) rette angrebene mod lokale civile, der anses for at være fjendtlige over for terroristernes sag. Qua deres status som uretmæssige kombattanter burde de *i princippet* beslutte sig for 1), men sådan fungerer den virkelige verden jo sjældent. Her er det forventelige resultat snarere 3), med mindre vi har held med at rykke ondet op med rode ved at dræbe højt prioriterede mål i hurtigere takt end nye afløsere kan rekrutteres. Et sådant udfald kan være svært at garantere. En anden plausibel forklaring er selvfølgelig, at civile ofre for og vidner til droneangreb ikke baserer deres reaktioner på sofistikerede proportionalitetskalkuler. De er typisk ikke optaget af om de indgår i en andel på 3,86% eller 23,85%, som er det spektrum, der dækkes af fire forskellige databaser, som rapporterer om droneangreb i Pakistan (Plaw 2013, 138f).³ Deres reaktioner baserer sig formentlig i højere grad på en oplevelse af ringeagt for civile liv fra droneoperatørernes side, noget som kunne føre dem til den (utvivlsomt naive) konklusion, at de finder bedre beskyttelse ved at støtte eller i det mindste ikke modarbejde deres lokale krigsherrer.

Droner og hemmeligholdelse

At pålidelige data om civile tab er vanskelige at fremskaffe er heller ikke nødvendigvis

³ Bredden af dette spektrum (en faktor 6) er i sig selv grund til skepsis over for selvsikre påstande om dronernes overlegne præcision i sondringen mellem kombattanter og civile. Man kan således kun håbe, at dronerne er mere præcise end deres fortalere.

nogen tilfældighed. Dronedrab gennemføres i en dobbelt afsondring fra offentlig granskning. Dronestrategien er for det første ledsaget af et dogme om ikke at tillade terrorister nogen fristeder. Derfor gennemføres dronedrab typisk i fjerntliggende egne og deres radikale uforudsigelighed i tid og sted ("hvor som helst, når som helst") er endnu engang definatorisk. Også i kraft af dette aspekt falder dronestrategien uden for den normale forestilling om krig, som indebærer en afgrænsning i rum (en nogenlunde velafgrænset kampzone) og tid (en formel krigserklæring som begyndelse og en formel fredsslutning som afslutning).

Når ting går galt, som de uvægerligt gør i væbnede konflikter, bliver vi afhængige af informationer fra dronernes overvågningsudstyr, som, trods deres avancerede teknologi ikke giver os det fulde billede: "Drone technology without ground support leaves few options for post-operative investigations. Further, verifying the combatant status of casualties is mostly impossible" (Rosén 2013, 12)

Afsondringen fra landtropper eller andre potentielle vidner gør det "significantly easier for governments to avoid public scrutiny of their military adventures" (Sparrow 2009, 27). Kendsgerninger om ofrenes reelle status kan være særdeles vanskelige at fastslå alene på basis af overvågningsbilleder og –videoer. Men når sikker identifikation har været mulig, er der en del konkrete eksempler på overdrevne påstande om drab på "højt profilerede" mål, som viste sig ikke at være så højt placerede, når det kom til stykket eller sågar nogle helt andre personer end de postulerede (Boyle 2015; Mayer 2015).

Man kunne forestille sig, at tendensen til at overdrive målenes status hænger sammen med droneoperatørernes fysiske isolation. Strawser ser det som en attraktion ved drab per fjernkontrol, at man kan udskyde effektueringen og bringe flere mennesker ind i kontrolrummet, når der skal træffes vanskelige eller kontroversielle beslutninger og på den måde sikre ekstra kontrol og opsyn med operationerne (Carrol 2012). Men det er oplagt, at det må afhænge en del af, hvem man bringer ind i rummet. Under normale omstændigheder forudsætter vi, at kontrolinstanser har en vis uafhængighed i forhold til de kontrollerede. Hvis situationen i stedet er præget af afsondring og hemmeligholdelse, risikerer man snarere en farlig form for gruppetænkning, som øger risikoen for umoralske beslutninger. Der var mange mennesker til stede i rummet, da beslutningen om "den endelige løsning" på jødespørgsmålet blev truffet, men det gjorde selvsagt ikke beslutningen mindre umoralsk.

Tilmed bliver dronedrab ofte beordret og udført af efterretningstjenester, som *per definition* ikke er ivrige efter et højt niveau af gennemsigtighed. Det er i det lys, retsfilosoffen Jeremy Waldron minder os om, "how reluctant we should be to deploy principles authorizing homicide in an environment from which *we know* legal process will be largely banished" (Waldron 2012, 122f). Der er således en diskrepans eller et paradoks involveret i dronernes avancerede overvågnings- og dokumentationskapacitet på den ene side og operationernes hemmeligholdelse og uigennemtrængelighed på den anden.

Det er derfor i bedste fald en halv sandhed at hævde, at "we move pixel by pixel towards ultra high definition and total transparency" (Rosén 2013, 17). At tage et højopløst billede af en kompleks situation gør ikke nødvendigvis situationen mindre kompleks.

Med ”i bedste fald” sigtes der til, at teknologien åbner for militære operationer i konfliktzoner, som tidligere blev anset for at være for afsides og for komplekse. Snarere end at løfte ”the fog of war” efterlades vi i ”the twin fogs of war and official secrecy” (Ackerman 2016).

Misforholdet mellem operationel og demokratisk transparens er ganske vist næppe ny i krigens historie.⁴ Citatet ”i krig er sandheden det første offer” har trods alt 2600 år på bagen. Man kan desuden betvivle, om militære dronestrategier *nødvendigvis* vil være omgærdet af hemmeligholdelse og uigennemsigtighed, eller om det alene er et kontingent træk ved de nuværende strategier. Jeg mener dog, at pragmatiske overvejelser giver anledning til at anse dronekrig som særligt problematisk i disse henseender. Drone-drab er intimt kædet sammen med et sikkerhedsparadigme, som har domineret de førende militærmagter i et godt stykke tid, et paradigme, hvor hemmeligholdelse, mangel på gennemsigtighed, og intenst politisk spin (om ikke regulær propaganda) vitterligt har været definatorisk. Jeg ser ingen tegn på en grundlæggende ændring af dette i nær fremtid.

Droner og ”kombattanters immunitet”

Et væsentligt sigte med brugen af militære droner er en radikal forøgelse af ”vore” (antageligt retfærdige) kombattanters sikkerhed. Strawser argumenterer for, at dette ikke blot er moralsk forsvarligt, men moralsk *påkrævet* ifølge hans eget ”princip om unødvendig risiko”:

“It is wrong to command someone to take an *unnecessary* potentially lethal risk in an effort to carry out a just action for some good; any potentially lethal risk incurred must be justified by some strong countervailing reason” (Strawser 2013, 344; se også Strawser 2010).

Men det princip er formuleret så vagt, at det er af begrænset relevans i den virkelige verden. Den virkelige verden er overbefolket af ”stærke modvægtsgrunde”! Uwe Steinhof peger på én vigtig type af sådanne grunde:

“[W]hen police officers are ordered to make traffic stops and in that context ask for driver’s licenses, for instance, we do *not* arm them to the teeth and do *not* put them into heavy body armor. The reason for this is quite simply that the citizens do not want that: they want to be confronted with a recognizable human being, not with a Star Wars storm trooper. If this is already sufficient as regards “countervailing reasons” against the strongest protection, then certainly there will be

⁴ Tak til en anonym *reviewer* for at påpege dette.

a lot of countervailing reasons in the case of drones.” (Steinhoff 2013, 206)

Hvad kunne analoge modvægtsgrunde være i forhold til kravet om at mindske ”vore” soldaters risici ved hjælp af militære droner? Muligvis noget i retning af det følgende: Mennesker i fjerne egne af Pakistan hærget af terrorister og krigsherrer foretrækker at blive ”beskyttet” af folk, som gør en alvorlig indsats for først at kommunikere og siden leve op til deres ædle hensigter; folk som bestræber sig på at forhandle betingelser for strategien med dem, der faktisk skal leve under dronerne og med alle de sociale og psykologiske eftervirkninger heraf. Hvis dette ikke er tilfældet, men snarere noget nær det modsatte (operationer baseret på en noget lemfældig definition af ”low level militants”, en fremmed magt som simpelthen påtvinger den civile befolkning sine strategiske betingelser), så bør man efter min mening ikke blive voldsomt overrasket, hvis rekrutteringen til oprørs- og terrorbevægelser stiger efter hvert droneangreb. At prioritere dronedrab over andre metoder til oprørsbekæmpelse synes at støde ”hearts and minds” væk snarere end at hverve dem. Igen er min pointe, at dette ikke er en kontingent, rent praktisk konsekvens af dronestrategien, men et resultat af den asymmetri, distance og afsondrethed, som er indbygget i dronestrategien.

Policy og implementering

De fem elementer beskrevet ovenfor (asymmetri, aggression, ”collaterals”, hemmeligholdelse og kombattanters immunitet) sår alvorlig tvivl om følgende udsagn fra Strawser:

“If one believes that the current US policy of targeted killings is morally objectionable, then it is the policy that should be objected to, not this particular way of implementing it.” (Strawser 2012).

Jeg vil selvsagt ikke hævde, at der ikke er plads til forbedring inden for den nugældende amerikanske dronepraksis. Det må man i det mindste håbe, når man får indsigt i nogle af de få detaljerede afdækninger af konkrete dronedrab, som er kommet til offentlighedens kendskab – i øvrigt ikke som følge af en kompromisløs bestræbelse på gennemsigtighed fra CIA’s side, men snarere som følge af vedholdende pres fra kritiske journalister (se fx Cloud 2011). Men jeg køber ikke den indbyggede præmis om, at den amerikanske *policy* om målrettede drab blev formuleret forud for og uafhængigt af muligheden for at føre den ud i livet ved hjælp af droner. Det forekommer langt mere plausibelt, at den amerikanske *policy* er stærkt influeret af scenarier og drejebøger fra droneproducenternes hånd.⁵ Der

⁵ En indikation af en sådan form for indflydelse ser man af Strawsers ukritiske gengivelse af producenternes egne rosende beskrivelser af militære droners overlegne præcision og diskriminationsevner.

var ikke et omfattende program for målrettede drab forud for implementeringen af militære droner.

Det er på en måde fristende at argumentere for at retningen går den anden vej: droner definerer eller konstituerer *policy* ved at være ledsaget af et bestemt *script*, en færdig drejebog for deres anvendelse. Det ville imidlertid også være en forsimpning. Det siger sig selv, at strategien med målrettede drab *også* er en reaktion på en ny type trussel fra små grupper af exceptionelt farlige fjender. Sandheden er derfor snarere, at teknologi og *policy* er gensidigt forbundne på mere kompleks vis. Men det er nok til at sætte spørgsmålstegn ved Strawsers synspunkt, at den militære *policy* er én ting, hvordan den implementeres en ganske anden.

Vi kan naturligvis *drømme* om droner med sandt humanitære formål. For eksempel typer af overvågningsdroner, hvis primære funktion er at advare civile mod terrortrusler i nærheden eller at overvåge og dokumentere overgreb mod civile (Whetham 2015). Men igen: grunden til at det ikke er det, vi ser, er ikke blot, at militære droner tilfældigvis bruges anderledes i praksis. Det skyldes, at det aldrig var deres intenderede anvendelse, og de derfor ikke blev designet til det. Den dag droneproducenterne sætter sig ned og taler med de mennesker, der angiveligt skulle opnå bedre beskyttelse med dronerne hængende over hovedet, kunne markere begyndelsen på et ganske anderledes og sandt humanitært instrument. Men den dag er ikke oprunden, og det er tænkeligt, at Satan suser på skøjter til arbejde inden da.

Jeg tilskrev indledningsvis Seneca, at et sværd aldrig dræber nogen. Seneca var en vis mand, og det var næppe en opfattelse, han selv delte. Han rapporterede blot opfattelsen hos ”visse mænd”. Der er et andet citat, som sandsynligvis ligger tættere på hans eget synspunkt: ”Våben overholder ingen grænser; ej heller lader sværdets vrede sig let tøjle eller tilfredsstille, når det først er trukket; krig svælger i blod.”⁶

* Tak til to anonyme *reviewere* på *Politik*, som har reddet mig fra en del uklarheder og misforståelser, i særdeleshed vedrørende krigens love.

Litteratur

- Ackerman, S. (2016). US to continue 'signature strikes' on people suspected of terrorist links. *The Guardian*. Tilgængelig på: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/jul/01/obama-continue-signature-strikes-drones-civilian-deaths>
- Arkin, R. (2010). The Case for Ethical Autonomy in Unmanned Systems. *Journal of Military Ethics*, årg. 9, s. 332-41.

⁶ I: *Den rasende Hercules*, linje 403-05; egen, uautoriserede overs.

- Blank, L.R. (2012). Targeted Strikes: The Consequences of Blurring the Armed Conflict and Self-Defense Justifications. *William Mitchell Law Review*, årg. 38, s. 1655-1700.
- Boyle, M.J. (2015). The legal and ethical implications of drone warfare. *The International Journal of Human Rights* 19, s. 105-26.
- Braun, M. & Brunstetter, D.R. (2013). Rethinking the Criterion for Assessing CIA-targeted Killings: Drones, Proportionality and Jus Ad Vim. *Journal of Military Ethics*, årg. 12, s. 304-324.
- Brooks, R. (2014). Drones and the International Rule of Law. *Ethics & International Affairs*, årg. 28, s. 83-103.
- Buchanan, A. & Keohane, R. (2015). Toward a Drone Accountability Regime. *Ethics & International Affairs*, årg. 29, s. 15-37.
- Carrol, R. (2012). The philosopher making the moral case for US drones. Tilgængelig på: <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/02/philosopher-moral-case-drones>.
- Chamayou, G. (2015). *Drone Theory*. London: Penguin Books.
- Cloud, D.S. (2011). Anatomy of an Afghan War Tragedy. *Los Angeles Times*. Tilgængelig på: <http://articles.latimes.com/2011/apr/10/world/la-fg-afghanistan-drone-20110410>
- Hallgarth, M.W. (2013). Just War Theory and Remote Military Technology: A Primer. I: B.J. Strawser (red.). *Killing by Remote Control: The Ethics of an Unmanned Military*. N.Y., Oxford UP.
- Henriksen, A. & Ringsmose, J. (2017). Slagmarkens moral og risikofri krig med droner. *Politik*, årg. 20(1), s. 12-20.
- ICJ (International Court of Justice) (1996). Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. Tilgængelig på: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>
- International Human Rights and Conflict Resolution Clinic (Stanford Law School) & Global Justice Clinic (NYU School of Law) (2012). Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan. Tilgængelig på: <http://chrgj.org/wp-content/uploads/2012/10/Living-Under-Drones.pdf>.
- Kahn, P. (2002). The Paradox of Riskless Warfare. *Philosophy and Public Policy Quarterly*, 22(3), s. 2-8.
- Kilkullen D. & Exum A. (2009). Death from Above, Outrage Down Below *New York Times*, 16. maj 2009. Tilgængelig på: <http://www.nytimes.com/2009/05/17/opinion/17exum.html>
- Kretzmer, D. (2005). Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Defence? *The European Journal of International Law*, årg. 16, s. 171-212.
- Matulich, D. (2012). Why COIN Principles Don't Fly with Drones. *Small Wars Journal*, årg. 24, 24. february 2012. Tilgængelig på: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/why-coin-principles-dont-fly-with-drones>

- Mayer, J. (2015). The Predator War. I: M. Cohn (red.). *Drones and Targeted Killing: Legal, Moral and Geopolitical Issues*, MA: Olive Branch Press, s. 63-76.
- McMahan, J. (2009). *Killing in War*. Oxford: Oxford UP.
- McMahan, J. (2012). Targeted Killing: Murder, Combat, or Law Enforcement? I: C. Finkelstein et al. (red.), *Targeted Killings: Law and Morality in an Asymmetric World*. Oxford: Oxford UP.
- Plaw, A. (2013). Counting the Dead: The Proportionality of Predation in Pakistan. I: BJ Strawser (ed.), *Killing by Remote Control: The Ethics of an Unmanned Military*. N.Y.: Oxford UP.
- Rosén, F. (2013). Extremely Stealthy and Incredibly Close: Drones, Control, and Legal Responsibility. Copenhagen: DIIS Working Paper 2013: 04. Tilgængelig på: http://pure.diis.dk/ws/files/40139/WP2013_04_frro_Extremely_Stealthy.pdf.
- Schwebel, S.M. (1996). International Court of Justice advisory opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons: Dissenting Opinion of Vice-President Schwebel. Tilgængelig på: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-09-EN.pdf>.
- Singer, P.W. (2010). The Ethics of Killer Applications. *Journal of Military Ethics*. årg. 9, s. 299-312.
- Sparrow, R. (2009). Predators or plowshares? arms control of robotic warfare. *IEEE technology and society Magazine*, årg. 28, s. 25–29.
- Steinhoff, U. (2013). Killing Them Safely: Extreme Asymmetry and Its Discontents. I: B.J. Strawser (red.). *Killing by Remote Control: The Ethics of an Unmanned Military*. N.Y.: Oxford UP.
- Strawser, B.J. (2010). Moral Predators: The Duty to Employ Uninhabited Aerial Vehicles. *Journal of Military Ethics*, årg. 9, s. 342-68.
- Strawser, B.J. (2012). The Morality of Drone Warfare Revisited. *The Guardian*. Tilgængelig på: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/06/morality-drone-warfare-revisited>.
- Strawser, B.J. (2013). Introduction: The Moral Landscape of Unmanned Weapons. I: B.J. Strawser (red.). *Killing by Remote Control: The Ethics of an Unmanned Military*. N.Y.: Oxford UP.
- Waldron, J. (2012). Justifying Targeted Killing with a Neutral Principle? I: C. Finkelstein et al. (red.). *Targeted Killings: Law and Morality in an Asymmetric World*. Oxford: Oxford UP.
- Whetham, D. (2015). Drones to protect?, *The International Journal of Human Rights*, årg. 19, s. 199-210.

BØGER

Ud af ængsteligheden og ind i analysen

Vincent F. Hendricks & Mads Vestergaard, 2017

Fake News

Forlaget Gyldendal

175 sider, 199,95 kroner

Anmeldt af Simone Sefland Pedersen, Ph.d-studerende ved Institut for Kultur og Samfund, Århus Universitet

Alarmklokkerne ringer i Vincent F. Hendricks' og Mads Vestergaards nye bog Fake News – når virkeligheden taber. Det er forfatterne, der ringer med dem i en knaldrød bog med en dystopisk undertitel. Efter 167 sider står det stadig ikke helt klart for denne læser, hvem de ringer for at advare. Eller hvordan den bog skal læses.

Efter et par år hvor ingen kritiske, politiske dagskommentarer, analyser eller epokale diagnoser har manglet begreber som alternative fakta, post-sandhed, post-fakta eller fake news, er der kommet en lind strøm af litteratur, der forsøger at forklare fænomenerne: post-sandhedspolitik er resultatet af langvarige alliancer mellem politikere, lobbyister og store firmaer, hvor organiseret misinformation har været middel til at opnå politiske mål (Rabin-Havt og Media Matters, 2016); nye informationsteknologier og sociale medier understøtter polarisering og manipulering af folks holdninger frem for neutral oplysning (d'Ancona, 2017); løgn er almindeligt – imidlertid fordrejer politikere sandheden mere end de nogensinde har gjort, mens flere og flere er villige til at tro dem (Davis, 2017); sensationer er ofte mere ophidsende end sandheden og får derfor mere opmærksomhed på nettet, hvilket påvirker medier, der nu baserer deres forretningsmodeller på digitale interaktioner (Ball, 2017) – lidt groft skitseret. Bøgernes forfattere er ofte journalister eller samfundsdebattører, som gennem diverse caseanalyser forsøger at illustrere deres hypoteser og levere et bud på, hvordan mediebrugere og journalister skal navigere i offentlige sfærer, hvor ikke al information er verificeret af en fagligt kvalificeret redaktion.

Hendricks' og Vestergaards bog er et nyt bidrag på dansk og den følger næsten ovenstående opskrift. De beskriver bogen som: "[...] et forsøg på at forstå, og give et bud til omverdenen på, hvordan opmærksomhedshøst i et informationsrigt marked, både analogt og digitalt, kan give anledning til misinformation, politiske bobler, populisme og i sidste instans det postfaktuelle fænomen." (s. 9) Og selve "Oplysningsprojektet" er

kommet i vanskeligheder som følge af den uendelige, tilgængelige mængde information, proklamerer forfatterne. Om der refereres til idealer fra Oplysningstiden som historisk epoke, Diderots og d'Alemberts Encyklopædi fra 1751, en mere nutidig version eller noget helt fjerde er uvist, men det skyldes altså informationstidsalderen, som heller ikke afgrænses eller defineres historisk, geografisk eller på en anden måde kontekstualiseres. Forfatternes afsenderposition er heller ikke tydelig; skriver de populærvidenskabelig formidling med afsæt i deres forskning eller er det en debatbog? På bagsiden af bogen står der dog, at den er et "bud på en sammenhængende analyse af en udvikling hen mod et postfaktuelt demokrati, [...]". Derfor har jeg besluttet at læse bogen som en analyse af en historisk udvikling, der skal munde ud i en form for samtidsdiagnose.

Begrebet "opmærksomhedsøkonomi" er centralt for forfatternes projekt. Ifølge dem bør opmærksomhed i 2018 betragtes som en ressource; alle har kun en begrænset mængde at bruge på tilegnelsen af den ubegrænsede mængde tilgængelig information eller viden, hvorfor udvælgelse og prioritering bliver centrale mekanismer for den enkelte – for hvis information er gratis, er prisen vores opmærksomhed, skriver forfatterne. Den samme logik gør sig ifølge Hendricks og Vestergaard gældende for medierne, hvor underholdning er blevet en herskende ideologi og sensationer trumfer lødig, langsom, nuanceret oplysning.

Informationskvalitetsskalaen

Forfatterne har naturligvis ret i, at ny teknologi og nye informationsplatforme udfordrer og forandrer medielogikker. Massemediernes formidlingsmonopol og gatekeeperrettigheder er en saga blot, online søgemaskiner hierarkiserer ikke søgeresultater efter videnskabelig redelighed eller sandhedsgrader og enhver mediebruger er nu en mulig medproducent, som forfatterne noterer sig. Forfatterne frygter, at konsekvensen for den øgede adgang til rå information ender i et ragnarok, hvor al viden kan betragtes som lige valid. For at vise hvor mange videnstyper, folk skal navigere i, begår de en "Informationskvalitetsskala", en sammenskrivning af forskellige videnstyper, og den går sådan her: *Sande udsagn-Forvanskede udsagn-Udokumenterede udsagn-Falske udsagn-Løgne-Bullshit-Fake news*. Sande udsagn er de bedste, fake news er de værste. Punktum. Og her kommer snapsen: Den graduerede informationskvalitet er ifølge forfatterne problematisk, fordi det bliver sværere at skelne valid og invalid viden, sværere at være kildekritisk – og en svækket kildekritisk bevidsthed er også en svækket demokratisk bevidsthed. For at kunne være et velfungerende demokrati, må demokratiets borgere være oplyste, så de kan holde magthaverne ansvarlige, når de spinner, bullshitter, erobrer opmærksomheden (eller skubber den væk) og lyver. Det kræver gennemsigtighed som igen, ifølge forfatterne, kræver fælles fakta. Ellers ender man i det, bogen egentlig advarer imod, nemlig et postfaktuelt demokrati: "Et demokrati er i en postfaktuel tilstand, når politisk opportune, men faktisk misvisende narrativer erstatter kendsgerninger som grundlag for politisk debat, meningsdannelse og lovgivning." (s. 19) Men hvad

er de fælles fakta og kendsgerninger, de skriver så meget om? Hvad skal der til, for at noget eleveres fra information til fakta? Hvad er deres ideal for vidensvalidering og hvem skal stå for den? Jeg læser en hed drøm om et idealtypisk, deliberativt demokrati, men jeg kan ikke se, hvad der ideelt skal delibereres på baggrund af.

Forfatterne forlader os med et afsluttende kapitel, som handler om dette postfaktuelle demokrati. Om, hvorfor vi ikke befinder os i det endnu, men hvorfor vi er godt på vej dertil, trods det at de på side 150 slår fast, at "det postfaktuelle demokrati", ligesom det faktuelle ditto, er en idealtipe. Da bogen slutter, har jeg endnu flere uafklarede spørgsmål. Hvem er dette "vi", de skriver til og om – mediebrugerne, danskerne, amerikanerne, enhver mulig læser af bogen eller skifter det fra case til case? Hvordan skal dette "vi" kæmpe imod eller navigere i det postfaktuelle? Og kommer det overhovedet? Skal jeg bare gøres opmærksom på et postulat om en udvikling? Alarmklokkerne ringer videre, og det ved jeg ikke helt, hvad jeg skal stille op med.

Cherry picking

Fake News er en mosaik af cases, videnskabelige undersøgelser, modeller, parafraaser og postulater. Det er ikke i sig selv diskvalificerende, og måske ville det endda være stimulerende, hvis det ikke var så ufatteligt forvirrende – materialevalget er sin egen historie. Der trækkes på videnskabelige undersøgelser fra filosofi, psykologi, politologi og sociologi fordelt på perioden fra ca. 1890 til ca. i går. De mange cases spænder over vidt forskellige historiske, politiske, sociale, kulturelle, økonomiske og geografiske kontekster. Intet sted fandt jeg samlende refleksioner over materialevalget eller fik afklaret hvad udvælgelseskriterierne for den anvendte litteratur er, ud over at den bruges til at bakke forfatterens egne teser op – i øvrigt i en bog, hvor informationsrelateret *cherry picking* beskrives som én af de store samtidige syndere. Der er heller ikke så meget af materialet, der analyseres med kontekstuelle hensyn. Forfatterne bemærker godt nok at politik, offentlig debat, mekanismer for demokratisk kontrol og vidensvalidering ikke er ens i Danmark og USA (bl.a. s. 78 og 161). Det hjælper imidlertid ikke meget, når de analyserer Breitbart umiddelbart efter at have behandlet Den Korte Avis og etablerer formandsopgøret i Venstre i 2016 som medieskabt politisk virkelighed få sætninger inden de udlægger hvordan Donald Trump såede mistanke til Barack Obamas statsborgerskab over Twitter. Det er svært at få et overblik over hvilke diskussioner, bogen intervenserer i – måske bare en del af dem, der har fået mest opmærksomhed?

Ud af ængsteligheden

Fake News er en ængstelig bog. Den er så bange og dystopisk, at den i sin opremsning af problemer aldrig kommer til en analyse af, hvorvidt fænomenet også rummer progressive potentialer. Den er så ængstelig, at den fuldstændig overser alt det, der gør dis-

kussionen om postfaktualitet og postfaktuelle offentligheder interessant. Læs med her: ”Det [postfaktuelle demokrati, red.] er en tilgang, der nedskriver fakta til politiske instrumenter i debatten, frem for at fakta bliver grundlag for den. Hvis selv verificerede kendsgerninger, som er opnået med pålidelige metoder, bliver politiseret og reduceret til partsindlæg, mister den politiske debat sit fikspunkt i den faktuelle virkelighed. I ekstreme tilfælde bliver selv et spørgsmål om, hvorvidt solen skinner eller ej, til et politisk spørgsmål, hvis svar afhænger af ens politiske tilhørsforhold. I dét eventyrland er alt relativt.” (s. 147).

For det første er det stadig ikke klart hvilket faktabegreb forfatterne opererer med. Betyder ”fakta” i denne bog viden, der er fremsat af videnskabsmænd på baggrund af forskning eller betyder det de udsagn, som kan underkastes en formallogisk analyse og konstateres ”sande” eller noget helt tredje? Fakta er tilstræbelsesværdige, kan jeg forstå, og det øverste trin på Informationskvalitetsskalaen er *Sande udsagn*, så de to kategorier må svare til hinanden. Sidstnævnte beskrives som ”verificerede kendsgerninger” på side 100, men det er stadig ikke tydeligt, hvem der skal verificere.

For det andet kan det for den historisk inklinerede virke vældig ignorant at indikere, at (det, der til en given tid er blevet betragtet som) fakta ikke altid er blevet brugt som politiske instrumenter!

Hvem i alverden kan påstå, at ”verificerede kendsgerninger, som er opnået med pålidelige metoder” nogensinde har været hævet over diskurser, fordrejninger og spin, fordi politiske aktører har betragtet dem som hellige? Man kan blot tænke på diskussioner om rygning, global opvarmning og vacciner for at minde sig selv om, at de fleste politiske diskussioner ikke udgår fra hensynet til idealet om objektiv, neutral videnskabelighed.

For det tredje, og her kommer jeg til ængsteligheden, undrer jeg mig over, hvad forfatterne egentlig mener, når de advarer mod relativeringen af ”fakta” og ”den faktuelle virkelighed”. For naturligvis er det upraktisk, hvis alle igen skal til at diskutere måleenheder og fortolke de fælles standarder, som strukturerer deres hverdag. Og det bliver vel konsekvensen af det postfaktuelle, når man som forfatterne begynder sin analyse af fænomenet med falske nyheder; med løgn, intentionelle manipulationer og udnyttelse af bruddet med massemediemonopolet til det værst tænkelige. Gudskelov har forfatterne endnu ikke overbevist mig om, at de dynamikker, der er indlejret i det, der kaldes ”det postfaktuelle” ikke kan forstås på en helt anden måde, for deres epokale påstand og tilhørende dystopivarsel bakkes stort set kun op af cases fra institutionaliserede politiske og videnskabelige kontekster. Men er der ikke også noget andet på spil her, hvis man betragter andre typer cases? Måske er det ligefrem udviklende og progressivt, hvis man med ”fakta” også kan mene sociale konventioner, kendsgerninger og strukturerende ideologier. Hvis man opholder sig lidt ved udviklingen af nichemedier, digitale og sociale medier og den indflydelse og brug, de fået, kan man måske endda forstå det som en udvidelse af offentligheden. For ganske rigtigt er de den ideelle platform for spredning af falsk information, men de kan også være interessante instrumenter i udvidelsen af offentlige debatter. For hvordan ser de debatter ud, når det uendelige mellemlederlag af

redaktører er væk og det er algoritmerne, der sorterer (det har sine egne afsindige problematikker, men de hører en anden diskussion til)?

I 1990 skrev Nancy Fraser et brillant essay om deloffentligheder, et opgør med det habermasianske ideal om en samlet, borgerlig offentlighed til fordel for *subaltern counterpublics*. Begreberne dækker over parallelle, diskursive arenaer, hvor befolkningsgrupper, der ikke normalt får adgang til offentlighedens kanaler, kan udvikle og udbrede moddiskurser igennem hvilke, de kan artikulere deres egne erfaringsrum og fortolkninger af interesser og af de bestående samfundsforhold. Black Lives Matter og den globale Refugees Welcome er internationale eksempler på netop det; befolkningsgrupper med alternative erfaringer og fortolkninger af det bestående, som etablerede fælles modnarrativer gennem digitale platforme, inden de gik på gaden for at skabe forandringer. Senest har hashtagget #metoo skabt røre i adskillige andedamme, ikke mindst den danske, og affødt ikke blot nye diskurser om og forståelser af kønnede strukturer, men også konkrete politiske forandringer i fagforbund og på arbejdspladser. Og det var altså de sorte, de flygtende, kvinderne – dem, hvis stemmer og kritikker ikke nødvendigvis har stået først i spalterne – der tilkæmpede sig en større og stærkere platform i den etablerede offentligheds bevidsthed.

Den nye mediesfære – konglomeratet af massemedier, nichemedier og sociale medier på tryk såvel som digitalt – medfører altså ikke kun misinformation, manipulation, politikere der lyver og befolkninger der tror på dem. Den giver også plads til udfordringer af de bestående diskurser, hidtil uhørte stemmer og ureguleret debat. Alt det overser – eller negligerer – *Fake News*. Den ringer bare med alarmklokkerne, men hvad skal det hjælpe?

Litteratur

Ball, J. (2017): *Post Truth – How Bullshit Conquered The World*. Biteback Publishing.

D’Ancona, M. (2017): *Post-Truth – The New War on Truth and How to Fight Back*.

Ebury Press.

Davis, E. (2017): *Post Truth – Why We Have Reached Peak Bullshit and What We Can Do About It*. London: Little, Brown.

Fraser, N. (1990): Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, årg. 25/26, s. 56-80.

Hendricks, V, F. og Vestergaard, M: *Fake News – når virkeligheden taber*. Gyldendal.

Rabin-Hawt, A. og Media Matters for America (2016): *Lies, Incorporated – The World of Post-Truth Politics*. New York: Anchor Books.

Politisk kommunikation set med system-briller

Peter Aagaard & Mark Blach-Ørsten, 2018

Politisk kommunikation: Nye tider og nye aktører

Hans Reitzels Forlag, København

240 sider, 269,95 kroner

Anmeldt af Christian Erik J. Kock, Professor ved Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet

Politisk kommunikation er et imponerende og ambitiøst forsøg på at overskue en række forskningsfelter, der er vokset eksponentielt de sidste årtier. Man kan ud fra forordet slutte sig til, at den især er tænkt som lærebog på universitetsniveau, men også undervisere på flere fakulteter vil kunne lære meget af den.

Denne anmeldelse skrives af en udenforstående i forhold til forfatterne fagområder: en humanist, der studerer politisk kommunikation fra en retorisk synsvinkel. Jeg vil præsentere bogen og dens grundideer nærmere og fremhæve, hvor jeg især mener, man kan blive klogere af den. Jeg vil nævne, hvordan jeg synes, bogen kunne have været endnu nyttigere både som lærebog og som akademisk monografi – måske med henblik på en senere udgave. Jeg vil pege på, at forfatterne alene har fokuseret på visse sider af emneområdet politisk kommunikation og forbigået andre. Min konklusion er, at bogen viser, hvor meget der må være at vinde i forskningen om politisk kommunikation hvis forskellige discipliner i hhv. samfundsvidenskab og humaniora kommunikerede mere indbyrdes og lærte af hinanden.

Bogen anlægger ”et klart politologisk og mediesociologisk perspektiv” (s. 17) og tegner derudfra sit billede af ”nye tider og nye aktører”. En grundidé er, at vi befinder os er i en *fjerde fase af den politiske kommunikations udvikling*. Denne fase går ca. tilbage til 2006, hvor ”den mobile datateknologi” brød igennem og indvarslede et ”hybridt” mediesystem. Sammenlignet med den tredje fase, ”konkurrencestaten” (1984-2006), bringer den fjerde tidsalder en intensiveret kappestrid om reklameindtægter og publikums opmærksomhed. Offentligheden fragmenteres, og sociale mediers fremvækst multiplicerer både muligheder og udfordringer. Her træder så en ny klasse af aktører ind på scenen: de *policy-professionelle*. De er eksperter med bredspektrede kompetencer; de er ikke valgt, men ansat, f.eks. i tænketanke, til at påvirke landets politik. De er partiske og arbejder mere skjult fra offentligheden end politiske aktører gjorde før, f.eks. de tidligere

korporative aktører i råd og interesseorganisationer o.l. De er som type en hovedperson både i den fjerde tidsalder og i bogen som sådan. Dermed er det ikke længere så let at skelne mellem politiske aktører, medier og borgere.

En vigtig begrebsdannelse hele vejen igennem er *institutionelle logikker*, som betyder at forskellige type institution – politik, marked, netværk, profession, medie – præger aktørers praksis og identitetsopfattelse på særlige måder. Men i den fjerde tidsalder blandes disse institutionelle logikker i nye hybridformer – ikke mindst hos de ressourcestærke nye policy-professionelle.

Bogen igennem bliver en læser som denne anmelder, med humanistisk baggrund, meget klogere på de systemer, strukturer, institutioner m.v., der utvivlsomt er stærkt determinerende for, hvordan den politiske kommunikation former sig og fungerer. Men man bliver også overrasket over, hvad ”et klart politologisk og mediesociologisk perspektiv” synes at indebære.

Tilspidset sagt: Titlen *Politisk kommunikation* er en oversælgende varedeklARATION. Bogens fokus er nemlig ikke selve den faktiske kommunikation, men som undertitlen siger: nye *tider*, nye *aktører*. En bedre titel til bogen havde f.eks. været *Det politiske kommunikationssystem*. Forfatterne siger de vil ”give den første samlede beskrivelse af, hvordan politisk kommunikation i den nye tidsalder former sig” (s. 15), men de berører næsten ikke, hvordan selve kommunikationen faktisk former sig. Vi hører ikke om forskning i de ytringer, udsendelser, artefakter, m.v., der *udgør* den politiske kommunikation – kun om de institutioner, systemer, logikker og aktører, som frembringer og determinerer kommunikationen.

At bogen intet siger om ytringer, tekster, genrer af tekster, m.v., eller om forskning heri, kan man se som udslag af en legitim disciplinær begrænsning – og trods den, er det alligevel imponerende, hvor meget forskning forfatterne har formået at overskue og formidle. Men jeg tror, at bogen havde været mere hensigtsmæssig både som lærebog og introduktion, hvis den f.eks. havde belyst de policy-professionelles virke gennem et par autentiske cases – med kommentar og analyse af konkrete kommunikative produkter til at tydeliggøre logikkernes aftryk på det aktørerne laver. Man kunne eksempelvis som en illustrativ case tænke sig CEPOS – en af de nye tænketanke, hvor de policy-professionelle typisk er baseret.

Generelt forekommer det mig, at bogen med sit dybtgående, men decideret partielle system-blik på et emneområde viser, hvor stort ekstra udbytte alle kunne have ved mere kontakt mellem grene af samfundsvidenskab og humaniora, der har fælles interesser. Politisk kommunikation er netop et centralt emne for begge.

Bogen gør det indlysende, at humanistiske fag og forskere – der jo også studerer strukturer, systemer og udviklinger, men ofte koblet med kvalitative studier af tekster og andre artefakter - har meget at lære ved at tale med samfundsvidenskabelige forskere, der som i denne bog ofte søger fugleperspektivet på lovmæssigheder og ”logikker”, idealtyper, trends og megatrends. Men udbyttet kunne gå begge veje. Tag tilfældet CEPOS, som oplagt har haft succes – hvilket en samfundsvidenskabelig tilgang kunne begynde med at dokumentere empirisk. CEPOS-økonomen Mads Lundby Hansen var f.eks. i 2012 årets

mest citerede danske økonom og var på *Politikens* liste over ”de mest dagsordensættende debattører”. Bogen siger selv om den ”policy-professionelle stat” at kommunikation fra visse organisationer ”er stærkt tilrettelagt af professionelle kommunikatører” (s. 196). Men *hvordan* kommunikerede CEPOS egentlig, og hvad var det ”stærke” og ”professionelle” ved det? Det kan man ikke sige meget om uden kvalitativt at studere selve kommunikationen. Noget sådant har jeg selv leveret et første forsøg på i bogen *Umyndiggørelse* (red. Cecilie Eriksen og Joel Haviv, i serien *Moderne arbejdsliv*, 2015). Samtidig er det klart at en tekstbaseret analyse som min kunne være nået flere spadestik dybere ved en udvidet forståelse af det mediesystem og de institutionelle logikker som CEPOS’ kommunikation indgår i.

Bogen nævner selv flere eksempler på forskning, hvor det forekommer mig oplagt, at en medie- og systemorienteret tilgang og en analyse af konkret kommunikationsindhold og egenskaber kunne mødes. Det noteres f.eks. (s. 167), at kendte politikere ved 2015-folketingsvalget stadig foretrak traditionelle medier frem for Twitter, men også at en af valgets topscorere, Thulesen Dahl, var langt mindre til stede i de traditionelle medier end bl.a. Løkke og Thorning. Oplagt kommentar: For at forstå denne skævhed, burde man ikke blot betragte kvantiteten af givne politikeres optræden på forskellige medier, men også *indholdet* af denne optræden og dens konkrete egenskaber, samt hvordan deres kommunikation i det hele taget var.

Det nævnes videre (også s. 167), at man i valgkampforskning ser et mere etnografisk fokus: Forskere følger partier og kandidater tæt. Også retoriske forskere har i disse år flyttet sig fra rene tekststudier i retning af ”field”-forskning, hvor man ser *kommunikation i kontekst*. Kunne samfunds- og humanistiske forskere ikke mødes om at se på kandidaternes faktiske kommunikation – og måske gå videre til kommunikationen i samtaler og på sociale medier mellem almindelige borgere (som ikke optræder i de traditionelle medier)? Her tillader jeg mig at spørge, om ikke den vildtvoksende, uredigerede mangeltil-mange-kommunikation om politiske temaer havde fortjent mindst lige så stor en plads som de policy-professionelle i fortællingen om den ”fjerde tidsalder”?

Aagaard og Blach-Ørsten spørger om bagsiden af professionelle kommunikatørers stærke kommunikation er et ”tilskuerdemokrati”, og de nævner ofte ønskeligheden af ”en oplyst, demokratisk debat” (bl.a. s. 208). De siger endvidere, at ”datalogikken” med dens ”kvantificerbare variable, formelle metoder og alt, hvad der er håndgribeligt” præger den måde hvorpå vi ”identificerer, kategoriserer, analyserer og tilrettelægger politisk kommunikation” (s. 77) – men, spørger de, vil en sådan videnskabeliggørelse ”fortrænge samtaledemokratiske idealer”? Ligeledes: Vil et kommende Google- og Facebook-duopol vil udvikle sig ”på bekostning af samtale- og deltagelsesdemokrati” (s. 203). Jeg hilser velkommen, at de mediesociologisk orienterede forfattere dermed signalerer normativitet – altså at noget er godt og andet mindre godt, og at forskere også kan og bør sige noget om dét. Men de diskuterer ikke, hvad de mener med de her citerede begreber og henviser ikke til teori og forskning om dem. Det er endnu et område, hvor både politisk teori og humanistisk, diskursbaseret forskning kunne bidrage til et samarbejde – og begge dele eksisterer jo i stort omfang.

Bogens tilgang lægger som sagt teorier om strukturer, institutioner og logikker til grund, men taler ikke om selve kommunikationen. Sådant en tilgang kan friste til en tænkemåde hvor mennesker – både som individer og som grupper – kun tillægges minimal selvstændig handleevne ("agency"). Synsmåden bliver ekstra fristende hvis aktørerne i den politiske kommunikation alene anskues som handlende ud fra visse logikker. Det gælder også med hensyn til *modtagerne* af kommunikationen – og dermed borgerne, vælgerne.

Forfatterne nævner selv, at de f.eks. har givet "meget begrænset omtale" til receptionsforskning (s. 17). I det hele taget siger de nærmest intet om modtagersiden, f.eks. om hvilke egenskaber i kommunikationen, der synes at virke eller blive modtaget på hvilke måder hos modtagere. Det er i eminent grad problemstillinger, der bedst kunne belyses ved kombinationer af humanistisk og samfundsvidenskabelig begrebsdannelse og metodik. Og de spørgsmål må interessere alle, der hylder "samtaledemokratiske idealer". Er borgernes meningsdannelse f.eks. drevet af, at de simpelthen støtter den politik, som de rationelt tror kan maksimere deres egennytte (som "rational choice"-teorier siger)? Er meningsdannelsen dermed fikseret ud fra uforanderlige interesser ("præferencer")? Eller kan borgernes meninger reelt flyttes og ændres af samtale og argumenter – som deliberative demokratiteoretikere insisterer på? Er samtale dermed et afgørende element i et demokrati? Er argumentation? Hvor godt står det for resten til med den politiske samtale og den politiske argumentation – i de traditionelle medier, i de sociale medier og mand og kvinde imellem?

Denne byge af spørgsmål skal antyde, at politisk kommunikation er for vigtig til at overlade til ét forskningsparadigme. Bogen her gør læseren meget klogere på de samfunds- og mediemæssige vilkår for politisk kommunikation i vor tid. Men den bevidstgør også, at vi ikke forstår nok om politisk kommunikation, hvis den udforskes af separate forskningskulturer, der – måske i en iver for specialisering – arbejder med ryggen til hinanden.

Litteratur

Kock, C.E.J. (2015). Det skal kunne betale sig at tage et arbejde. I: Eriksen C. & Harviv J. (red). *Umyndiggørelse*. Aarhus: Klim, Moderne Arbejdsliv, årg. 4, s. 151-169.

ABSTRACTS

Abstracts

Information and Misinformation in Political Decision-making

David Budtz Pedersen, Andreas Brøgger Jensen, Jacob Lauge Thomassen & Rolf Hvidtfeldt

Drawing on the recent discussion of post-truth, post-trust and post-expert societies, this paper examines measures for facilitating dialogue between policy-makers, researchers and civil society. Several models of communication are provided in the available literature on science advice. They typically share a commitment to foster better dialogue among the different providers, brokers and recipients of science advice e.g. by bringing the different stakeholders to a common understanding of the research topic and value system. We argue that it can be useful not only to disentangle facts from values but to create a better conversation between scientists and policymakers by embedding different cognitive values as a vehicle to choose among different policy options and as a tool to integrate research-informed advice into the policymaking cycle without overruling policy values.

It is more than merely lying

Sille Obelitz Søe

The notions of misinformation and disinformation have received renewed attention in the wake of 'Fake News'. Along with this attention comes a focus on truth and falsity – truth is what we lack and falsity is what we have to fight in order to make room for truth to prevail. However, when it comes to misinformation, disinformation, lies, and deception a distinction in terms of truth and falsity falls short of adequately accounting for all the different varieties. Through analyses of information, misinformation, and disinformation, within Philosophy of Information, it is shown that misleadingness and non-misleadingness – as well as intentions and intentionality – are the actual distinguishing features between information, misinformation, and disinformation. Thus, it is not a question of whether something is false but whether it is misleading – and likewise, it is not a question of whether something is true but whether it is non-misleading.

Whack-a-mole: An Exploration of Fake News and Their Ecosystems

Daniel Bach, Anders Grundtvig, Ronja Ingeborg Lofstad, Asbjørn Fleinert Mathiasen, Asger Gehrt Olesen, Andreas, Anders Koed Madsen & Anders Kristian Munk

In a philosophical realist understanding of facts as objective measures, post-factuality implies that there is no longer a hegemonic agreement that truth should be the guiding lines for politics and society. The solution to fake news has thus to a great extent been to enforce the presence of truth, through debunking and flagging of fake news content online. We argue that this “whack-a-mole”-approach to fake news, where stories considered fake are whacked in the head with the hammer of truth once they rise above the surface is not sufficient if the goal is to understand the phenomena. Instead we argue that by following and mapping the pathways dug by the news stories, it is possible to get a better understanding of how the stories emerge, how they travel online, at what time and in which context they are outed as fake news, and the consequences of this action for the story.

Learning from the Copenhagen Cloudburst: An Analysis of the Copenhagen Climate Adaptation Plan

Anne Bach Nielsen & Sofie Agnete Bislev

A destructive cloudburst struck Copenhagen on July 2, 2011. It left behind billions worth of damages and revealed the city’s vulnerability towards a changing climate. The Copenhagen Cloudburst created a bridge between everyday life in Copenhagen and the climate change agenda that until 2011 was dominated by expert opinions, technical calculations, computer models and complicated forecasts. In this article, we use the Copenhagen Cloudburst as a case on how materiality, experience and emotions are important for making science tangible and for creating local ownership of agendas otherwise dominated by scientists. The article is based on an in-depth analysis of the Copenhagen Cloudburst and traces the historical development of the climate adaptation policy through interviews and documents. We conclude that navigating the science-policy nexus is like balancing a double-edged sword: On the one hand, the Copenhagen Cloudburst mobilizes unique political support of the climate agenda and opens up public discussion of climate adaptation measures. On the other hand, our analysis shows that this increased politicization of the adaptation agenda leads to shortsighted and narrow policy formulation and planning.

Drone Killings and Ethics - in Principle and in Practice

Morten Dige

It is a widely accepted claim that whether a given technology is being justly used in the real world is a separate question from moral issues intrinsic to technology. We should not blame the technology itself for immoral ways it happens to be used. There is obviously some truth to that. However, I want to argue that what we see in the real world cases of drone killings is not merely an accidental or contingent use of drone technology. The real life use reflects to a large extent features that are inherent of the dominant drone systems developed to date. What is being imagined "in principle" is thus to a large extent drone killings in dreamland. I use a historic example as a point of reference and departure: the debate over the lawfulness of nuclear weapons.

